HORIA
MATEI

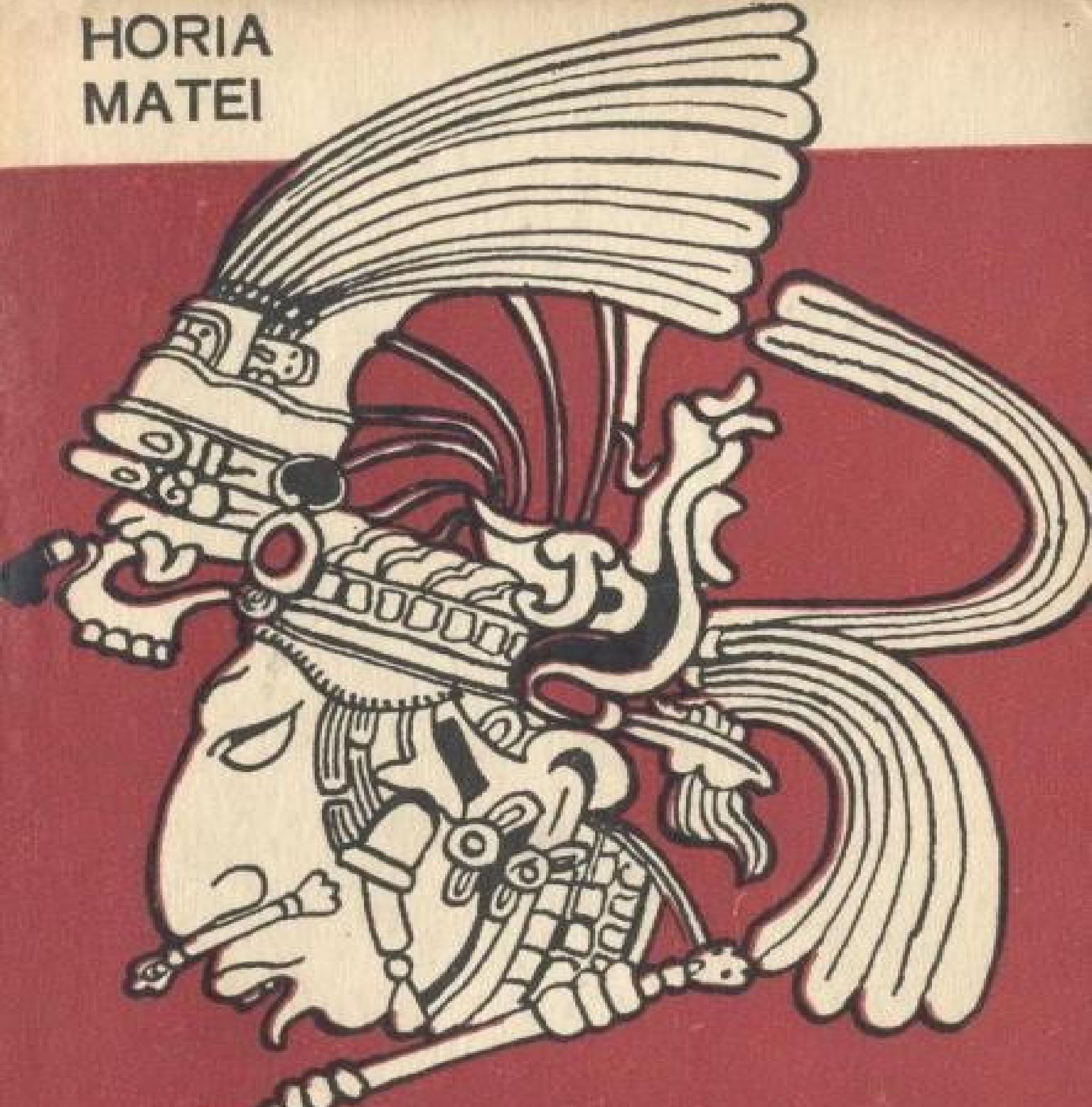

MAIAȘII

HORIA MATEI

MAIAŞII

V.1.0

COPERTA: HENRY MAVRODIN

EDITURA TINERETULUI
1967

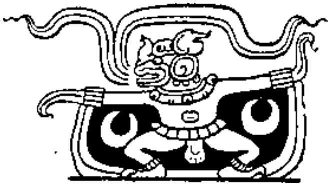

„CASTILA!” „CASTILA!”

Într-o dimineaţă de februarie a anului 1517, la un sfert de veac după ce *don* Cristobal Colon – mai cunoscut sub numele său italian Cristofor Columb – a acostat pentru prima oară în Indiile Occidentale, trei corăbii mici părăseau portul La Habana îndreptându-se spre vest. Flotila era condusă de Francisco Hernandez de Cordoba, având ca pilot principal pe Anton de Alaminos. Corăbiile erau echipate pentru o expediţie mai lungă pe mări şi în ţări necunoscute; în calele vaselor se aflau provizii, butoaie cu apă de băut şi echipament, iar pentru sălbaticii „ce urmau să fie întâlniţi în *terra incognita* se aflau: un preot catolic, pe nume Alonso Gonzalez şi diferite podoabe ieftine, cum ar fi mărgele de sticlă, dar şi armele cele mai moderne: arbalete şi puştile cu ţeava groasă, numite espingole.

La douăzeci şi una de zile după plecare, marinarul urcat în vârful catargului cel mare anunţa: *„Tierra! Tierra!”.* Şi, în curând, vasele spaniolilor fură înconjurate de numeroase canoe în care se agitau indieni emoţionaţi de asemenea vizită neaşteptată. Erau primii indieni maya-yucateci pe care-i întâlneau cuceritorii de mai târziu ai Mexicului. (Se pare că în 1502 Columb întâlnise şi el câţiva maiaşi pe insula Guanaja din golful Hondurasului, dar fără să acorde vreo însemnătate acestei întâlniri şi, în orice caz, fără să-şi dea seama că are de-a face cu o populaţie deosebită de cele întâlnite până atunci.) Punctul atins de mica flotilă, situat în extremitatea de nord-est a peninsulei Yucatan, primi pe loc numele de capul Catoche, după un cuvânt pe care de Cordoba crezu că-l aude repetat mai des de băştinaşi.

Spaniolii debarcară şi întrebară de aur. De fapt, acesta era scopul principal al expediţiei. Dar băştinaşii nu aveau aur şi, la insistenţele oamenilor albi, începură să-i privească bănuitori. Nici mărgelele de sticlă nu făcură cine ştie ce impresie asupra lor,

pasămite „sălbaticii” nu erau chiar aşa de sălbatici; ei aveau podoabele lor din pene colorate, din jad verde sculptat şi din cochilii, pe care le apreciau mai mult. Discuţiile purtate mai ales prin semne au degenerat în dispută şi spaniolii au trebuit să se îmbarce în grabă pe vasele lor şi să ridice ancora.

Cale de câteva ceasuri spre apus, aproape de mal, zăriră un sat şi debarcară din nou. În piaţa centrală a aşezării descoperiră cu uimire trei clădiri de piatră, construite după reguli arhitectonice care dovedeau din nou că nu aveau câtuşi de puţin de-a face cu „sălbatici”. În interiorul clădirilor se aflau un fel de altare şi mai mulţi idoli din pământ ars. Preotul Gonzalez oficie imediat o slujbă, din care băştinaşii nu înţeleseră mai nimic şi care nu-i impresiona de loc. Nici militarii nu avură mai mult succes: prada se compunea din câteva casete de lemn, medalioane şi diademe de metal (dar nu de aur) şi câteva podoabe mici în formă de peşte sau de pasăre.

După acest eşec, vreme de cincisprezece zile, spaniolii navigară în lungul coastei către sud-vest, în golful Mexicului, fără să acosteze. Abia la gura râului unde mai târziu avea să se ridice oraşul Campeche, se opriră să-şi împrospăteze provizia de apă. Butoaiele erau aproape pline când un grup de vreo cincizeci de indieni, îmbrăcaţi într-un fel de togi lungi de bumbac, îi înconjurară pe marinari. Aceştia fură foarte uimiţi auzind pe băştinaşi că repetau adesea cuvântul:

„Castila! Castila!”.

De unde puteau cunoaşte aceşti indieni numele îndepărtatei patrii a vizitatorilor? Păreau însă a avea intenţii paşnice, aşa că spaniolii îi urmară în oraşul lor, unde se ridicau câteva temple cu zidurile zugrăvite cu desene reprezentând şerpi şi tot felul de monştri. Pe urma apărură mai mulţi băştinaşi îmbrăcaţi mai sărăcăcios, probabil sclavi, purtând în braţe mănunchiuri de trestii uscate, cu care clădiră un tel de rug. Preoţi cu plete lungi, în tunici albe, ieşiră dintr-un templu, purtând vase în care ardeau răşini parfumate şi le arătară străinilor, prin semne, că trebuie să părăsească oraşul înainte de a se stinge focul. Spaniolii socotiră că era înţelept să se supună.

O singură încercare mai făcură ostaşii căpitanului Hernandez: la Pontochan (astăzi Champoton), unde optzeci de spanioli fură atacaţi cu o ploaie de pietre şi săgeţi. Cu toate că arbaletele şi espingolele erau arme mult mai eficace decât praştiile şi arcurile, spaniolii fură nevoiţi să se retragă din nou; căpitanul Hernandez

de Cordoba se alese cu nu mai puţin de douăsprezece răni, iar soldatul Bernal Diaz del Castillo – care mai târziu va aşterne în scris aceste întâmplări şi multe altele la care a fost martor – a fost rănit de trei săgeţi, fiind cât pe aci să-şi piardă viaţa.

Nemulţumiţi de insuccesele ce se ţineau lanţ, mercenarii spanioli începură să cârtească împotriva căpitanului Hernandez şi cârmaciului Alaminos, care socotiră mai prudent ca deocamdată să se înapoieze în Cuba. Aici, din povestirile participanţilor s-a născut numele noii ţări, Yucatan, după o etimologie destul de fantezistă: yucca este numele plantei din ale cărei rădăcini se confecţiona „pâinea de *cassave*” (prin urmare maniocul), iar *tale* desemnează terenul pe care se cultivă respectiva plantă. Aşadar, numele peninsulei Yucatan, deşi de formaţie spaniolă, este cel dintâi care introduce în limbile europene doi termeni din lexicul maya: *yucca* şi *tale.* Acest prim contact... filologic va fi urmat, după cum vom vedea, de multe altele.

Cum rămâne însă cu misteriosul cuvânt „Castila” de unde îl cunoşteau băştinaşii din Campeche? Misterul nu se lămureşte nici în 1518, când guvernatorul Diego Velasquez al Cubei organizează o nouă expediţie, compusă din patru corăbii puse sub comanda căpitanilor Juan de Grijalva, Pedro de Alvarado, Alonso de Avila şi Francisco de Montejo – patru nume care, împreună cu cel al lui Fernando Cortez, vor rămâne legate de descoperirea uneia dintre cele mai vechi civilizaţii din Lumea nouă. Evident, scopul guvernatorului Velasquez nu era să lămurească de unde cunoşteau indienii cuvântul de rezonanţă spaniolă „Castila”; scopul expediţiei era tot aurul, de care coroana Spaniei avea permanentă nevoie. Cele patru corăbii descoperiră alte aşezări maiaşe şi – ceea ce era foarte important – reuşiră să traseze linia de coastă a Yucatanului de nord-vest.

A treia expediţie, sub comanda lui Fernando Cortez, lămuri misterul. Ajuns în insula Cozumel, situată în nord-estul peninsulei, Cortez culese informaţii de la cacicii (căpeteniile) de-aici, care afirmară că „oameni albi şi bărboşi” sunt prizonieri într-un sat aflat cale de două zile în interiorul ţinutului. Cortez hotărî să-i elibereze. Trimise doi emisari cu o scrisoare şi cu obiecte de sticlă ca preţ de răscumpărare, iar un vas mic, sub comanda lui Diego de Ordaz, fu plasat în apropierea capului Cotoche.

Curierii indieni îşi îndepliniră misiunea încredinţată. După două zile ei înmânară scrisoarea unui spaniol, pe nume Geronimo de

Aguilar, care era într-adevăr prizonier într-un sat în Yucatan. Cu opt ani în urmă, în timp ce naviga de la Darien spre insula San Domingo, vasul său eşuase pe coasta Yucatanului şi fusese luat prizonier, împreună cu alţi şaptesprezece spanioli, între care două femei. Câţiva dintre ei fuseseră sacrificaţi idolilor, alţii muriseră de diferite boli, singurii supravieţuitori fiind Geronimo de Aguilar şi un anume Gonzalo Guerrero.

Când, după unele încurcături, Aguilar reuşi să ajungă la soldaţii lui Cortez, aceştia l-au luat la început drept indian. Era oacheş la faţă, purta părul tăiat scurt, era îmbrăcat cu un fel de şorţ şi încălţat cu espadrile ca ţăranii yucateci. Condus în faţa lui Cortez, Aguilar se aşeză pe pământ în felul indian şi spuse:

— Eu sunt spaniolul.

I s-au dat haine europene şi s-a oficiat o slujbă religioasă; apoi, pe nisipul plajei, toţi făcură cerc în jurul lui şi Aguilar îşi povesti aventurile cu lux de amănunte. Dorul de ai săi îl făcea să pronunţe adesea numele patriei, Castilia; de la el l-au învăţat indigenii din ţinutul capului Cotoche. Cortez află unele amănunte interesante de la Aguilar, anume că în interiorul ţării se află numeroase aşezări mari, cu temple în care se ridică statui uriaşe. El, Aguilar, fusese prizonier în apropierea unui loc numit de atunci Punta de Mujeres („Capul femeilor”), fiindcă se afla aici un templu cu numeroase statui de femei.

În ceea ce priveşte celălalt supravieţuitor, Gonzalo Guerrero, acesta refuzase să se întoarcă. „Aguilar, frate, îi spusese el, sunt căsătorit, am trei copii, am fost făcut cacic şi şef militar în timp de război. Pleacă tu, dacă vrei şi Domnul să te aibă în pază. Eu rămân”. Iar indiana cu care se căsătorise i se adresă lui Aguilar: „Pleacă, sclavule şi să nu mai scoţi vreo vorbă”.

Din povestirile lui Aguilar, Cortez înţelese însă că, în ciuda măreţelor temple de piatră şi a uriaşelor statui, în Yucatan nu se prea găseşte aur. Aşa se face că, atunci când Aguilar se oferi să-i servească drept ghid în interiorul ţării, unde, după spusele sale, s-ar găsi aur „în cantităţi mici”, Cortez răspunse râzând: „N-am venit aici pentru asemenea fleacuri, ci pentru a servi pe Dumnezeu şi pe rege...” Undeva spre apus aşteptau Mexicul şi Tenochtitlan, „oraşul aurit”. Dar aceasta este o altă pagină din istoria *conquistei.*

În ceea ce îl priveşte pe Gonzalo Guerrero – „renegatul”, cum îi spuneau spaniolii – el va reapărea zece ani mai târziu, în anii 1527-1528, în regiunea oraşelor Chectumal şi Bakhalal, în

fruntea unei armate indigene organizate de el şi va da lovituri grele trupelor spaniole comandate de Alonso Avila. Pe bună dreptate Gonzalo Guerrero poate fi socotit unul dintre marii aventurieri ai veacului său.

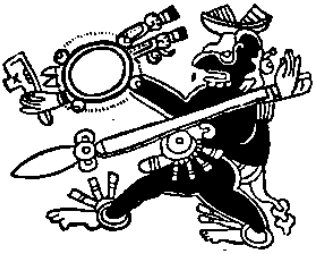

„TRAPEZUL” MAYA

Statisticile arată că 7% din populaţia Americii Latine sunt indieni. Prin urmare, între frontiera sudică a S.U.A. şi capul Horn din Ţara Focului, pe un teritoriu cuprinzând 20 500 000 km^2, trăiesc 17 200 000 de indieni; ei au un fel de viaţă propriu şi vorbesc limbi proprii, diferite de restul populaţiei.

Multă vreme originea amerindienilor a constituit obiectul unor controverse ştiinţifice. (În ultima vreme se foloseşte termenul „amerindian” pentru indienii americani). Astăzi marea majoritate a oamenilor de ştiinţă înclină în favoarea originii asiatice a populaţiei băştinaşe din America. Arheologul american George Vaillant este de părere că aceşti oameni, iscusiţi vânători, au ajuns aici urmărind animalele peste strâmtoarea Behring până în Alaska; deplasarea s-a făcut în grupuri mici, ceea ce a avut drept urmare diversificarea limbilor şi a tipului fizic.

În anii de după război, numeroase descoperiri arheologice au venit în sprijinul acestei ipoteze. La Tepexpan, aproape de frontiera dintre Mexic şi Statele Unite, arheologul Alfonso Caso a descoperit în 1945 scheletul unui om în condiţii care indicau că pe aceste meleaguri oamenii au vânat cu 10 000-12 000 de ani în urmă. Una dintre cele mai moderne metode de cercetare, prin radiocarbon 14, stabileşte pentru unele vetre vârsta de 35 000 de ani; acelaşi procedeu de datare a stabilit în Mexic cultivarea porumbului şi fasolei cu circa cinci milenii î.e.n.

Evoluţia popoarelor amerindiene s-a desfăşurat în mod deosebit. Unde pământul a fost mai darnic, ele au trecut la cultivarea lui şi la viaţa sedentară, au construit oraşe şi-au făurit culturi, printre care culturile încă din Peru şi maya din Mexic au

atins un grad înalt de dezvoltare.

Teritoriul pe care trăieşte astăzi populaţia maiaşă este printre cele locuite cu zeci de milenii în urmă. Arheologul Barnum Brown a descoperit aproape de malurile râului Passion un fragment de os provenind de la o specie de leneş dispărută *(Bradypus),* prezentând tăieturi pricinuite de către o armă ascuţită. De asemenea, în 1952 a fost dezgropat lângă Izatatapan scheletul unui mamut, prezentând o dovadă peremptorie: un vârf de silex era vârât între două coaste, iar alte instrumente de silex şi de obsidian au fost găsite alături de oasele lui.

Teritoriul amerindienilor maya este şi printre cele mai vechi (din Lumea nouă) folosit pentru cultura câtorva plante: porumbul, fasolea neagră, dovleacul, agava ş.a. În afară de porumb, originar de pe aceste meleaguri, precum şi de alte plante de origine americană, celelalte (de pildă fasolea şi dovleacul) reprezintă specii ale unor plante înrudite cu cele cultivate de multă vreme în Lumea veche.

*

În perioada cuceririi spaniole, la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul celui următor, teritoriul ocupat de populaţia maya cuprindea Guatemala (în afară de câteva regiuni de pe coasta Pacificului), părţile apusene ale Salvadorului şi Hondurasului, întreg Hondurasul Britanic, iar din Mexic statele Yucatan şi Campeche, teritoriul Quintana Roo şi regiunile răsăritene ale statelor Tabasco şi Chiapas. Prin urmare, un teritoriu formând un trapez cu axa nord-sud de aproximativ 900 km, în sensul est-vest, baza mare atinge 550 de km, iar cea mică, situată către capătul peninsulei Yucatan, circa 400 km. Întregul teritoriu este situat în regiunea subtropicală, limita lui meridională coborând până aproape de paralela 14°N.

La sosirea spaniolilor, amerindienii maya se învecinau la vest cu grupuri care vorbeau limbile zoque şi chiapaneque, precum şi câteva dialecte nahuatl, înrudite cu limba vorbită de azteci, denumită, în general, limba mexicană veche. La sud şi la sud-est se aflau indienii pipil, vorbind de asemenea o limbă deosebită, ale căror regiuni se întindeau până la Pacific; de asemenea se mai aflau tarascii şi caraibii.

În perioadele clasice ale dezvoltării culturii maya, patru civilizaţii se găseau în contact cultural cu ea: mai întâi zapotecii din actualul stat mexican Oaxaca, al cărui centru îl constituia Monte Alban? Apoi cea cunoscută sub numele de civilizaţia

Teotihuacan, după numele oraşului situat la circa 45 km nord-est de Mexico – în al treilea rând, civilizaţia La Venta, creată de olmeci, care a înflorit la sud de Veracruz şi care era cea mai apropiată de cea maiaşă; în sfârşit, cea din centrul actualului stat Veracruz, materializată prin impunătoarele ruine de la El Tajin, despre care se crede că ar aparţine totonacilor. Descoperirile arheologice au infirmat vechea teorie după care civilizaţia maya s-ar fi dezvoltat în mod izolat. Cercetările recente au arătat că cele cinci centre, aproximativ contemporane, s-au inspirat reciproc. În ultima parte a perioadei clasice, prin anii 1200-1400, înfloritorul oraş Tuia (sau Tollan), situat în statul Hidalgo, la circa 80 km nord de oraşul Mexico, a exercitat şi el o influenţă însemnată asupra civilizaţiei maya.

În decursul întregii perioade clasice, frontierele teritoriului locuit de maiaşi erau aproximativ aceleaşi cu cele de la sfârşitul secolului al XV-lea, la sosirea spaniolilor. Este probabil că, în prima parte a perioadei, ele se întindeau ceva mai mult spre apus, în actualele state Tabasco şi Chiapas.

În secolul al XVI-lea mai exista un grup care vorbea o limbă înrudită cu limbile maya, anume huaxtecii (sau huastecii), grup relativ izolat la nord de Veracruz, în centrul Mexicului. După cum rezultă din mărturiile europenilor care au venit în contact cu ei imediat după *conquista,* precum şi din cercetările arheologice, huaxtecii, deşi vorbeau tot o limbă din ramura maiasică a familiei limbilor penutiene, dezvoltaseră o cultură cu alte caracteristici decât ale civilizaţiei maya, o cultură ale cărei vestigii se găsesc începând din jurul anului 1000 î.e.n.

Partea sudică a trapezului locuit de maiaşi (nordul Guatemalei şi zonele adiacente din Salvador) este o regiune muntoasă, cu numeroase vârfuri înalte, în mare parte de origine vulcanică, cu oraşe aşezate în văi sau pe platouri. Pământul este fertil, ploile aduc recolte bogate, iar clima este tropicală umedă? Astăzi pe terenurile mai înălţate se cultivă grâu şi cartofi, iar în vest şi sud se află plantaţii mari de trestie de zahăr, cafea şi bananieri, culturi introduse mai târziu de europeni. În perioada de înflorire a civilizaţiei maya, principalele culturi erau porumbul, fasolea, dovleacul şi pătatele dulci, iar pe coasta Pacificului arborele de cacao, ale cărui boabe, socotite deosebit de preţioase, constituiau moneda universală în America Centrală.

Astăzi, Guatemala centrală, cu văile sale verzi şi munţii îmbrăcaţi în păduri de pin, cu satele pitoreşti locuite de indienii

maya, cu lacul Atitlan – ochi de mare străjuit de vulcani – constituie un obiectiv turistic, vizitat anual de numeroşi turişti, îndeosebi nord americani.

Pentru civilizaţia maya, regiunea muntoasă a Guatemalei a avut şi alte avantaje: rocile vulcanice erau folosite pentru construirea locuinţelor şi a edificiilor de cult, precum şi la confecţionarea de *metate* (pietre pentru măcinatul porumbului).

În ciuda solului şi climatului favorabil, a diversităţii faunei şi florei, a bogăţiei minerale, sudul „trapezului" nu pare să fi adus un aport însemnat la progresele civilizaţiei maya. În ceea ce priveşte sculptura şi arhitectura, de pildă, sudul a rămas în urma zonelor centrală şi nordică: drept dovadă stă, printre altele, faptul că în sud nu s-a descoperit nici măcar o singură stelă purtând vreun text hieroglific. În genere, istoricii şi arheologii atribuie această rămânere în urmă faptului că respectiva regiune este adesea agitată de cutremure de pământ astfel încât vechea civilizaţie maya o folosea ca sursă de aprovizionare, preferind să-şi clădească marile oraşe în partea centrală şi de nord.

Civilizaţia maya a atins nivelul ei cel mai înalt în centrul „trapezului", care cuprinde câmpia situată la nord şi la nord-est de regiunea muntoasă, precum şi platourile înalte ale statului Chiapas, unde textele hieroglifice sunt cele mai abundente.

Zona centrală, de natură calcaroasa, situată între 30 şi 180 m deasupra nivelului mării, e brăzdată de coline, acoperită în bună parte cu păduri tropicale, străbătută de numeroase râuri şi presărată cu lacuri. În ultimele veacuri, multe dintre aceste ape s-au transformat în mlaştini din pricina eroziunilor. Inima acestei zone, care cuprinde districtul Peten din Guatemala şi părţile adiacente ale Mexicului şi ale Hondurasului Britanic, este acum aproape nelocuită; înainte vreme, însă, mai ales în secolele IV-X, se aflau aici numeroase oraşe, printre care unul dintre cele mai însemnate era Tikal.

În sfârşit, nordul „trapezului" îl constituie peninsula Yucatan, cuprinzând astăzi statele mexicane Yucatan şi Campeche, precum şi teritoriul Quintana Roo. Clima este mai uscată aici, vegetaţia constituită din arbuşti şi tufişuri, solul calcaros, apele rare. Întocmai ca zona centrală, ea este săracă în resurse naturale. Cu toate acestea, Yucatanul a fost printre regiunile unde civilizaţia maya a atins un grad înalt de dezvoltare, mai ales în ultima perioadă, după cum rezultă din numeroasele vestigii descoperite aici.

Cele mai mari înălţimi din Yucatan, aflate în Sierra de Mani, nu trec de 150 m. Solul este presărat cu numeroase doline în formă de pâlnie sau de clopot, unele largi de câteva zeci de metri. Apa de ploaie se infiltrează în calcar, formând lacuri subterane; iar când bolta de la suprafaţă se prăbuşeşte, iau naştere asemenea picuri naturale – numite *cenote* în yucatecă – în preajma cărora s-au ridicat aşezările maya.

MISTERUL ORAŞELOR PĂRĂSITE

Oamenii de ştiinţă sunt astăzi de acord asupra faptului că cultura maya a fost nu numai vecină, dar şi urmaşă directă a unei alte culturi mai vechi, a olmecilor, al cărei centru se află în localitatea La Venta, pe o insulă acoperită cu mlaştini. Se pare că olmecii au fost primii locuitori ai Lumii noi care şi-au dat seama de importanţa calendarului. Cea mai veche dată săpată în piatră le aparţine: pe o stelă din Tres Zapotes, anul (corespunzător sistemului nostru) 31 î.e.n. Următoarea dată, săpată pe o figurină de jadeită, este 162 e.n. Dar ambele date sunt relativ târzii: pentru La Venta/ măsurătorile cu carbon 14 au dat 1454±300 î.e.n. Până la 126±250 e.n. Calendarul olmec a fost preluat de către maiaşi, care l-au îmbunătăţit, făcând din el cel mai exact calendar din lume.

Primele ştiri despre indienii maiaşi datează din jurul anului 500 î.e.n., când s-a desăvârşit despărţirea huastecilor de maiaşii propriu-zişi, proces îndelungat care se întinde peste trei veacuri. Cercetări mai noi au arătat că, etnologic şi lingvistic, huastecii fac parte din ramura maiasică a marii familii penutiene; cu toate acestea, în timp ce populaţiile maiase şi-au dezvoltat neîncetat cultura, ajungând pe o treaptă relativ înaltă, huastecii au rămas la un stadiu destul de înapoiat. Ei n-au participat la dezvoltarea scrierii hieroglifice şi a calendarului şi n-au folosit elementele tipice ale arhitecturii maya. În artă au creat, ce-i drept, un stil propriu, dar l-au păstrat aproape neschimbat vreme de trei milenii.

Prima perioadă istorică a populaţiilor maiase, numită de

arheologi *perioada de formaţie,* durează mai mult de opt veacuri, până în anul 320 e.n. Din această perioadă au rămas doar puţine vestigii, răspândite pe aproape întregul cuprins al teritoriului. Figurinele de ceramică găsite în regiunea Peten au trăsături caracteristice – printre altele capul prelung şi nasul aplatizat – care arată că vechii locuitori ai regiunii erau într-adevăr maiaşi. Unele figurine modelate de mână au braţele şi picioarele tratate într-o manieră pe care astăzi am numi-o impresionistă, anunţând dezvoltarea viitoare a sculpturii maya.

O primă epocă de înflorire a culturii maya, cuprinsă între anii 320 e.n. şi 987 e.n., este desemnată de istorici sub numele de „vechiul imperiu” (prin analogie cu istoria Egiptului antic). Acest răstimp de peste şase veacuri şi jumătate începe cu cea mai veche dată (320 e.n.), săpată pe o plachetă găsită pe locul actualului oraş Puerto Barrios din Guatemala (cea mai veche stelă datată se află la Uaxactun şi poartă data 9 aprilie 328 e.n., fiind descoperită în anul 1916 de către arheologul Sylvanus Morley) şi se sfârşeşte cu părăsirea principalelor oraşe din motive care până astăzi n-au fost încă pe deplin lămurite.

Unul dintre cele mai impunătoare monumente din prima perioadă (320-633) a vechiului imperiu este piramida de la Uaxactun, cea mai bine păstrată din regiunea de câmpie. Ea atrage şi astăzi pe arheologi. Mai multe morminte descoperite aici au premis studierea riturilor de înmormântare din perioada de formaţie şi de la începuturile vechiului imperiu. Stele sculptate cu hieroglife, temple de piatră şi ceramică policromă din aceeaşi perioadă s-au descoperit şi la Tikal, Copan, Palenque, Oxquitok şi în alte locuri.

Către sfârşitul secolului al VI-lea, cultul monumentelor se răspândeşte în toată valea mijlocie a râului Usumacinta şi până în sudul statului Campeche, apoi ajunge pe coasta răsăriteană a Yucatanului, în pădurile din Chiapas, până la Hondurasul Britanic de astăzi. În această a doua perioadă a vechiului imperiu (633-731) se ridică edificii de cult pe aproape întreg teritoriul maya. De atunci datează şi cele mai însemnate monumente ale aşezării descoperite la Piedras Negras, pe malul râului Usumacinta.

Stelele sculptate stau mărturie pentru preocuparea intensă de a studia astronomia, matematica şi mai ales calendarul, care au impregnat atât de profund cultura maya. Pe stele – aceste mărturii de piatră – preoţii notau progresele lor în studiul aştrilor, iar cei mai buni artişti ai vremii gravau aici reprezentările zeilor.

Stelelor de piatră li se rezervau locurile cele mai importante din oraşe, în faţa piramidelor şi a palatelor de cult.

Spre sfârşitul acestei perioade se observă o încetinire a ritmului construcţiilor. Unele oraşe, care excelaseră înainte vreme în ridicarea edificiilor de cult, încetară aproape complet să mai clădească; aşa sunt, de pildă, Tikal şi Uaxactun, care se găsiseră în fruntea mişcării şi unde nu s-au descoperit până acum stele sculptate ce pot fi atribuite acestei perioade. Dar către jumătatea secolului al VIII-lea construcţiile sunt reluate într-un ritm mult mai puternic. Este a treia perioadă (731-987) a vechiului imperiu, care urma să dureze mai bine de 250 de ani şi căreia îi datorăm impunătoarele construcţii de la Quirigua, Flores, Ixtun şi din alte locuri.

Deocamdată nu se ştie de ce s-a produs perioada de activitate redusă, dar este semnificativ faptul că, după ce a luat sfârşit, arta şi arhitectura maya suferă schimbări însemnate. Forma ceramicelor şi ornamentaţia lor se transformă relativ brusc. Personajele principale, sculptate pe stele de obicei din profil, sunt prezente acum din faţă, cu picioarele întoarse în afară; numai în rare cazuri capul rămâne în profil şi umerii uşor întorşi. În construcţii, marile pietre încastrate în ziduri cedează locul unor pietre de dimensiuni mai mici, cizelate mai fin şi aplicate la bazele zidurilor. Aceste schimbări nu se manifestă peste tot în acelaşi moment, dar cuprind încetul cu încetul întregul teritoriu maya.

Numele ce se dă acestei epoci de înflorire a culturii maya nu este prea potrivit, deoarece nu ne aflăm în faţa unui „imperiu”, ci a unor oraşe care-şi duceau viaţa independent; ele se influenţau reciproc şi întreţineau legături comerciale. Unii arheologi sunt de părere că oraşele maya din câmpie formau în perioada clasică o federaţie a cărei conducere se găsea în mâinile unei mici caste de preoţi şi de nobili, înrudiţi şi dominaţi de preocupări religioase. Conducerea fiecărui oraş era dualistă: un şef *(halach uinic),* care exercita autoritatea civilă având şi funcţii religioase şi un altul care se consacra activităţilor sacerdotale şi studiului astronomiei. Această pătură conducătoare făcea un apel constant pentru mână de lucru în micile aşezări din jurul oraşului, pentru construirea de temple, piramide, palate, stele; construcţiile se ridicau după culesul porumbului, când oamenii de rând puteau lucra la căratul materialelor sub conducerea

arhitecţilor, zidarilor şi lemnarilor.

Ritmul construcţiilor s-a accelerat în cursul celei de-a treia perioade a vechiului imperiu; nu numai că se clădesc edificii din ce în ce mai multe, ci şi calitatea construcţiilor se îmbunătăţeşte: zidăria devine mai fină, clădirile mai spaţioase, ceramica mai îngrijit lucrată, stelele mai graţioase, iar sculptura manifestă mai multă sensibilitate, mai multă inspiraţie.

La sfârşitul acestei epoci de înflorire, oraşele maya au început să decadă, proces care se produce uneori destul de subit; în câteva cazuri, munca încetează atât de brusc, încât platforme a căror construcţie se terminase nu şi-au mai primit clădirile, iar la Uaxactun zidurile ultimei clădiri sunt ridicate numai pe jumătate. Datele înscrise pe ultimele stele ne îngăduie să situăm în timp această stagnare, care se produce treptat, în unele oraşe destul de timpuriu (la Copan puţin după anul 800); în anul 987 construcţiile încetaseră pe întreg teritoriul maya.

Cauzele acestor stagnări nu sunt pe deplin lămurite. Mai răspândită este părerea că metodele de agricultură – defrişarea pădurilor prin foc, cultură vreme de doi sau trei ani, apoi părăsirea pământului, lăsat iarăşi în voia pădurii – cereau eforturi prea mari, creşterea populaţiei ducând la o subalimentaţie cronică, astfel că oamenii au fost constrânşi să emigreze. Explicaţia nu este pe deplin satisfăcătoare, deoarece în unele regiuni, de pildă la Quirigua, pământul este fertil; inundaţiile periodice ale râului Motagua asigură recolte bogate şi cu toate acestea Quirigua a fost unul dintre primele oraşe care şi-a încetat activitatea, ceea ce pune sub semnul întrebării această explicaţie.

Alţi oameni de ştiinţă au emis părerea că înfloritoarele oraşe ale vechiului imperiu maya au fost părăsite din pricina unei epidemii. Savantul englez J. D. Bernal (în *Science în History,* Londra, 1957, ed. Rom. *Şiinţa în istoria societăţii,* Bucureşti, 1964) arată că „în cadrul unor anumite limite, nici o regiune nu poate să rămână mult timp un centru de progres economic sau cultural dacă nu dispune de resurse naturale adecvate... corespunzătoare etapei respective de dezvoltare tehnică. O condiţie negativă, la fel de importantă, este ca clima regiunii respective să nu fie prielnică bolilor endemice sau debilizării generale a populaţiei, cum a fost, de pildă, cea care a pus capăt vechii civilizaţii maya”.

În cazul regiunii cuprinse în „trapezul” maya, oamenii de

ştiinţă înclină să creadă că este vorba de paludism (malarie) şi de anchilostomiază (boală provocată de un parazit intestinal) care constituie până în zilele noastre o problemă destul de serioasă în acesta regiune. Cercetări recente au dus însă la concluzia că aceste boli sunt de importaţie postcolonială: nici hematozoarul palustru şi nici viermele pe care parazitologii îl numesc *Ankilostoma duodenale* nu se cunoşteau aici înainte de cucerirea Americii Centrale de către spanioli. În afară de aceasta, asemenea epidemii implică o încetinire lentă, progresivă, a activităţii? Or, zidurile ridicate numai pe jumătate la Uaxactun sugerează un eveniment survenit pe neaşteptate, o catastrofă.

O ipoteză interesantă aduce, printre alţii, arheologul american J. E. S. Thompson, anume că prin anii 900-950 au izbucnit o serie de revolte ţărăneşti împotriva minorităţii teocratice (preoţilor şi nobililor), revolte provocate de către abuzurile în cererea de mână de lucru şi de necesitatea de a hrăni un număr crescând de oameni neproductivi. De asemenea este posibil că la izbucnirea acestor revolte să fi contribuit şi cauze religioase, de pildă adoptarea de către ierarhia conducătoare a unor elemente de cult toltece. După părerea arheologului sus-citat, conducătorii oraşelor au fost alungaţi, poate chiar ucişi, de către ţărani, răscoala întinzându-se pe rând de la un oraş la celălalt. Puterea a trecut în mâinile şefilor răscoalei şi a preoţilor din micile aşezări. Marile construcţii au încetat astfel în mod subit; poporul a continuat să frecventeze centrele ceremoniale pentru anumite servicii religioase şi pentru târguri, fără a mai ridica alte edificii de cult. Încetul cu încetul, cele vechi, nefiind întreţinute, au căzut în ruină şi vegetaţia le-a invadat.

În ciuda numeroaselor teorii emise de istoricii şi arheologii americanişti, misterul părăsirii oraşelor din vechiul imperiu maya nu este nici până astăzi pe deplin lămurit. O catastrofă naturală, de pildă un cutremur în această regiune bogată în activitate seismică trebuie exclusă, deoarece, după cum arătam, oraşele au fost părăsite treptat şi nu s-au găsit urme ale unor asemenea cataclisme.

O dată cu părăsirea ultimului oraş (987 e.n.) ia sfârşit perioada cunoscută sub numele de vechiul imperiu şi începe o nouă perioadă în istoria civilizaţiei maya, marcată de transformări însemnate în structura socială şi culturală a vechilor maiaşi.

NOUL IMPERIU AL „ŞARPELUI CU PENE”

După părăsirea principalelor centre de cultură din vechiul imperiu, aşezate mai ales în regiunile râurilor Usumacinta şi Motagua, civilizaţia maya emigrează către marginile „trapezului”, mai ales spre ţărmul Atlanticului, unde întemeiază aşezările Chichen-Itza şi Uxmal şi spre Oceanul Pacific, unde pune baza oraşelor Antigua, Atitlan şi Amatitlan. Mai întâi cultura maya trece printr-o perioadă de declin, care se asociază, pe de o parte, cu unele influenţe ale civilizaţiilor vecine (cea din Teotihuacan, cea zapotecă de la Monte Alban şi cea din Veracruz) şi pe de altă parte, cu o orientare către militarism şi război a noilor centre. După o perioadă de relativă independenţă se produce o importantă migraţiune a toltecilor, pornind de la Tuia (statul Hidalgo), care cuceresc cele mai importante centre maya din Yucatan.

Toltecii erau, se pare, înrudiţi cu maiaşii, după cum rezultă din studiul limbii lor. Dar cultura lor era diferită, trăsătura cea mai caracteristică a ei fiind adorarea lui Quetzalcoatl. Episcopul Diego de Landa, a cărui lucrare *Relacion de las cosaş de Yucatan,* redactată în secolul al XVI-lea, se numără printre cele mai competente surse spaniole cu privire la istoria maiaşilor, arată: „Indienii cred că un mare senior, numit Kukulcan, domnea împreună cu cei din neamul Itza, care s-au stabilit la Chichen-Itza... Ei spun că el a venit din vest, dar nu pot preciza cu

fermitate dacă a venit înainte sau după indienii itza sau poate chiar în acelaşi timp cu ei”.

Kukulcan *(kukul* „pană sau pasărea quetzal” şi *can* „şarpe”) este forma maya a lui Quetzalcoatl *(quetzal* „pasăre” şi *coatl* „şarpe”). După cum rezultă din relatarea lui Landa şi din alte surse, Quetzalcoatl a fost mai întâi şef militar şi religios al oraşului Tuia, fiind mai târziu zeificat ca personificare a planetei Venus şi zeu al vegetaţiei. Alungat din Tuia din pricina uneltirilor rivalului său Tezcatlipoca, el a plecat spre sud, în regiunea Veracruz sau în Tabasco, apoi s-a îmbarcat pe o plută, dispărând în largul mării. O alia versiune a legendei spune că a construit un rug pe plută şi, ajuns pe mare şi-a dat foc, reapărând după opt zile (perioada de invizibilitate la conjuncţia inferioară a planetei Venus) pe cer. Identitatea lui Quetzalcqatl-Kukulcan formează astăzi obiectul unor asidue cercetări, majoritatea oamenilor de ştiinţă fiind de acord că el a existat într-adevăr, după cum şi legendara Tuia s-a dovedit a nu fi câtuşi de puţin legendară, ruinele ei fiind descoperite recent în apropierea actualului Tollan.

Nu numai identitatea lui Kukulcan constituie o problemă neelucidată, ci şi originea indienilor itza. Unii istorici înclină să-i socotească tolteci, adoratori şi creatori ai miturilor legate de Quetzalcoatl; alţii sunt de părere că erau un grup maya din Tabasco care, întocmai ca indienii maya-chontal, adoptaseră cultul lui Quetzalcoatl şi principalele elemente ale culturii toltece. În sprijinul acestei din urmă păreri vine faptul că itza este un nume maya care se găseşte şi în regiunile mărginaşe din Yucatan. Oricum, indienii itza erau destul de toltecizaţi, după cum rezultă şi dintr-o povestire maya (cartea *Chilam Balam* din Chumayel, despre care vom mai vorbi aici) unde se spune că aveau ca embleme pasărea, jaguarul şi piatra preţioasă plată; or, primele două (pasărea quetzal şi jaguarul) sunt embleme ale războinicilor din Tuia.

Cronicile maya arată că ocuparea oraşului Chichen-Itza de către indienii itza a durat peste două secole. Unele surse maya vorbesc şi de o triplă alianţă între Chichen-Itza, Mayapan şi Uxmal, deşi cercetările arheologice au arătat că oraşul Uxmal a fost părăsit o mare parte a acestei perioade.

Aşadar, noul imperiu maya îşi mută centrele de cultură către nord – de la Uaxactun, Tikal, Palenque şi Quirigua la Chichen-Itza, Mayapan şi Uxmal – şi adoptă elemente toltece în cultura sa, cel mai important fiind adorarea lui Quetzalcoatl-Kukulcan.

Ne aflăm acum într-adevăr în faţa unei culturi dominate de „Şarpele cu pene”, care în această perioadă este reprezentat pe toate edificiile, cu capul de o grosime exagerată, cu gura deschisă gata de a muşca, cu trupul încolăcit şi acoperit cu penele codale ale păsării quetzal. De la Tuia la Chichen-Itza au mai fost „importaţi” Tezcatlipoca, zeul atotputernic care l-a gonit pe Quetzalcoatl, Tlachitonatiuh („Soarele care răsare”), zeul războinicilor care se bucura de un prestigiu considerabil şi Chicomecoatl („Şarpele septuplu”), zeiţa porumbului, reprezentată sub forma unui personaj fără cap, din gâtul căruia ies şapte şerpi în formă de evantai. În sfârşit, apar acum şi imagini ale zeilor tolteci ai ploii, numiţi tlaloci, care n-au putut însă să înlăture complet pe corespondenţii lor maiaşi, zeii chaci.

În oraşele maya influenţate de migraţiunea toltecă nu mai avem de a face cu o teocraţie, ci cu o societate în care domină soldatul. Pe frizele piramidelor şi ale platformelor sunt reprezentaţi jaguari şi vulturi, simboluri ale ordinelor militare, se înmulţesc scenele care redau sacrificii – războinici oferind inimile victimelor sacrificate lui Tlachitonatiuh – iar şirurile de cranii omeneşti gravate pe ziduri amintesc sinistrul *tzompantli,* rastelul de hârci pe care toltecii (şi mai târziu aztecii) agăţau craniile victimelor sacrificate în onoarea zeilor setoşi de sânge şi pentru gloria castei militare. Suntem departe de perioada clasică în care sacrificiile de oameni se făceau numai la anumite sărbători, iar preocupările principale erau ridicarea de edificii şi studiul ştiinţelor legate de calendar.

În vechea limbă maya nu existau anumiţi termeni care acum au devenit necesari şi au trebuit să fie adaptaţi după alte limbi vechi mexicane, termeni inspiraţi de invadatorii veniţi de la Tuia pentru a reda mai bine anumite sensuri; aşa sunt cuvintele *tepal* sau *tepual* „stăpân, proprietar de sclavi”, *macehual* „*s*lugă, om de rând”, *tecpan* „*c*olectivitate mare, palat”, *tenamitl* „*o*raş fortificat, cetate”, *tepen* „măreţie, fast, glorie”.

În perioada noului imperiu al „Şarpelui cu pene”, oraşele maya devin adevărate cetăţi; ele nu se mai construiesc în câmp deschis, ci pe insule aşezate în mijlocul lacurilor, în zone deluroase sau împădurite, sunt înconjurate de palisade, iar unul dintre ele era chiar apărat de un gard viu de *maguey* (agavă). În timpul faimosului său marş, Fernando Cortez a întâlnit în nord-estul regiunii Peten mai multe asemenea oraşe fortificate şi descrie unul dintre ele în felul următor: „Oraşul se găseşte pe o

stâncă ridicată, având într-o parte un lac mare, iar în cealaltă parte un râu adânc care se varsă în acest lac. Nu există decât o singură intrare accesibilă şi totul este înconjurat de un şanţ foarte adânc, în spatele căruia se află o palisadă până la înălţimea pieptului. Dincolo de palisadă se ridică un gard din scânduri foarte groase, înalt de două toaze (circa 3,90 m) cu mici ferăstruici pentru lansarea săgeţilor. Turnuri de pândă se înaltă cu şapte sau opt picioare (2,27-2,40 m) deasupra zisului gard, iar pe alte turnuri sunt îngrămădite pietre menite să servească la apărare".

Ne găsim, prin urmare, în faţa unei adânci transformări: o clasă conducătoare străină impune un cult străin şi un nou mod de viaţă vechilor maiaşi din Yucatan şi din regiunea muntoasă a Guatemalei; oamenii de rând, cultivatori de porumb şi meşteşugari, hrăneau acum alţi stăpâni, care considerau războiul ca principal mijloc de guvernare. Oraşele din Yucatan care nu căzuseră încă sub dominaţia toltecă s-au văzut şi ele constrânse să adopte măsuri de apărare pentru a putea supravieţui. Se pare că numai regiunea centrală a „trapezului" maya nu a fost decât foarte puţin afectată de aceste schimbări: ea se afla în mod natural izolată şi nu prezenta un interes prea mare pentru cuceritori.

În perioada influenţei toltece şi, mai târziu, sub dominaţia aztecă s-au produs câteva revolte şi mişcări de independenţă ale unor oraşe maya. Cea mai însemnată a fost cea din Mayapan, condusă de Hunac Ceel (sau Cauich), devenit mai târziu erou naţional al poporului maias, cântat în legendele din cartea *Chilam Balam.* El a fost ales conducător în urma unui act de curaj săvârşit cu prilejul sacrificiilor aduse zeilor ploii.

La Chichen-Itza, victimele alese pentru sacrificiu erau aruncate în puţul (cenotul) sacru; cei care scăpau cu viaţă urcau stâncile până în marginea cenotului, aducând mesajul înmânat lor de către zeii ploii: cât va ploua şi cum va fi recolta în anul ce va veni; la unul dintre aceste sacrificii, la care nici o victimă n-a supravieţuit, Hunac Ceel-Cauich s-a aruncat din proprie iniţiativă în puţ, aducând apoi mesajul. Cartea *Chilam Balam* din Chumayel relatează astfel întâmplarea: „Atunci cei care trebuiau să fie aruncaţi sosiră; ei au început să fie aruncaţi în puţ pentru ca profeţia să poată fi ascultată de şefii lor. Profeţia lor nu veni (se înecară, aşadar, cu toţii – H. M.) şi atunci Cauich, Hunac Ceel – numele bărbatului care se găsea acolo – îşi puse capul la gura

din partea de miazăzi a puţului. Atunci el se aruncă. Pe urmă urcă iar, ca să aducă profeţia. Oamenii începură să-l asculte. Pe urmă oamenii începură să-l proclame şef şi îl aşezară pe scaunul şefilor. Apoi îl proclamară primul dintre şefi. Înainte vreme nu fusese şef”.

Hunac Ceel a fost într-adevăr halach uinic (conducător), dar nu la Chichen-Itza, ci la Mayapan, oraş de unde probabil că era originar, înzestrat cu calităţi remarcabile, el reuşi să facă din Mayapan principalul oraş din Yucatan, după ce învinse pe Chac Xib Chac, conducătorul oraşului Chichen-Itza şi pe şefii militari din Itzamal. Mayapan a exercitat o puternică influenţă politică şi religioasă asupra întregii regiuni, reunind la un moment dat douăsprezece cetăţi maya sub hegemonia lui.

Printre ruinele din Mayapan se află un vast palat, unde probabil că se întruneau şefii diverselor state maya. În anumite perioade, populaţia oraşului se ridica la 10 000 de locuitori, ceea ce pentru epoca aceea era o cifră destul de mare.

În această ultimă perioadă a civilizaţiei maya – perioada declinului, când se produce trecerea de la o teocraţie relativ pacifică la o teocraţie războinică – oraşele (inclusiv Mayapan) se află în regiuni aride, stâncoase, împădurite sau mlăştinoase, lesne de apărat; ele nu mai constituie colectivităţi agricole, ci îşi procură hrana din regiunile înconjurătoare supuse din punct de vedere militar. Arhitectura Mayapanului din această perioadă arată unele semne de degenerare; nu se mai ridică edificii ca Templul războinicilor sau Templul lui Kukulcan, caracteristice perioadei anterioare la Chichen-Itza, ci se dezvoltă o arhitectură din blocuri de piatră acoperite cu straturi groase de stuc, coloanele devin mai scurte, stilul dă impresia unei imitaţii neîndemânatice a celui de la Chichen-Itza.

Chichen-Itza şi, într-o măsură mai mică, Uxmal reprezintă apogeul culturii maya din epoca noului imperiu. Aşezarea (descoperită din 1885) uimeşte prin monumentele sale măreţe, printre care Palatul preoteselor. Observatorul astronomic („caracolur) şi Piramida Soarelui; alături de edificiile de la Uxmal şi de portalul „Hercule” din Chichen Viejo, ele constituie mărturii ale celei de-a doua şi ultime epoci de înflorire a culturii maya; înrobită de azteci şi măcinată de lupte interne, confederaţia cetăţilor maya se va destrăma treptat.

Dominaţia de peste două veacuri a oraşului Mayapan ia sfârşit cu izbucnirea unei revolte împotriva familiei Cocom (descendenţi

ai lui Hunac Ceel), organizată de Ah Xupan, care aparţinea familiei Tutui Xiu; revolta, pornită din pricina abuzurilor în vânzarea de sclavi către azteci, s-a încheiat cu victoria răsculaţilor, oraşul Mayapan a fost jefuit, cocomul (termenul a intrat în limbile maya cu sensul de „conducător, şef militar şi administrativ”) a fost detronat şi ucis împreună cu fiii lui, în afară de unul singur, care se afla vremelnic în Honduras.

Sfârşitul hegemoniei oraşului Mayapan a grăbit ocuparea principalelor oraşe de către azteci şi decăderea culturală şi politică a cetăţilor maya. Construcţiile au încetat aproape complet, iar oraşele – eliberate de dominaţia familiei Cocom şi ameninţate de ocupaţia aztecă – începură să se războiască între ele; numai în regiunea muntoasă din Guatemala, grupul maya-quiche, locuind la nord de lacul Atitlan şi-a impus pentru scurtă vreme hegemonia. A urmat ocupaţia aztecă, în timpul căreia centrele maya furnizau ca tribut sclavi pentru sacrificiile de oameni şi, în sfârşit, ocupaţia colonială spaniolă, care va da vechii civilizaţii ultima lovitură, de pe urma căreia nu se va mai ridica.

Cultura *La Venta* (olmeci)

A. Perioada de formaţie maya: circa 500 î.e.n. — 320 e.n.

B. Vechiul imperiu maya	perioada I: 320—633
	perioada II: 633—731
	perioada III: 731—987
C. Noul imperiu maya	perioada renaşterii: 987—1194
	perioada influenţei toltece: 1194—1441
	perioada influenţei aztece: 1441—1521

Ocupaţia colonială (spanioli)

O PASĂRE „NOBILA”: QUETZALUL

Vechile oraşe maya erau animate numai în timpul marilor ceremonii religioase şi a zilelor de târg. În perioadele dintre aceste manifestări, în oraş nu rămâneau decât nobilimea şi personalul însărcinat să întreţină edificiile de cult, să păzească măştile şi veşmintele de ceremonie.

În zilele de sărbătoare însă, centrul ceremonial se repopula, soseau negustorii din regiuni adesea depărtate şi cumpărători, se negociau mărfuri din ţinutul de sud: unelte de obsidian, oglinzi, obiecte de uz casnic din ceramică, vopsele, răşină de copal şi numeroase alte obiecte, printre care şi podoabe; după ce încheiau diferitele tranzacţii, vânzători şi cumpărători aduceau ofrande în sanctuarele mai modeste, cele importante fiind rezervate nobilimii. După aceea, pe terenul special amenajat în centrul oraşului se desfăşurau un joc cu mingea, precum şi spectacole în care dansatori, cu feţele acoperite de măşti fantastice, evoluau în sunetul tobei şi a feluritelor instrumente de suflat.

Se cuvine să adăugăm că asemenea petreceri se desfăşoară într-un fel destul de asemănător până în zilele noastre, îndeosebi în satele maya din regiunea muntoasă a Guatemalei. Şi tot până în zilele noastre maiaşii trăiesc în aşezări răspândite pe un spaţiu vast, în apropierea câmpurilor lor de porumb, iar în anumite zile de sărbătoare vin la târg ca să asiste la ceremonii religioase mai importante (catolice, dar cu un ritual ce aminteşte vechile tradiţii) şi pentru anumite evenimente civile, de pildă alegerile organelor administrative. După cum rezultă din relatările a numeroşi călători, oraşul modern din Guatemala sau din Honduras îşi duce viaţa (bineînţeles în anumite limite) într-un fel foarte asemănător cu cel de-acum un mileniu: între marile sărbători, care coincid în general cu perioadele de iarmaroc şi de carnaval, el se goleşte pe jumătate.

Această viaţă, caracteristică vechiului centru ceremonial maya, a suferit unele modificări către sfârşitul aşa-zisei perioade clasice, când oraşele încep să se transforme în cetăţi şi sunt înconjurate de ziduri de apărare sau deplasate către poziţii mai lesne de apărat, pe vârfuri de colină, pe insule, la capătul unor peninsule înconjurate cu şanţuri adânci. Dar şi în această perioadă piaţa de ceremonii din centrul oraşului, înconjurată de terase, platforme, piramide, temple şi adesea străjuită de numeroase stele comemorative, piaţă totdeauna dreptunghiulară, amenajată după un plan de construcţie neschimbat vreme de un mileniu, continuă să joace rolul de centru ceremonial şi comercial, unde în anumite perioade se adunau reprezentanţii întregii colectivităţi.

Mar multe oraşe din Yucatan au porţi monumentale, unele de dimensiuni impozante, fapt care a indus în eroare câţiva

arheologi de la sfârşitul secolului trecut: aceste porţi nu serveau decât în scopuri ceremoniale (vechii maiaşi nu cunoşteau carul, nici roata, ei nu aveau animale de povară). Străzi destul de largi leagă diversele cartiere din vechile oraşe, iar şosele construite cu artă – deşi pe ele nu circulau vehicule, ci numai pietoni – legau regiunile mărginaşe de anumite cetăţi, mai ales de Tikal, Uaxactun şi Oxquintok; şi în nord-estul „trapezului”, precum şi în regiunea Quintana Roo, exista o reţea rutieră importantă; unul dintre drumuri, larg de peste nouă metri, leagă oraşele Coba şi Yaxuna pe un parcurs de o sută de kilometri.

Cea mai bogată dintre regiunile locuite de vechii maiaşi era, după cum am mai arătat, cea situată în sudul „trapezului”, cuprinzând Guatemala de astăzi şi o parte din Honduras. Aici se află depozitele de obsidian (sticlă vulcanică dură, formată prin răcirea rapidă a lavei), care furnizau materia primă pentru fabricarea cuţitelor şi a vârfurilor de lance; tuful vulcanic (format prin consolidarea cenuşei vulcanice), capabil să reziste la temperaturi foarte ridicate, constituia un material excelent pentru confecţionarea ceramicii, în care cei de pe coasta Pacificului erau mari meşteri. Vechii maiaşi cunoşteau sulfura de fier şi o foloseau la confecţionarea oglinzilor, iar hematita (oxid de fier) era baza unei vopsele roşii-vişinii foarte folosite. Spre sfârşitul perioadei de influenţă toltecă se exploatau, probabil, zăcăminte de cupru şi se extrăgea aur din râuri, dar primii spanioli debarcaţi în Yucatan au fost foarte dezamăgiţi de cantităţile infime de aur găsite aici, iar Fernando Cortez a preferat să plece mai departe, spre Tenochtitlan, „oraşul aurit”.

În ceea ce priveşte pe vechii maiaşi, ei apreciau mai mult ca aurul un alt articol şi anume penele de quetzal; într-adevăr, „marfa” care probabil că a contribuit cel mai mult la bogăţia regiunii muntoase a „trapezului” maya a fost – lucrul ne poate părea astăzi bizar – penele codale ale quetzalului, pasăre rară, care nu se găseşte decât în regiuni foarte înalte, mai ales în munţii din nordul Guatemalei şi în părţile adiacente ale statului Chiapas şi ale Hondurasului Britanic. Penele ei erau deosebit de căutate: din ele se confecţiona îmbrăcămintea nobililor, fiind în acelaşi timp un semn distinctiv al aristocraţiei din cetăţi.

Penele codale ale quetzalului constituiau obiectul unui comerţ foarte întins, întocmai ca jadul, care se număra printre cele mai preţioase podoabe şi se aducea din regiunea muntoasă sau se extrăgea din albiile râurilor, atingând un curs foarte ridicat la

târgurile din America Centrală. Până de curând, cercetătorii înclinau să creadă că jadul era adus din alte părţi, dar în ultimii ani s-au descoperit zăcăminte destul de bogate în munţii situaţi la nord de Zacapa, de unde probabil că ajungea şi pe pieţele vechilor cetăţi maya.

Printre meşteşugurile practicate de vechii maiaşi, un loc de frunte îl deţinea vânătoarea. O curiozitate: arcul şi săgeata au apărut destul de târziu pe aria „trapezului" maya, abia în timpul dominaţiei cocomilor din Mayapan, introduse probabil de mercenarii mexicani aflaţi în solda şefului cetăţii. Este în afară de orice îndoială că arcul şi săgeata au venit din Asia cu zeci de milenii în urmă, o dată cu vânătorii care au trecut peste strâmtoarea Behring în Alaska, dar s-au răspândit cu mare încetineală către sud. Oricum, ele nu sunt cunoscute în epoca vechiului imperiu maya şi nu sunt reprezentate nici măcar în imaginile de la Chichen-Itza, ci apar abia la Mayapan. Totuşi, după ce maiaşii le-au adoptat, au început să fie folosite pe întregul teritoriu, atât pentru vânătoare, cât şi pentru război. Înainte de apariţia lor, maiaşii vânau numai cu capcane şi cu lancea; împotriva păsărilor foloseau un fel de sarbacană cu proiectile de lut, în mânuirea căreia arătau o deosebită abilitate.

Ocupaţia principală a maiaşilor şi în acelaşi timp baza alimentaţiei lor o constituia agricultura. Dintre plantele industriale, cele mai importante erau agava comună, care da fibre rezistente şi *maguey* („agava de Mexic"), cultivat pe platoul guatemaltec, precum şi alte varietăţi, folosite la confecţionarea de îmbrăcăminte, frânghii, saci pentru transport; din sucul de agavă, vechii maiaşi fabricau şi o băutură fermentată, un fel de rachiu numit *balche,* care folosea mai ales în scopuri rituale; celor destinaţi sacrificiilor li se dădea balche, „ca să poată comunica mai lesne cu zeii"; evident că acest efect nu era controlabil, dar, oricum, ameţeala dată de rachiu îi făcea să suporte mai uşor sângerosul ritual căruia îi cădeau victimă.

Printre plantele alimentare se cultivau cartoful, pătata dulce, fasolea neagră, dovleacul (şi altele, asupra cărora vom reveni) şi în primul rând porumbul. Astăzi numeroşi oameni de ştiinţă sunt de părere că porumbul (este vorba de cel cultivat şi nu de cel sălbatic) este un dar pe care vechii maiaşi l-au făcut omenirii. În orice caz, el a fost baza materială a civilizaţiei maya şi a altora din Mexicul de sud şi America Centrală, de aceea se cuvine să ne oprim mai mult asupra lui.

LEGENDELE DESPRE „IARBA ZEILOR”

În legendele religioase ale câtorva popoare europene se spune că primul om a fost făcut din lut; vechii maiaşi credeau că a fost făcut din porumb. Porumbul, alimentul lor de bază, alături de pasărea quetzal cu pene codale lungi constituiau elementele principale ale civilizaţiei maya.

Astăzi se socoteşte ca foarte probabil că porumbul a fost cultivat pentru prima oară pe teritoriul locuit de populaţiile maya. Treizeci de specialişti americani – arheologi, etnografi, botanişti, zoologi, geografi şi geologi – lucrând sub conducerea savantului Richard S. Mac Neish, au întreprins timp de trei ani (1961-1964) un vast program de cercetări în marile văi ale Mexicului de sud, îndeosebi în valea Tehuacan, identificând circa 400 de locuri cu urme de viaţă omenească. În peşteri s-au găsit urme care duceau la concluzia că acum 12 000 de ani exista acolo o societate primitivă organizată. Oamenii de atunci foloseau unelte de piatră, schimbându-şi „domiciliul” de mai multe ori pe an în căutarea hranei.

Printre altele, în peşterile din valea Tehuacan s-au găsit şi resturi de porumb – seminţe, foi, coceni (în şase peşteri s-au găsit peste 20 000 de ştiuleţi) care au dus la identificarea atât a unui soi de porumb sălbatic fosilă, cât şi a primului soi de porumb cultivat, apărut acolo cam în jurul anului 5200 î.e.n., când populaţiile de aici se ocupau cu agricultura, folosind unelte

mai evoluate făcute din piatră şlefuită şi din oase mari de animale. Cu această descoperire se pare că a fost elucidată încă una dintre enigmele care dăinuiseră până în zilele noastre: porumbul sălbatic din valea Tehuacan este strămoşul tuturor soiurilor de porumb cultivat.

Vechii maiaşi explicau printr-o interesantă legendă (se pare că de origine mai veche, toltecă) „cum a devenit omul om” cu ajutorul porumbului. Legenda povesteşte că, de mult, porumbul, numit „iarba zeilor”, se afla ascuns în peştera Cincalli, „casa porumbului”, de unde făcea să rodească pântecele femeilor şi ajuta să fie hrăniţi copiii încă nenăscuţi ca să poată creşte. Pe vremea aceea numai bunăvoinţa zeilor îi ajuta pe oameni să dea peste câteva tufe de porumb sălbatic şi adesea trebuiau să flămânzească. La întrebarea: „Unde se află peştera Cincalli?” era îngăduit un singur răspuns: „Asta o ştiu numai zeii”.

În realitate însă, pe vremea aceea nici zeii nu ştiau încă unde se afla „iarba” lor şi atunci au trimis pe unul dintre ei, care a descoperit că furnica roşie intră şi iese din „casa porumbului” în anumite nopţi. Dar unde se găseşte această casă a reuşit zeul să afle abia după cincizeci şi doi de ani, când a văzut-o pe furnica roşie ieşind din crăpătura unui munte de piatră şi cărând un bob mare de porumb pe spinare. Atunci zeul s-a travestit şi el în furnică roşie şi s-a strecurat prin crăpătură în peştera Cincalli, care era plină de boabe aurii. Zeul a luat câte boabe a putut să ducă şi le-a adus oamenilor.

De atunci, omul a devenit într-adevăr om, nu mai trebuia să rătăcească de colo până colo să-şi caute hrana? El a îngropat boabele în pământ şi a aşteptat până au „înviat”, dându-i hrană. Şi, fiindcă tot trebuia să aştepte şi-a clădit o colibă. Iar din mai multe colibe s-a născut un sat, din mai multe sate un popor…

Dar omul nu trebuie să uite pe zeul care i-a dat porumbul, ci trebuie să-i arate respect şi recunoştinţă, să-i aducă sacrificii. Altfel, zeul se supără şi aduce prea multă căldură sau prea multă umezeală, ca „iarba” lui să se usuce sau să putrezească, pedepsind astfel pe oamenii nerecunoscători.

Aceasta este una dintre multele legende maya despre porumb, „iarba zeilor”. În ceea ce priveşte ultima parte a legendei, se pare că situaţia nu era chiar aşa de gravă, deoarece oamenii învăţaseră să prevină mânia zeilor, construind pătule unde depozitau în anii mai îmbelşugaţi bucate pentru anii cu recoltei slabă. Dovadă: relatarea unui soldat spaniol care a

descris una dintre campaniile din Yucatan. Ajungând la o aşezare maya, căpitanul detaşamentului i-a cerut cacicului (căpetenia satului) să-i arate unde a ascuns „aurul”. Căpetenia l-a dus la un fel de magazie, plină, din duşumea până la acoperiş, cu boabe aurii. Ostaşii maiestăţii-sale catolice s-au repezit şi şi-au umplut pumnii cu grăunţele de aur, dar mare le-a fost dezamăgirea când au văzut că erau nişte vulgare boabe vegetale. Respectivul căpitan n-a avut succes cu grăunţele lui nici măcar la curtea Spaniei, unde a trimis câteva oale pline ca mostre: curtea le cunoştea mai demult, aduse de către Columb, care cu câţiva ani mai înainte descoperise nu numai America, ci şi porumbul...

O altă legendă maya spune că la început porumbul era ascuns sub un uriaş munte de piatră, unde a fost descoperit de furnici. Acestea săpaseră un tunel pe sub munte şi cărau pe spinare preţioasele boabe. Vulpea cea curioasă le-a surprins, a gustat din porumb şi i-a plăcut. Încetul cu încetul toate animalele învăţară să aprecieze noua hrană şi chiar omului îi plăcea foarte mult. Dar numai furnicile puteau ajunge până la ea.

Atunci omul ceru zeilor ploii să-i ajute să poată ajunge până la porumb. Trei dintre zei încercară să despice muntele de piatră cu ajutorul tunetelor şi fulgerelor, dar în zadar. Atunci căpetenia lor, un zeu bătrân care până atunci refuzase să încerce, trimise ciocănitoarea să ciocănească în munte, să descopere un loc unde piatra e mai subţire. Locul fiind găsit, îi spuse ciocănitoarei să se ascundă în spatele unei stânci şi trimise cel mai puternic tunet al lui, despicând piatra muntelui. Dar ciocănitoarea, curioasă, n-a ascultat porunca zeului şi a scos capul de după stâncă; ea a fost izbită de unul dintre fulgere şi de atunci ciocănitorile au capul roşu.

Căldura fulgerelor trimise de căpetenia zeilor ploii a fost atât de puternică, încât o parte din porumb a ars, alte boabe au fost numai rumenite, altele uşor colorate de fum şi numai unele au rămas neatinse. Iată de ce există patru soiuri de porumb: negru, roşu, galben şi alb.

O altă legendă maya despre porumb, ale cărei ecouri se mai găsesc şi astăzi la indienii de pe platourile înalte ale Guatemalei şi în cartea *Chilam Balam* din Chumayel, povesteşte că la început porumbul era ascuns în „piatra verde a zeilor” (prin urmare în jad); zeii au despicat-o şi le-au dat oamenilor porumbul ca să se hrănească şi jadul ca să-şi facă podoabe. În sfârşit, o legendă de dată târzie, pătrunsă o dată cu cucerirea Yucatanului de către

azteci, spune că porumbul a fost furat zeilor de Quetzalcoatl (Kukulcan al maiaşilor) şi dăruit oamenilor, care, drept recunoştinţă, l-au ridicat pe marele rege Quetzalcoatl în rândul zeilor.

În jurul porumbului, vechii maiaşi au laurii lui ciclu de legende, o mitologie complexă care stă mărturie pentru locul extrem de important pe care l-a ocupat această plantă în viaţa lor. Ei aveau şi un zeu al porumbului, reprezentat totdeauna cu părul lung, mătăsos, evocând firele care învelesc ştiuletele (mătasea). *Milpa,* ogorul de porumb, îşi avea duhurile lui, iar ştiuleţii, boabele, pănuşele, cocenii aveau anumite semnificaţii simbolice legate de fertilitatea pământului.

Înrâurirea acestei mitologii a porumbului a fost atât de puternică, încât a rezistat vreme de veacuri tuturor influenţelor şi concepţiilor religioase aduse de europeni. Cartea *Chilam Balam,* care datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, aşadar după creştinarea oficială a indienilor mezoamericani, îl identifică pe Iisus „, pâinea vieţii”, cu zeul porumbului…

Ecouri târzii ale mitologiei porumbului se fac simţite şi în zilele noastre, mai ales în Hondurasul Britanic şi în Yucatan, nu numai pe tărâmul creaţiei artistice populare, dar şi în unele practici legate de muncile câmpului.

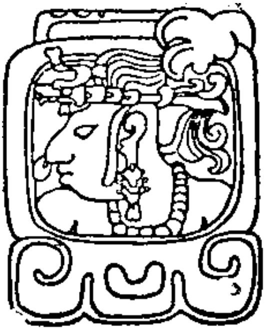

IX BACAL ŞI AH PETZ UIC

Spre deosebire de oraşe, micile aşezări maiaşe erau plasate în locuri adăpostite, adesea în luminişuri de pădure. În anumite regiuni, casele – mai bine zis colibele – erau rotunde, în altele dreptunghiulare sau ovale, dar toate aveau acoperişul de plante în genul stufului sau din frunze de palmieri.

Într-o asemenea colibă se găsea toată averea familiei: *metate* (pietre de măcinat porumbul), vase de ceramică, tiugi, lemne de foc. Mobilierul era foarte simplu: unul sau două paturi cu rogojini puse direct pe scânduri şi câteva scăunele joase. Se mai aflau aici saci împletiţi conţinând boabe de porumb şi saci ţesuţi pentru fasole; ferestre nu existau, nici sobe; pe o policioară se păstrau câţiva mici idoli de lut. Din nici o colibă nu lipsea un război de ţesut, la care lucra femeia, folosind fibre de agavă şi de bumbac american. Instrumentele pentru făcut foc prin frecare – un băţ ascuţit de lemn tare şi o bucată de lemn moale şi uscat – foloseau destul de rar, fiindcă focul de cu seară era astfel alimentat încât până în zori să mai ajungă jăratic. Uneori de tavanul colibei atârnau farfurii de lemn şi oale de lut. În mijlocul colibei se afla adesea o scară primitivă cu ajutorul căreia se putea ajunge în pod, unde se depozitau porumbul, fasolea, dovlecii. Vasele pentru apă se păstrau lângă intrare. Veşmintele mai groase, de iarnă, foloseau noaptea ca acoperământ. Într-un colţ al colibei se aflau instrumentele cu care lucra bărbatul: vârfuri de obsidian sau de silex, capcane de animale, o lance, două sau trei piei, saci mici cu vopsele pentru olărie. Câinii dormeau în colibă, împreună cu copiii.

O colibă ca aceea descrisă mai sus este caracteristică pentru cei căsătoriţi. Fetele necăsătorite munceau şi locuiau în casa părinţilor, însă băieţii, la împlinirea vârstei de cincisprezece ani, se mutau în „casa bărbaţilor”, aflată în marginea satului şi locuiau acolo până la căsătorie, care avea loc, în general, în jurul vârstei de douăzeci de ani.

Obiceiurile de căsătorie ale vechilor maiaşi au oarecare asemănare cu ale unor populaţii africane, dar şi cu unele obiceiuri de nuntă mai vechi ce se găsesc în diferite regiuni europene (între care şi la noi); pentru a le evoca şi a arăta cum se desfăşura viaţa oamenilor simpli, cultivatori de porumb şi vânători, din micile aşezări situate în preajma marilor oraşe maya, ne îngăduim a ne adresa arheologului John Eric S. Thompson, care include în interesanta sa lucrare despre vechea civilizaţie maya *(The Rise and Fall oi Maya Civilisation,* University of Oklahoma Press, f.a.) câteva povestiri-reportaje – „de epocă”, am putea spune – din viaţa de zi cu zi a maiaşilor, dovedind astfel încă o dată că omul de ştiinţă poate fi dublat de cel de litere.

În două povestiri (pe care le redăm mai jos în prelucrare liberă) este vorba de o tânără pereche de ţărani, Ix Bacal şi Ah Petz Uic (*ix* este particula pe care vechii maiaşi o puneau în faţa numelui femeii, iar *ah* înaintea celui al bărbatului). Relatarea nu are caracterul de nuvelă sau de schiţă, ea nu expune un conflict sau un eveniment ieşit din comun, ci viaţa unor oameni simpli, cu rutina ei, cu micile ei bucurii şi necazuri.

*

„Tânărul Ah Petz Uic trecea în ultima vreme printr-o stare de nelinişte pe care şi-o explică privind la tovarăşii lui din casa bărbaţilor. Unul câte unul, toţi prietenii lui, tineri de aceeaşi vârstă cu el, plecaseră să se însoare. Nu mai rămăseseră decât băieţii de şaisprezece şi şaptesprezece ani, la care se uita cu un aer de superioritate, fiindcă el însuşi se apropia de vârsta de douăzeci de ani. Deocamdată însă nu avea motive de îngrijorare: dacă totul va decurge cum trebuie, nu va întârzia nici el să plece, întrucât tratativele pentru căsătoria lui erau foarte avansate.

Prima oară, Uic o remarcase pe Ix Bacal pe când se ducea să facă o baie cu prietenii lui în cenote. La încrucişarea a două poteci de pădure, a văzut-o trecând, însoţită de câteva prietene; apucase s-o vadă bine, mai înainte ca fetele să-i fi întors spatele, după cum cerea obiceiul; de altfel, nici nu s-ar fi putut întoarce

prea iute, deoarece purtau urcioare mari pline cu apă pe cap.

După această întâlnire, Uic s-a întors foarte des la această bifurcare de poteci la vremea când purtătoarele de apă reveneau de la cenote. După aceea a discutat despre însurătoare cu tatăl său; în acest timp, mama lui se prefăcea foarte absorbită de lucrul la războiul de ţesut, dar în realitate nu pierdea nici un cuvânt din convorbire. Ideea de a se lipsi de sprijinul fiului la muncile câmpului, la vânătoare şi la adunatul lemnelor nu-i făcea nici o plăcere tatălui, dar îşi măritase fiica mai mare cu puţin timp înainte, iar bărbatul ei muncea acum cu el; aşa se face că îngădui să fie trimis un peţitor care să stea de vorbă cu părinţii lui Ix Bacal.

Peţitorul se întoarse cu veşti favorabile şi se înţeleseră să facă împreună o vizită la coliba familiei lui Ix Bacal. Vizita urma să aibă loc în ziua de 1 kaban, ziua zeiţei Lunii, patroana căsătoriilor.

Ah Petz Uic şi Ix Bacal nu schimbaseră între timp nici un cuvânt, însă băiatul avea impresia că fata îl plăcea şi că nu se va împotrivi căsătoriei. Câteva zile după aceea avu o confirmare a acestei păreri: trecând pe lângă coliba fetei cu câteva ceasuri înainte de vizita proiectată, o văzu că ţese la războiul ei un desen reprezentând pănuşe de porumb şi flori. Or, toţi cei care cunosc limba yucatecă ştiu că *uic* înseamnă «floare mică», iar *bacal* «pănuşe de porumb». Era singurul fel în care Ix Bacal putea să-şi exprime sentimentele, fiindcă obiceiul cerea ca viitoarea logodnică să nu aibă nici un cuvânt de spus în alegerea soţului ei, o chestiune de asemenea importantă trebuind să fie rezolvată de către părinţi cu consultarea preotului.

Vizita peţitorului şi a părinţilor lui Uic s-a desfăşurat în condiţii favorabile. După cum se cuvenea, la început nu s-a pronunţat nici un cuvânt în legătură cu propunerea de căsătorie. Au vorbit numai de starea ogoarelor de porumb, de compromiterea recoltei dacă timpul va fi secetos sau prea umed, despre felul cum vor trebui să lupte împotriva invaziei lăcustelor, de faptul că sacrificiile efectuate anul trecut pentru a se pune capăt secetei n-au prea avut urmări, ceea ce nu era de mirare, având în vedere că anul acesta începuse cu nefasta zi de *cauac.*

Sosirea tiugei de cacao amestecat cu făină de porumb ardeiată constitui un fel de semnal şi conversaţia căpătă un curs nou, fiindcă în Yucatan nu se cultiva prea mult cacao şi nu este obiceiul să se servească o băutură atât de scumpă într-o familie

ca aceea a lui Ix Bacal, care nu aparţinea aristocraţiei de la oraş. Era, aşadar, un semn că demersul nu displăcea stăpânului colibei, dar în acelaşi timp, că se considera ca făcând parte dintr-o familie mai superioară şi că în consecinţă preţul logodnicei va fi ridicat. Însă peţitorul era pregătit să facă faţă şi la această pretenţie.

Trecând cu abilitate de la recoltă la scopul propriu-zis al vizitei, el emise ideea că familiile Uic şi Bacal pot să se unească prin căsătoria odraslelor lor, apoi expuse pe larg calităţile tânărului, excelent cultivator şi vânător; făcu acest lucru cu exagerările unui neguţător din sud care oferea spre vânzare o piatră preţioasă.

Bătrânul Ah Bacal se prefăcu nespus de uimit la auzul acestei propuneri, dar nu uită să menţioneze că, de fapt, n-ar trebui să se mire, fiindcă extraordinarele talente ale fiicei sale, care ştie nespus de bine să ţeasă şi să gătească, o face să fie dorită ca soţie de către toţi tinerii din vecinătate.

— În afară de asta, adăugă el, după înfăţişarea ei se vede limpede că va putea să facă mulţi copii. Pe de altă parte, frumuseţea ei îi îngăduie să se compare cu tânăra zeiţă a Lunii. Noi, cei din familie, încheie el, am supranumit-o Ix Kukul, «Domnişoara pană de quetzal», atât de preţioasă este prin frumuseţe şi prin calităţile ei.

Peţitorul răspunse printr-o amplă înşiruire a virtuţilor lui Uic; după o discuţie generală asupra meritelor ambilor tineri, discuţie care se prelungi destul de mult, ajunseră la unele chestiuni concrete şi peţitorul propuse:

— Uic este atât de plin de calităţi, încât părinţii lui socotesc de prisos să plătească preţul obişnuit; dar, conform obiceiului, el îl va sluji pe socrul lui timp de trei ani după căsătorie, ajutându-l la muncile câmpului, vânând cu el, căutând faguri de miere şi îngrijind ca familia să aibă mereu lemne pentru foc. În afară de asta, el va plăti un sfert de încărcătură de boabe de cacao, opt perle tăiate din piatra preţioasă roşie, treisprezece pachete de copal de grosimea unui ştiulete de porumb şi două încărcături de bumbac nedecorticat.

Ah Bacal spuse imediat că această plată e cu mult prea mică. Apoi chemă pe fiica lui şi o întrebă de faţă cu toţi dacă ar accepta să ia în căsătorie pe Uic, bineînţeles în cazul că s-ar cădea de acord asupra preţului. Ea răspunse afirmativ, dar prefăcându-se că nu acordă prea mare interes faptului. Atunci Ah

Bacal propuse să se mărească la cinci ani serviciul prestat de ginere şi să se dubleze cantitatea de bumbac şi de cacao.

Peţitorul refuză politicos, apoi adăugă:

— Tu, Ah Bacal, nu ai băieţi; nu trebuie să uităm că nu mai eşti atât de viguros cum erai în tinereţe, iar un ginere robust va fi o binecuvântare pentru tine.

Acesta era cel mai puternic dintre argumente, fiindcă Uic era renumit ca un bun muncitor.

Tocmeala a mai continuat; până la urmă căzură de acord la patru ani de serviciu, cu cantităţile de mărfuri propuse iniţial. În decursul unei vizite ulterioare, tranzacţia a fost definitivată prin schimb de tiugi şi de obiecte de ceramică decorate, apoi sărbătorită printr-o masă compusă din feluri aduse de vizitatori. După masa festivă, tatăl lui Uic s-a dus la casa bărbaţilor, i-a anunţat fiului său vestea şi i-a înmânat un şorţ brodat – un dar din partea viitoarei sale soţii.

Rămânea să fie consultat preotul satului. Peţitorul se duse a doua zi la el, aducând cu sine o tiugă plină cu mălai, drept dar. Preotul declară că nu există nici un conflict grav între zeii care au prezidat naşterea celor doi tineri. Dimpotrivă, unirea lor se anunţă sub auspicii foarte favorabile: Uic s-a născut în ziua de 3 kan şi, după cum se ştie, kan este ziua zeului porumbului, iar 3 numărul zeilor ploii şi fulgerelor favorabile recoltelor. Nici nu se poate un soţ mai bun pentru o fată al cărui nume înseamnă «pănuşe de porumb». Ziua naşterii ei, 7 yaxkin, se află sub semnul zeului Jaguar şi a zeului sacrificiilor, care puteau fi consideraţi neutri în ceea ce priveşte căsătoria. La urmă, după ce făcu câteva calcule, preotul propuse anumite zile favorabile pentru celebrarea căsătoriei.

A mai trecut o vreme până când părinţii au putut reuni un anumit număr de rude şi de prieteni pentru construirea noii colibe. Ea a fost ridicată în spatele celei a lui Bacal, iar construcţia nu a durat decât două zile, după care Uic, ajutat de socrul lui, a construit un pat cu bucăţi de lemn legate cu liane şi câteva policioare. Vatra – trei pietre aşezate în triunghi – a fost uşor de construit, dar a trebuit şi să întărească solid masa destinată să primească metata lui Ix Bacal, aşa fel ca să suporte maiul de bătut. Apoi, părinţii au adus urcioare, chiupuri, ustensile de bucătărie, tiugi, panere, o scoarţă pentru pat, o rogojină.

În ziua dinaintea căsătoriei, Uic se pregătea să se mute din casa bărbaţilor, unde ceilalţi nu mai încetau cu tachinările.

Câţiva negustori kekchi, sosiţi din Alta Verapaz, din munţii depărtaţi de la miazăzi, aduseseră pietre de obsidian pe care intenţionau să le schimbe pe renumitele ţesături din Yucatan. Erau găzduiţi la casa bărbaţilor şi, aşezaţi lângă foc, au luat parte la conversaţie.

— Ar trebui să veniţi în ţara noastră pentru a vă lua femei, spuse unul dintre ei tânărului Uic. La noi, fata este supusă unui examen înainte de căsătorie; ea trebuie să-i arate băiatului că ştie să macine porumbul şi să coacă turte. La noi, dacă ai descoperit că fata n-a fost cuminte înainte de căsătorie poţi s-o trimiţi înapoi şi să-ţi recapeţi preţul plătit, în apropierea lacului Atitlan, un băiat arată că-l interesează o fată spărgând urciorul pe care ea îl poartă pe cap când vine de la apă. Dacă băiatul îi place, ea nu spune nimic, dar dacă se supără, înseamnă că nu-l vrea şi el trebuie să-i cumpere un alt urcior. Este un obicei pe care olarii îl sprijină din toată inima.

Tinerilor din casa bărbaţilor nu le prea venea să creadă, fiindcă cei care vin de departe au obiceiul să povestească multe minciuni. Negustorul însă afirmă că spune adevărul.

— Vă plângeţi, continuă el, că preţul femeilor e prea mare? În cazul acesta ar trebui să vă duceţi la Campeche. Acolo o femeie costă numai un arc şi două săgeţi, iar în primul an de căsătorie poţi s-o trimiţi înapoi când vrei.

A doua zi dimineaţa, mama lui Uic oferi lui Ix Bacal cămaşa nupţială şi o bluză pe care le ţesuse pentru ea; fiului ei îi dădu un şorţ nou, împodobit cu pene de papagal şi o bluză. Tatăl i-a dat o pereche de sandale şi un colier, făcut din aripi lucioase de cărăbuşi. Unchiul lui i-a făcut o surpriză plăcută, oferindu-i o pereche de cercei din lemn tare, cu un desen de flori roşii şi galbene.

Ceremonia căsătoriei a avut loc seara, în coliba familiei Bacal. La tradiţionala masă, stropită cu balche, doi preoţi au pronunţat o alocuţiune, rugând pe zei să binecuvânteze noua colibă cu copii. Unchiul miresei a ţinut de asemenea o cuvântare, puţin cam bâlbâit, deoarece băuse din belşug balche în tot timpul mesei. Apoi perechea a fost condusă la coliba nouă, unde preotul mai făcu o slujbă, arzând copal şi adresând rugăciuni către zei.

A doua zi dimineaţa Ix Bacal se sculă înainte de revărsatul zorilor. După ce-şi făcu repede rugăciunea pentru curăţirea de păcate, se chinci în faţa spuzei focului de cu seară, puse surcele

şi suflă ca să trezească flăcările. Apoi duse afară o oală mare şi scoase din ea mălai şi var, pe care le vărsă, împreună cu apa, printr-o strecurătoare tăcută dintr-o tiugă de dovleac găurită. În timp ce apa caldă se scurgea, spălă porumbul de mai multe ori. Cojile înmuiate de apa caldă se desfăceau uşor. Nu mai rămânea decât să macine boabele între cele două pietre.

Nu era singura din sat care se îndeletnicea cu asemenea treabă. Luminiţele focurilor luceau în spatele zidurilor vii de plante căţărătoare care înconjurau casele şi zgomotul pietrelor de măcinat – «cric», «cric», «cric» – stătea mărturie pentru faptul că vecinele ei erau tot atât de vrednice. Ix Bacal începu să bată mălaiul cu pisălogul şi constată cu mulţumire că amestecul se umfla. Apoi aşeză pe foc oala cu fasole neagră, având grijă să pună lemne ca să înteţească focul. Pe urmă îngenunche în faţa unui butuc şi începu să întindă aluatul pe frunze late.

Plescăitul mâinilor care băteau micile turte şi foşnetul frunzelor au constituit parcă semnalul ca soţul ei, Uic, să se trezească. Zorile nu apăruseră încă; din uşa colibei, Ah Pet Uic observă strălucirea luceafărului pe cerul dinspre răsărit, ceea ce îi aminti că ziua era favorabilă pentru vânătoare. Intră în colibă, luă vasul în care obişnuia să ardă răşină, precum şi câteva grăunţe de copal păstrate într-un cocean scobit. Oprindu-se lângă vatră, adună câţiva tăciuni şi-i puse în arzătorul de copal, pe care-l aşeză pe pământ în faţa colibei, chircindu-se lângă el cu faţa spre răsărit. Apoi adresă rugăciuni soarelui, luceafărului dimineţii şi zeului vânătorii; în rugăciunile lui, Ah Uic îşi cerea iertare pentru intenţia lui de a distruge vieţi şi făgăduia să ucidă numai atât cât avea nevoie pentru hrană. În timp ce se ruga, lăsa să cadă firimituri de copal răşinos pe jăratic, fără a uita să amintească zeilor că ofranda lui este umilă, fiindcă el este un om sărac.

După ce sfârşi, intră în colibă, unde mâncă o tortilla de mălai, rotundă şi foarte groasă, pe care Ix Bacal o frământase pe o frunză şi o fripsese pe grătar. Îndemânatică, femeia vârî celelalte tortillas care erau gata într-o tiugă pântecoasă, pe care o înveli cu o pânză ca turtele să se păstreze calde. Aşezându-se pe un scăunel cu picioare scurte şi folosindu-se de o tortilla ca lingură, Ah Uic scoase fasole din oală, o presără cu ardei pisat şi începu să mănânce, în timp ce femeia continua să prepare turtele; le întorcea când pe o parte, când pe cealaltă pe grătarul de lut ars, după care le punea fierbinţi în tiugă.

După ce sfârşi de mâncat, Ah Uic îşi luă arcul, tolba cu săgeţi, funia de frunte pentru cărat poveri şi tiuga cu mâncare şi porni spre coliba socrului său. O dâră mai luminoasă spre răsărit, unde luceafărul dimineţii începuse să-şi piardă strălucirea, arăta că zorile sunt pe cale să se ivească. Vremea cea mai favorabilă pentru vânătoare trecuse, ce-i drept, fiindcă, după cum se ştie, numai înainte de revărsatul zorilor vânătorul are cele mai mari şanse să găsească o pradă de soi.

Dar astăzi era ziua lui Manik, zeul vânătorilor.

...Când au ajuns în marginea satului, Uic şi socrul lui se opriră într-un loc anume, unde se aflau un mic altar şi o grămadă mare de pietre aşezate în marginea drumului. Asemenea altare, aflate în toate cele patru puncte cardinale la ieşirea din sat, erau închinate zeilor din cele patru colţuri ale pământului şi cerului. Cei doi vânători puseră câte o piatră pe grămadă şi se rugară cu smerenie zeului de la răsărit să le trimită ploaia de care ogoarele de porumb aveau atâta nevoie.

În împrejurimile satului, vânatul era rar. Nu prea departe de ogorul lor însă se întindea un petec de savană, cu pământ sărac, nisipos, unde nu creşteau decât ierburi, arbori pipernicíţi şi câteva hăţişuri. Uic arsese iarba cu câtva timp înainte şi cerbii probabil că erau atraşi de mlădiţele proaspete ale arbuştilor care începuseră să invadeze iar fostul ogor.

Cei doi vânători se aşezară aşa fel încât vântul să nu poarte mirosul lor înspre locurile unde bănuiau că s-ar găsi vânatul; şi, într-adevăr, văzură doi cerbi care păşteau chiar în mijlocul zonei care fusese arsă. Se apropiară cât mai mult cu putinţă, având grijă să rămână ascunşi după tufişuri şi arbuşti. Când ajunseră la distanţă potrivită, cel mai în vârstă dintre cei doi vânători îşi întinse arcul şi ochi; săgeata lovi cerbul în regiunea inimii. Animalul rănit mai avu puterea să facă doi-trei paşi, apoi se prăbuşi. Uic nu mai trase asupra celui de-al doilea cerb; ştia că, dacă ar ucide mai mult decât cereau nevoile sale, zeii s-ar mânia şi n-ar mai trimite vânat data următoare.

Ah Uic scoase din sac instrumentele de aprins focul şi începu să învârtească repede băţul în orificiul bucăţii de lemn moale. După câteva minute se înălţă primul firicel de fum; suflând, Uic obţinu o flacără. În acest timp, socrul lui strânse câteva vreascuri uscate şi focul se aprinse curând. Pe urmă bătrânul luă câţiva cărbuni şi, aşezat pe o piatră, presără deasupra firimituri de copal. În timp ce fumul se urca negricios, cu mirosul lui ciudat,

puţin cam acru, bătrânul adresă o rugăciune cerbului şi prin aceasta zeului vânătorii, cerând iertarea animalului pentru că l-a omorât, explicând că a făcut-o numai silit, fiindcă recolta n-a fost bună şi familia lui avea nevoie de hrană.

Scurta ceremonie fiind terminată, începură să jupoaie cerbul, operaţie care se desfăşură fără nici o dificultate; cu o lamă de obsidian Uic tăie pielea pe dedesubt, de la bot până la coadă şi în lungul picioarelor, după care o scoaseră trăgând-o pe deasupra; numai pentru cap trebuiră să folosească mai multe lame. După ce tăiară carnea, o atârnară de crăcile unui arbore din apropiere, destul de sus ca să nu poată fi atinsă de către alte animale.

Toate acestea durară destul de mult şi era aproape de amiază când cei doi vânători ajunseră la *milpa,* ogorul lor de porumb. În pătulul ridicat în mijlocul milpei, unde îşi adăposteau sculele şi unde mai târziu vor înmagazina porumbul, îşi lăsară arcurile, tolbele cu săgeţi şi sacii, apoi se apucară de plivit buruienile dintre tulpinile de porumb. Recolta arăta destul de bună, cu toate că nu prea plouase. „Iarba sfântă a zeilor” creştea dezvoltându-şi cu vigoare foile, a căror culoare verde distona viu cu solul acoperit de cenuşă şi presărat cu trunchiuri înnegrite, pe jumătate arse.

La prânz sosi la milpa Ix Bacal, aducând un sac cu un fel de cocă uscată de mălai, care, vârâtă în apă, potoli şi setea şi foamea celor doi bărbaţi. Avuseseră de gând să strângă lemne şi să le ducă în sat, dar, cum trebuiau să transporte cerbul, numai Ix Bacal putea să îndeplinească această treabă. Femeia adună o grămadă destul de mare, o aşeză în spinare, legând-o cu o funie care-i trecea peste frunte şi plecă spre casă, îndoită din şale. Bărbaţii lucrară până către seară, după care se duseră să-şi ia cerbul.

Ajuns în sat, Ah Uic scoase cornul – o cochilie de melc de mare cu vârful tăiat – îl aşeză în colţul gurii şi scoase câteva sunete prelungi. Auzind semnalul care anunţa o vânătoare fericită, oamenii din sat grăbiră către coliba vânătorilor, aflată în centrul aşezării. Aici fiecare primi puţină carne. Preotul satului primi o pulpă, fiind un om important, cu toate că rangul său era mult inferior faţă de cel al preoţilor de la centrul ceremonial. Fiecare familie primi de data aceasta o parte mai mare ca de obicei, mulţi locuitori fiind absenţi din sat, convocaţi să lucreze la construcţia unei piramide în centrul ceremonial.

Uic se scaldă în râu şi-şi schimbă şortul; pentru masa de seară

Ix Bacal pregătise turte de mălai cu carne de cerb, mâncare foarte apreciată, precum şi un amestec de cacao cu lăstare de porumb, preparat cu ardei pisat, mâncare tot atât de rară, întrucât cea mai mare parte a recoltei de cacao se preda preoţilor şi nobililor, care o consumau de două ori pe zi şi expediau excedentul în Yucatan, unde era schimbat pe diferite mărfuri, îndeosebi pe haine brodate. Uic mâncă singur, servit de Ix Bacal, aşa cum se cuvenea din partea unei bune soţii.

După ce sfârşi masa, Uic se ridică de pe scăunel ca femeia să mănânce la rândul ei; până la căderea nopţii mai avea vreme să dea o raită prin sat. De obicei se oprea la coliba prietenului său Cantul ca să schimbe câteva cuvinte, dar în seara aceasta nu procedă astfel. Cel de-al doilea fiu al lui Cantul, un băieţaş foarte inteligent de opt ani, iubit de tot satul, fusese luat cu trei zile mai înainte, la centrul ceremonial. A doua zi trebuia să fie sacrificat zeilor ploii, împreună cu alţi copii. Cantul era mândru din fire şi reuşea să-şi ascundă amărăciunea, dar era mai bine să nu-l întâlnească astăzi, să nu-i facă inima şi mai grea.

Uic însuşi se simţea cuprins de o mare tristeţe, îşi închipuia privirea înspăimântată a băiatului în timp ce era transportat în litieră, pielea lui brună aproape în întregime acoperită cu bijuterii de jad şi masca zeului ploii atârnându-i greu pe frunte. Erau numai câteva zile de când Uic îl ajutase să-şi construiască un arc. Dar sacrificiile erau neapărat necesare: porumbul avea nevoie de ploaie, iar zeii de sânge. Omul trebuia să-şi ţină făgăduiala; zeii erau generoşi, dar trebuiau şi ei hrăniţi, ca să fie viguroşi şi să-şi poată îndeplini menirea. Ei, n-ar trimite darurile lor – printre care ploaia e cel mai preţios – unui popor nerecunoscător, care nu-i hrăneşte după cum cere datina. Trecuseră doi ani de când satul nu mai trebuise să procure victime pentru sacrificii şi data trecută putuse preda un străin venit din Chetumal.

Gândindu-se la toate astea. Ah Uic ajunsese la coliba obştească din piaţa satului, unde bătrânii judecau un proces; fiind tânăr, el nu avea încă un rang în ierarhia obştii, astfel că se strecură în ultimele rânduri să privească. Se judeca o chestiune foarte importantă: un om se plânsese de câinele unui vecin care îi furase carnea. Ah Buul, şeful bătrânilor, se punea rând pe rând în locul reclamantului şi a celui ce se apăra, adresându-le vorbe de încurajare cu vocea lui liniştită şi ascultând depoziţiile lor.

— Da, aşa este, spuse el. Carnea este rară. Trebuie uneori să pierzi mult timp cu vânătoarea. După cum bine spui, ai o familie

numeroasă şi copiii aşteptau carnea pe care a mâncat-o câinele. Nu este drept. Nimeni nu trebuie să fie furat astfel. Ai avut dreptate să te plângi.

Apoi ascultă apărarea celuilalt şi de data asta trecu de partea lui.

— Da, aşa este. Un om trebuie să muncească şi nu poate să-şi supravegheze câinele tot timpul. Câinele era bine hrănit, după cum ne-ai arătat. A primit trei turte dimineaţa. Cine şi-ar fi putut închipui că are să fure carnea după o masă atât de bună? Este mult adevăr în ceea ce spui cu privire la oamenii care ar trebui să-şi pună carnea la adăpost de câini, iar vecinul tău a greşit că n-a procedat astfel. Totuşi, ar fi fost mult mai înţelept să-ţi legi câinele înainte de a părăsi coliba, sau să-l iei cu tine dacă femeia ta, după cum spui, era foarte ocupată cu olăria.

Apoi şeful bătrânilor, după ce se sfătui cu ceilalţi, dădu judecata:

— În parte aveţi amândoi dreptate, dar în acelaşi timp aţi căzut în greşeală. Deci, dacă socotiţi acest lucru drept, cred că proprietarul câinelui ar trebui să înapoieze jumătate din carnea furată şi să facă acest lucru la prima vânătoare la care va avea succes. Este unul dintre cei mai buni vânători din sat, iar câinele lui trebuie să fie foarte puternic după ce a mâncat atâta carne şi-l va putea ajuta la vânătoare. Sunteţi de părere că această judecată este dreaptă?

Uic nu mai aşteptă să afle dacă judecata va fi acceptată; era convins că aşa va fi. Spiritul de dreptate, datina care cerea o bună convieţuire şi supunere în faţa înţelepciunii bătrânilor nu lăsa nici o îndoială în această privinţă. Toţi oamenii, întocmai ca arborii, recoltele, animalele, au drepturi. Nimănui nu-i este îngăduit să încalce aceste drepturi, nici să ia mai mult decât i se cuvine. Iar pricinile de acest fel sunt judecate cu dreptate, şeful bătrânilor punându-se pe rând în locul fiecăruia dintre cei ce se prezintă la judecată.

Acasă, Uic o găsi pe Ix Bacal înmuind porumbul pentru a doua zi. Olăria care va fi vândută la centrul ceremonial în ziua de după sacrificiu – zi de târg – era aşezată într-un colţ. Sosise vremea să se culce, fiindcă vor trebui să se scoale foarte devreme, cu mult înaintea zorilor; mâine era ziua ceremoniilor în cinstea zeilor ploii, iar toţi locuitorii satului vor pleca la centrul ceremonial, vor asista în piaţa la sacrificii şi pe urmă la târgul obişnuit. Uic se întrebă dacă negustorii din regiunea platourilor înalte vor veni.

Nădăjduia că da, fiindcă îi trebuiau câteva lame de obsidian, pentru care va oferi olărie şi boabe de cacao, îi era însă teamă că nu-l va lăsa inima să se tocmească după moartea fiului lui Cantul.

Înainte de a adormi, Ah Uic auzi orăcăitul broaştelor: poate că în curând va sosi ploaia binefăcătoare...”

CALENDARUL: CALCULE DE O PRECIZIE UIMITOARE

Atât vestigiile monumentale aflate în marile aşezări maya din şesul Yucatanului şi de pe platourile înalte ale Guatemalei, cât şi bogata moştenire ce se găseşte actualmente în colecţii arheologice din întreaga lume (cuprinzând obiecte în ceramică, piatră, jadeit ş.a.) stau mărturie pentru nivelul relativ dezvoltat al vechii culturi maya. De fapt ar trebui să vorbim de două culturi maya: una a vechiului imperiu, dezvoltată în sud, la Uaxactun, Tikal, Copan, Palenque şi una a noului imperiu, caracteristică aşezărilor yucatece nordice, printre care Chichen-Itza, Uxmal şi Mayapan.

Pe bună dreptate s-a spus despre aceste perioade de dezvoltare a culturii maya că nu constituie numai epoci de înflorire artistică, dar în acelaşi timp „o expresie sculptată a cronologiei maya” pusă în slujba cultului şi a calendarului; arta maya nu cunoaşte alte teme decât cele legate de cult; ştiinţa maya, exercitată de preoţi, gravitează în jurul calendarului şi se bazează pe calculele calendarului.

Primii arheologi care au întreprins cercetări în vechile oraşe yucatece şi guatemaltece au observat că populaţia maiasă adăuga cu regularitate, la fiecare 52 de ani, o nouă cămaşă de piatră sau de stuc vechilor piramide; piramida de ieri era învelită în cea de azi, iar cea de azi în cea de mâine. Mai târziu, oamenii de ştiinţă au stabilit că această perioadă de 52 de ani formează un anumit ciclu în concepţia despre istorie a vechilor maiaşi.

Durata anului era stabilită la 365, 242 129 zile. Nici un popor din vechime n-a obţinut în calculele sale o cifră mai apropiată de durata anului astronomic, care este de 365, 242 198 zile. O simplă socoteală ne va arăta că data stabilită de vechii maiaşi cu circa două milenii în urmă conţine o eroare de numai 0,000 069 zile, aşadar ceva mai mult de o jumătate de secundă într-un an!

În afară de aceasta, preoţii maiaşi utilizau metode (pe care am îndrăzni să le numim moderne) pentru a calcula eclipsele de soare, metode care s-au dovedit de asemenea de o precizie uimitoare. Toate acestea ne duc la concluzia că preoţii maiaşi, din atribuţiile cărora făcea parte studiul mişcării corpurilor cereşti, nu erau simpli astrologi care îşi propuneau să prezică viitorul după poziţia aştrilor, ci astronomi şi matematicieni, înarmaţi cu cunoştinţe relativ avansate în domeniul mecanicii cereşti. Spre deosebire de unele popoare din Lumea veche (chinezi, fenicieni ş.a.), unde astronomia a luat naştere mai ales din necesitatea practică a orientării pe ape şi pe uscat, la vechii maiaşi ea era subordonată exclusiv calendarului, măsurării timpului.

Un monument cu arhitectură ciudată din Chichen-Itza de un tip necunoscut în celelalte părţi ale Lumii noi este caracolul, sau „melcul”, cum l-au numit arheologii (în spaniolă: *caracol-„m*elc”). Este o clădire circulară aşezată pe două terase suprapuse, având patru deschizături spre cele patru puncte cardinale: în peretele unui coridor circular se află alte patru deschizături mai mici, orientate spre nord-vest, nord-est, sud-vest şi sud-est. În centrul unui al doilea coridor circular se află pilonul central al clădirii: axul „melcului” de la Chichen-Itza. Această clădire servea preoţilor maiaşi din epoca noului imperiu drept observator astronomic; aici se realizau studiul aştrilor şi calculele calendarului.

Dar înaintea preoţilor astronomi din Chichen-Itza, care şi-au dezvoltat activitatea mai ales în perioada noului imperiu, s-au întreprins cercetări de astronomie în centrele mai vechi, la Copan, Palenque, Quirigua şi Uaxactun. Unele indicii par să arate că la Copan au fost întocmite cele dintâi tabele ale eclipselor vizibile, calcule care vădesc o mare precizie. Alţi cercetători sunt de părere că vechii maiaşi au poluat aceste tabele de la populaţii învechite, lărgindu-le şi îmbunătăţindu-le (de alt fel nu numai în domeniul ştiinţei, ci şi în cel al artei. Copan se află la un moment dat în fruntea celorlalte cetăţi din vechiul imperiu, îndeosebi prin

realizarea personajelor sculptate pe monumente şi prin frescele dovedind o îndemânare excepţională în arta portretului).

Despre studii relativ avansate de astronomie stă mărturie şi faptul că mare parte a construcţiilor şi îndeosebi stelele comemorative, au o anumită orientare în raport cu diferiţi aştri sau cu constelaţii. Un loc deosebit de însemnat îl ocupă Venus, pe care vechii maiaşi îl identificau, după cum am văzut, cu Quetzalcoatl-Kukulcan. Numeroase monumente, printre care piramide şi palate de cult, sunt orientate cu o uimitoare precizie după mersul lui Venus (luceafărul de dimineaţă), dovedind că arhitecţii maiaşi au reuşit să rezolve cu succes nu numai problemele specifice profesiunii lor, de pildă folosirea într-un ansamblu armonios a proprietăţilor materiei prime (blocuri de piatră şlefuită), ci şi complicatele calcule matematice legate de orientarea precisă a edificiilor. Unii cercetători sunt de părere că vechii maiaşi ar fi folosit pentru prima dată cifra zero – părere care încă n-a fost pe deplin argumentată.

Sistemul calendarului – mai bine zis al calendarelor fiindcă, după cum vom vedea, vechii maiaşi utilizau simultan două calendare – este destul de complicat în adaptarea calculelor la varietatea mişcărilor aparente ale aştrilor. Cercetătorii moderni, pentru care reconstituirea cronologiei maya era deosebit de importantă în vederea stabilirii datelor istorice, au reuşit – după o muncă asiduă şi îndelungată – să descifreze semnele acestui calendar şi sistemele folosite.

Un prim sistem se baza pe anul de 260 de zile, compus din douăzeci de semne repetate de treisprezece ori, fiecare zi fiind determinată de numele şi de cifra ei, care nu se repetă niciodată împreună: 1) *imix,* 2) *ik,* 3) *ak-bal,* 4) *kan,* 5) *chicchan,* 6) *cimi,* 7) *manik,* 8) *lamat,* 9) *muluc,* 10) *oc,* 11) *chuen,* 12) *eb,* 13) *beri,* 1) *ix,* 2) *men,* 3) *cib,* 4) *caban,* 5) *eznab,* 6) *cauac,* 7) *ahau* şi apoi din nou: 8) *imix,* 9) *ik,* 10) *akbal* ş.a.m.d. Este aşa-zisul „calendar scurt” sau „calendar venusian”.

Al doilea sistem utilizează optsprezece semne, reprezentând fiecare o lună de douăzeci de zile, prin urmare o perioadă de 360 de zile, la care se adăugau cinci zile complementare, numite *uayeb.* Cele optsprezece luni sunt: *pop, uo, zip, zotz, tzec, xul, yaxkin, mol, chen, yax, zac, ceh, mac, kankin, muan, pax, kayab, cum-hu.* Este aşa-zisul „calendar lung”, pe care vechii maiaşi îl desemnau sub numele de *tun.*

Cele cinci zile complementare *(uayeb)* erau socotite nefaste,

improprii pentru muncă sau vânătoare, fiind zile de completă inactivitate. Ele n-au semne şi număr fiecare în parte, ci sunt doar desemnate printr-un nume colectiv.

În sfârşit, era folosită şi o combinaţie a celor două sisteme, în sensul că fiecare semn de zi cu cifra lui este determinat de locul său într-o anumită lună. Ansamblul astfel constituit dă un ciclu de 18 980 de zile, aşadar 52 de ani de câte 365 de zile. Dacă, de exemplu, o inscripţie va consemna data 8 *muluc,* 11 *yaxkin,* vom şti că 8 muluc fixează locul zilei respective în ciclul de 260 de zile, iar 11 yaxkin indică poziţia zilei în anul solar, împărţit în optsprezece luni.

Aşadar, perioadele principale ale calendarului maya erau: o zi *(kin),* 20 de zile *(ninal)* şi 360 de zile *(tun);* dacă la un tun adăugăm zilele nefaste uayeb, obţinem anul solar de 365 de zile *(han).*

O coincidenţă curioasă: în calendarul solar egiptean, creat cu peste 6 000 de ani în urmă, anul era alcătuit din douăsprezece luni de câte treizeci de zile, la care se adăugau cinci zile complementare la sfârşitul anului; acest calendar este folosit şi astăzi de creştinii copţi, descendenţi ai vechilor egipteni, precum şi în Etiopia.

Una dintre datele cele mai des întâlnite în inscripţiile maya este de 4 *ahau,* 8 *cumhu,* care figurează pe câteva morminte din Quirigua, Palenque şi Piedras Negras. După părerea unor arheologi, este data care marchează punctul de pornire al cronologiei maya.

Deşi cele două sisteme ale calendarului maya sunt astăzi stabilite cu exactitate, unele chestiuni legate de datele acestui calendar nu sunt încă pe deplin lămurite şi constituie obiectul unor discuţii între oamenii de ştiinţă. Între aceste chestiuni încă nelămurite se află semnificaţia ciclului de 7 200 de zile, numit *katun* (prin urmare douăzeci de ani de câte 360 de zile) şi a ciclului de 44 000 de zile, care nu este divizibil cu nici una dintre unităţile calendarului maya. De asemenea, nelămurite sunt semnificaţia unui „mare ciclu” de 2 880 000 de zile şi a unui „mare-mare ciclu” de 57 600 000 de zile, corespunzătoare, respectiv, unor perioade de 8 000 şi de 160 000 de ani (tuni), însemnări aflate pe stele din Copan. Or, vechii maiaşi ridicau câte o stelă la fiecare cinci ani, iar datele înscrise pe aceste stele, precum şi alte indicii (poziţia faţă de o anumită planetă, umbra aruncată pe sol la o anumită oră a zilei etc.) au

întotdeauna o semnificaţie precisă, legată de cronologia maya, de comemorarea unor evenimente. Aşadar, ce semnificaţie au aceste cicluri (cel de 52 de ani este singurul pe deplin lămurit) şi, mai ales, ce eveniment comemorează cele 44 000 de zile, care nu corespund nici unei diviziuni calendaristice?

În sfârşit, o ultimă chestiune care formează obiectul unor discuţii este data de începere a cronologiei maya, prin urmare prima zi a calendarului maya; oamenii de ştiinţă au calculat că această zi se află în anul 3300 î.e.n. Or, ce-a mai veche stelă cu glife, cea de la Uaxactun, poartă o dată corespunzătoare anului 328 e.n. Iată, aşadar, un spaţiu „gol” de peste treizeci şi şase de veacuri, pe care arheologii şi istoricii urmează să-l umple cu ajutorul cercetărilor ce se întreprind actualmente pe întregul teritoriu aparţinând vechii civilizaţii maya.

Bineînţeles că s-a emis şi ipoteza că acea zi veche de aproape 5 300 de ani nu marchează nici un eveniment însemnat în istoria maya, că este pur şi simplu o dată oarecare. Dar împotriva acestei ipoteze pledează faptul că vechii maiaşi, posesori ai celui mai desăvârşit calendar din lume, nu săpau pe stele (şi pe alte monumente) date la întâmplare.

Şi apoi istoria ne arată că nici un popor din vechime sau din vremurile mai noi nu-şi începe calendarul la întâmplare, ci de la o dată marcând un anumit eveniment: calendarul musulman începe cu prima zi a fugii (Hegira) lui Mahomed de la Mekka la Medina (16 iulie 622 e.n.), cel roman începe cu ziua fundării Romei (21 aprilie 753 î.e.n.), cel indian începe cu a doua zi de primăvară după calendarul „saka” (3 martie 78 e.n.) ş.a.m.d. Toate calendarele pornesc, aşadar, de la o zi în care s-a produs un eveniment (uneori legendar) şi dacă procedăm prin analogie, vom ajunge la concluzia că acea zi de 4 *ahau,* 8 *cumhu,* corespunzătoare anului 3300 î.e.n., marchează în istoria (sau în mitologia) maya un eveniment însemnat.

Care este acel eveniment nu ştim încă. Dar arheologii şi paleografii care se ocupă cu descifrarea glifelor de pe monumentele din Copan, Palenque, Uaxactun şi Chichen-Itza nu şi-au spus încă ultimul cuvânt.

Ceea ce se cuvine să reţinem este faptul că nu numai ciclurile de mituri, dar înseşi concepţiile de viaţă ale vechilor maiaşi au fost puternic influenţate de conceptul timpului, care este cu totul străin gândirii mediteraneene şi occidentale. Marea temă a

preoţilor, arhitecţilor şi artiştilor maiaşi – a reprezentanţilor din domeniile suprastructurale – era scurgerea timpului: largul concept al misterului eternităţii şi conceptul mai restrâns, al diviziunii lui, în termeni echivalenţi secolelor, anilor, lunilor, zilelor. „Ritmul timpului îi încânta – spune pe bună dreptate J. E. S. Thompson – scurgerea neîncetată a zilelor între eternitate şi viitor, între eternitate şi trecut îi umplea de încântare.”

Multe dintre textele înscrise pe monumente se referă la calcule care duc foarte departe în trecut sau în viitor. Stele din Quirigua au calcule precise care se întind peste milioane de ani, calcule care arată cu mare exactitate ziua, precum şi faza lunii şi a planetei Venus. Ele sunt aproape tot atât de precise ca şi cele făcute de savanţii de astăzi, deşi au fost efectuate cu aproape un mileniu înainte de stabilirea calendarului nostru modern.

Dar după cum am mai spus, în privinţa vechii civilizaţii maya oamenii de ştiinţă nu şi-au spus încă ultimul cuvânt: după arheologi, istorici şi lingvişti, a venit acum rândul astronomilor şi matematicienilor să cerceteze vestigiile acestei culturi, cu ciudăţeniile şi contradicţiile ei.

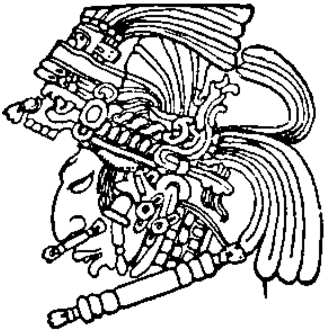

DESCIFRAREA UNEI ENIGME: SCRIEREA MAYA

Limba vorbită de vechii maiaşi este astăzi în bună parte cunoscută. La aceasta au contribuit cele trei manuscrise maya şi un dicţionar maya-spaniol din primele decenii de după *conquista,* singurul scris cu caractere latine care s-a păstrat până în zilele noastre, dar mai ales faptul că limbi neomaiase, diversificate din vechile limbi maya, se mai vorbesc şi astăzi în Yucatan şi pe platoul guatemaltec de către aproximativ 2 500 000 de oameni, bineînţeles cu unele modificări introduse de-a lungul veacurilor, mai ales prin îmbogăţirea lexicului cu termeni moderni, în general de origine spaniolă.

Limbile ramurii maiasice a familiei limbilor penutiene sunt grupate în două grupuri principale de limbi: cea nordică, sau yucatecă şi cea sudică, fiecare dintre ele având anumite particularităţi fonetice şi lexicale. Aceste particularităţi provin din diversificarea în timp a vechilor limbi în dialecte, care au evoluat în limbile neomaiasice de astăzi, limbi de sine stătătoare, diferite de cele iniţiale.

Dialecte ale yucatecii vorbeau grupurile chol, chontal, tzotzil şi tzeltal, situate în lungul malului stâng al râului Usumacinta, înspre actualele state mexicane Chiapas şi Tabasco. Alte dialecte ale yucatecii erau vorbite în regiunea golfului Honduras şi în valea râului Motagua, de către grupurile manchechol, mopan şi chorti.

Dintre dialectele sudice, mai răspândite erau cele vorbite în

regiunile dinspre Oceanul Pacific ale Guatemalei, de grupurile chicomuceltec, mam şi zutuhil, precum şi de grupurile situate în regiunea cursului superior al Usumacintei, anume jacaltec, ixil, uspantec şi kekchi.

La graniţa celor două grupuri de dialecte se află dialectul chuh. Un dialect deosebit vorbeau cei din grupul pokomehi, situat între grupurile kekchi şi chorti, precum şi cei din grupul pokomam, aceştia din urmă fiind grupul maya situat la extremitatea sudică a „trapezului”, pe teritoriile actualelor republici Honduras şi Salvador. Dintre aceste dialecte, cele mai îngrijite – „literare”, ca să spunem aşa – erau vorbite de yucatecii din nord, precum şi de grupurile quiche şi cakchiquel din regiunea lacului Atitlan.

Structura fonetică şi cea gramaticală, precum şi cea mai mare parte a lexicului idiomurilor maya sunt astăzi cunoscute. Diferenţele dialectale nu erau, în trecut, excesive, o seamă de termeni – îndeosebi cei legaţi de cult, de administraţia oraşelor şi de negoţ – fiind aceiaşi pe întregul cuprins al ariei locuite de grupurile maya.

Textele de pe diferite monumente ne arată că ideile circulau liber de la un oraş la altul, ceea ce dovedeşte existenţa unei limbi cvasi-unitare. De pildă, o nouă metodă de a socoti fazele lunii, apărută la Copan prin anii 680-690, s-a răspândit cu repeziciune în aproape toate marile oraşe din zona centrală. Către anul 700, astronomii din Copan au realizat un calcul precis al anului tropical, pe care l-au notat pe monumente; pe partea laterală a unui altar se comemorează această descoperire prin imaginile sculptate a 16 personaje cu privirile întoarse către data în chestiune, ceea ce l-a făcut pe arheologul american Teeple (primul care a arătat că este vorba de un calcul al anului solar) să comenteze cu umor că respectivul basorelief reprezintă „o fotografie în grup a membrilor academiei de ştiinţe din Copan, luată la ieşirea de la una dintre şedinţele lor”. Douăzeci da ani mai târziu, un nou altar comemora aniversarea descoperirii; de data asta se văd 20 de personaje cu faţa întoarsă către dată, iar peste jumătate dintre ele poartă măşti de animale sau de zei, ceea ce a dus la presupunerea că sunt „delegaţi” din alte oraşe (unul dintre ei, de pildă, deghizat în liliac, vine probabil din Chiapas, reprezentant al grupului tzotzil, deoarece în limba maya tzotzil înseamnă „liliac”). Prin urmare, este cu putinţă ca „academia de ştiinţe” a lui Teeple să nu fi fost compusă numai

din preoţi astronomi din Copan, ci şi din reprezentanţi ai mai multor oraşe maya (dintre care unul din grupul tzotzil). Dacă lucrurile se prezintă într-adevăr astfel, ne aflăm în faţa unei dovezi a unităţii lingvistice şi culturale a oraşelor maya din epoca vechiului imperiu.

Amerindienii maiaşi au fost printre primele popoare ale Lumii noi care au folosit scrierea. Unii oameni de ştiinţă sunt de părere că au moştenit scrierea de la un popor mai vechi, toltecii, în cadrul contactelor anterioare epocii vechiului imperiu. Oricum, ei au dezvoltat scrierea toltecă, au îmbunătăţit-o, au adaptat-o scopurilor ei principale: de a servi la întocmirea de cronici şi texte religioase, la efectuarea de calcule astronomice şi calendaristice, la consemnarea pe monumente şi în codexuri a datelor comemorative.

La prima privire, scrierea maya pare ciudată, glifele bogat ornamentate seamănă mai degrabă cu o pictură decât cu o scriere, ceea ce a făcut pe cercetătorii din veacul trecut să socotească scrierea maya ca făcând parte dintre cele pur pictografice, întârziind astfel descifrarea ei. E adevărat că unele semne ale acestei scrieri corespund unor obiecte şi idei abstracte, însă altele reprezintă sunete şi grupuri de sunete.

Principalele materiale primitoare ale scrierii maya erau pielea de căprioară şi un material asemănător hârtiei, confecţionat din fibre de agava; până în vremurile noastre, cel mai bine au rezistat inscripţiile cioplite în piatră, dintre care mai reprezentative sunt cele de pe Templul Soarelui din Palenque şi de pe stelele din Quirigua. Mai puţin frecvente erau manuscrisele pe ţesături de bumbac, întărite cu un fel de scrobeală.

Din păcate, numărul manuscriselor originale care au supravieţuit conquistei este foarte redus. Nu s-au păstrat decât trei şi nici unul nu se mai află în America Centrală, în regiunile unde au fost confecţionate; ele se găsesc acum la Paris, Madrid şi Dresda. Celelalte au fost distruse în primii ani ai ocupaţiei spaniole, ca fiind texte „păgâne”. Aşa se face că pentru studiul limbilor maya şi pentru identificarea unora dintre semnele scrierii se folosesc unele lucrări din perioada imediat următoare conquistei, lucrări redactate cu caractere latine. Aşa este dicţionarul maya-spaniol *Motul* (editat în anul 1620), care conţine aproximativ zece mii de cuvinte, apoi textele sacerdotale şi istorice-legendare ale cărţii *Chilam Balam* din Chumayel, precum şi însemnările unui martor ocular, Diego de Landa (din a cărui

lucrare am mai citat aici), redactate în anii 1560-1566.

Aceste materiale, precum şi altele de mai mică însemnătate, au îngăduit lingviştilor să ia un prim contact substanţial nu numai cu vocabularul vechilor limbi maya, dar şi cu scrierea. Între altele Diego de Landa dădea semnificaţia a 69 de semne ale scrierii maya: 20 de nume de zile, 18 nume de luni şi 31 de semne fonetice. Dar până la descifrarea scrierii maya, până la stabilirea sistemului ei, mai era cale lungă.

Cele trei manuscrise aflate în Europa au fost studiate în amănunţime; mai întâi au fost identificate imaginile zeilor, ale animalelor, apoi sistemul de notare a datelor şi cifrelor. Arheologi, istorici, paleografi şi lingvişti cu renume mondiale – printre care A. Tozzer, H. Zimmerman, H. Allen, S. Morley, V. Gates, E. Thompson – pătrundeau pas cu pas în tainele scrierii maya. Noi materiale se descopereau şi veneau în ajutorul oamenilor de ştiinţă, printre altele celebrul *Popul Vuh,* subintitulat „Cartea sfântă şi miturile eroice şi istorice ale indienilor quiche”, editat de misionarul Brasseur de Bourbourg (Bruxelles, 1861). Cu toate acestea, deşi structura limbii era cunoscută, descifrarea scrierii înainta foarte anevoios. S-au emis diferite ipoteze: că „alfabetul” lui Landa (cele 31 de semne fonetice) nu este corect, că scrierea maya nici nu este alfabetică, prin urmare că semnelor nu le corespund anumite sunete, că este o scriere ideografică şi fiecărui semn îi corespunde o noţiune. N-au lipsit nici lingviştii care erau de părere că semnele pictografice formează un fel de rebusuri, a căror semnificaţie era cunoscută doar de preoţi, aşadar o scriere hieratică, cifrată, cu „cheie”.

Adevărul se afla undeva la mijloc şi a fost enunţat, printre alţii de etnograful sovietic I. V. Knozorov, care a arătat că este vorba de o scriere asemănătoare celor din China şi Sumer, că semnele pot avea diferite semnificaţii: unele reprezintă noţiuni, altele silabe, iar altele litere corespunzătoare sunetelor. De curând paşi însemnaţi în descifrarea scrierii maya s-au făcut de către un grup de cercetători (E. V. Evreinov, I. F. Kosarev şi V. A. Ustinov) din Novosibirsk, care au folosit tehnica modernă în rezolvarea numărului imens de operaţii necesare pentru analizarea tuturor variantelor: maşinile electronice de calcul. Glifele, pictografiile, datele calendaristice şi toate semnele din texte au fost codificate şi prelucrate după un sistem special de programare, ţinând seama de frecvenţa anumitor cuvinte, silabe şi sunete ale limbii

maya în comparaţie cu frecvenţa semnelor din manuscrise. După efectuarea a miliarde de operaţii, s-a ajuns la concluzia că limba maya, în prima perioadă a colonizării, se deosebeşte foarte puţin de limba manuscriselor; s-au stabilit valorile fonetice ale semnelor mai frecvente şi s-a dovedit că lui Diego de Landa i s-a făcut o nedreptate: „alfabetul” lui este corect…

Actualmente, cea mai mare parte a textelor din documentele de la Dresda şi Madrid sunt descifrate. Ele tratează despre cunoştinţele de astronomie şi calculele calendaristice ale vechilor maya, dau amănunte despre ritualuri, consemnează unele mituri cosmogonice şi religioase.

S-au făcut, aşadar, paşi uriaşi în descifrarea scrierii maya, socotită până acum câteva decenii ca indescifrabilă. Iar maşinile electronice de calcul lucrează mai departe, analizând milioane de variante cu viteză uimitoare, sprijinind în mod eficace pe creatorii lor, oamenii de ştiinţă, să înlăture rarele „pete albe” care mai dăinuie pe harta lingvistică a Americii Centrale.

O ARHITECTURA MONUMENTALĂ, O ARTĂ STRANIE...

Civilizaţia maya, stratificată sub forma mărturiilor a două etape – localizate în perioadele istorice ale vechiului şi noului imperiu – şi-a găsit cele mai caracteristice forme în arhitectură şi în artele plastice. Concepţia noastră despre arhitectura monumentală clasică este în bună măsură legată de imaginile Acropolei din Atena sau a piramidelor din Giseh. Templele maya au câte ceva din cele ale Acropolei, piramidele maya din cele egiptene, dar în acelaşi timp sunt clădite după concepţii originale, unice, deosebite de orice alte edificii cunoscute în Lumea veche.

Înainte de toate se cuvine să insistăm asupra faptului că oraşul maya nu era un oraş în sensul pe care-l dăm noi cuvântului, ci un centru ceremonial şi comercial unde oamenii veneau să asiste la ritualurile religioase, să-şi îndeplinească funcţiile civice, să facă schimb de produse. Clădirile din piatră, unele de dimensiuni impresionante, nici nu erau potrivite unei locuiri permanente: nu aveau nici cămin şi nici ferestre, unele nu aveau nici orificii de aerisire (semnificativ este faptul că, în limba yucatecă modernă, aceste edificii, acum în ruină, se numesc *actun,* termen prin care yucatecii desemnează peşterile). În încăperile interioare ale palatelor şi templelor domnea semiîntunericul, în afară de o anumită oră a zilei, calculată cu grijă, când soarele pătrundea prin orificii speciale, umplând templul de o lumină ciudată.

Este limpede că aceste edificii nu puteau fi locuite decât doar de... zei, cărora le erau închinate; în interiorul templelor se ridicau altare, estrade, platforme mari, fiecare cu o anumită destinaţie în cadrul ceremoniilor. Numai în preajma anumitor sărbători, preoţii, ajutoarele lor şi novicii locuiau în temple pe durata perioadelor de post şi de pregătire a ceremoniilor.

Toate aceste împrejurări, la care se adaugă cunoştinţe relativ avansate în domeniul calculului matematic (mai ales de geometrie), existenţa unui material de construcţie adecvat (piatra) şi o concepţie originală, elaborată de-a lungul evoluţiei istorice a poporului lor, au permis arhitecţilor maiaşi să ridice edificii de proporţii monumentale, potrivite concepţiilor estetice ale aristocraţiei sacerdotale dominante în oraşul maya: o arhitectură originală, caracteristică, pusă în slujba cultului – forma dominantă a ideologiei în vechea societate maya.

Europenii care iau contact pentru prima oară cu arhitectura monumentală din America Centrală rămân viu impresionaţi de aspectul masiv şi îndrăzneţ al edificiilor, de ciudata îmbinare de lumină şi umbră, de masivitatea materialului de construcţie şi de originalitatea motivelor decorative.

„Peste tot, o violenţă de lumină – scrie Jean Babelon (în *La vie des mayas,* Paris, Gallimard, 1934) – pe care arhitecţii, cu o îndrăzneală liniştită şi brutală, au folosit-o pentru a realiza efectul decorativ: antablamente cu puternice proeminenţe orizontale, de o rigiditate neînduplecată, spaliere de piatră suspendate între mici coloane, semănând cu nişte grătare sau cu împletituri de răchită, frize de triunghiuri îmbinate şi dantelate, trepte semicirculare, motive şerpuite sau unghiuri drepte, o succesiune bine orânduită care inspiră teamă, ca un sistem de dominaţie şi de asuprire. Nici o verticală nu domoleşte impresia de strivire produsă de această arhitectură plată şi somnolentă, ridicată pe coline artificiale nu pentru a veni în sprijinul actului înălţător al rugii, ci pentru a mări şi mai mult povara fatidică a forţei lui”.

Ruinele edificiilor ridicate de arhitecţii maiaşi sunt astăzi printre cele mai căutate obiective turistice din America Centrală, pe întregul teritoriu cuprins între Salvador şi Mexic. Printre cele mai interesante sunt:

Copan, unde o monumentală scară hieroglifică – numită astfel, deoarece glife adânc gravate acoperă faţa verticală a fiecărei trepte – îşi înalţă cele 63 de trepte, maiestuos, până la 26 în

deasupra nivelului curţii, dând o ciudată senzaţie de ameţeală şi de grandios vizitatorului care are curiozitatea (şi îndrăzneala!) s-o urce.

Quirigua, aşezată pe linia de cale ferată dintre Puerto Barrios şi oraşul Guatemala, se găseşte pe o câmpie fertilă în marginea văii Motagua, unde pe vremuri se întindea o pădure, iar astăzi se află o plantaţie de bananieri. Nu se găsesc aici piramide înalte şi clădirile de piatră sunt modeste, dar locul este renumit între toate punctele arheologice maya pentru zvelteţea şi graţia stelelor de piatră din gresie sculptată şi pentru altarele lui ciudate – blocuri enorme tăiate în formă de monştri fantastici ai cerului din mitologia maya – în care se îmbină în mod armonios masa materialului de construcţie cu complexitatea delicată a detaliilor.

Lubaantun, în Hondurasul Britanic meridional, n-are nici stele, nici edificii, dar îşi afirmă originalitatea prin efectul maiestuos al piramidelor sale, construite din blocuri pătrate de calcar cristalin, având înfăţişarea şi parte din calităţile marmurei.

La *Chichen-Itza,* în afară de clădirile menţionate mai înainte, un edificiu cu arhitectură originală este aşa-zisa *Casa de las Monjas* („Casa călugăriţelor”), nume ce i-a fost dat în primele decenii de după conquista (ai cărei vajnici ostaşi erau mai interesaţi de teoria castităţii decât de practica ei), în presupunerea, probabil eronată, că edificiul era ocupat de către un fel de vestale maiase. Este o clădire cu temelia de zidărie groasă, deasupra căreia se găsesc două etaje cu camere decorate cu măşti sculptate, ale căror rânjete hidoase domină atmosfera acestui ciudat edificiu.

San Jose, aflat în partea centrală a Hondurasului Britanic, era unul dintre centrele ceremoniale mai mici. Situat către marginea „trapezului” maya, era totuşi un centru comercial destul de însemnat, după cum o dovedesc numeroasele obiecte găsite aici: vase de ceramică decorate, aduse din Yucatan, figurine importate din Veracruz, cochilii prelucrate ca podoabe caracteristice coastei Pacificului, obiecte din obsidian, provenind probabil de la Zacapa, situată în partea de nord-est a regiunii muntoase guatemaltece, statuete din jad de provenienţă necunoscută, unelte şi podoabe de aramă originare probabil din Mexicul central, podoabe de coral din Marea Caraibilor, vase de marmură caracteristice unor regiuni din Honduras, precum şi o mare cantitate de olărie pictată, adusă din cele mai diferite

regiuni. Locuitorii din San Jose n-au produs sculpturi, dar şi-au împodobit edificiile cu desene pe stuc.

La *Tikal,* centru unde lucrau arhitecţi renumiţi, unele clădiri neterminate ne îngăduie să presupunem cum decurgeau construcţiile cu o mie două sute de ani în urmă: echipe aduceau pietre şi pământ pentru inima piramidei, altele tăiau bârnele de asamblaj cu unelte primitive şi lemne pentru a încălzi cuptoarele, altele fasonau pietrele destinate templului. Unii dintre lucrători probabil că îşi dădeau şi viaţa în cadrul sacrificiului inaugural; capetele lor, închise în vase de ceramică, se odihnesc sub temeliile zidurilor, sub dalele templului şi ale scării. Pe marea piaţă de ceremonii şi pe platformele din faţa piramidelor se ridică diverse stele construite din calcare, cu sculpturi şi picturi reprezentând imagini de zei şi texte hieroglifice ce amintesc că scurgerea timpului preocupa în mod continuu pe vechii maiaşi. La fiecare cinci, zece sau douăzeci de ani se ridica o nouă stelă, menită să primească şi să păstreze progresele înregistrate în aflarea secretelor timpului şi mişcării corpurilor cereşti. Cu puţină imaginaţie ne putem închipui preoţii astronomi mergând de la stelă la stelă şi verificându-şi teoriile cu privire la lungimea anului solar sau venusian.

În sfârşit, la *Uaxactun* (în regiunea Peten din Guatemala) a fost descoperită cea mai veche piramidă maya datată (328 e.n.), într-o pădure, acoperită de pământ şi de vegetaţia luxuriantă a tropicelor. În momentul descoperirii în 1916, o altă piramidă, mai mare şi mai înaltă, o acoperea; fiind foarte stricată, piramida superficială a fost înlăturată, iar cea veche a apărut aproape în aceeaşi stare în care era la origine. Este o piramidă pătrată, înaltă de peste opt metri, cu patru scări care duc spre cele două terase superioare. Platformele sunt flancate de optsprezece măşti groteşti, înalte fiecare de 1,80 m şi largi de 2,40 m. Măştile, de o concepţie stranie, exprimă totuşi o seninătate care contrastează ciudat cu nervozitatea masei piramidale; colţii recurbaţi în colţurile gurii, sprâncenele hirsute, nasul plat şi limba scoasă pe jumătate deasupra buzei superioare nu lasă nici un fel de îndoială: sunt imaginile zeului Jaguar. Măştile din partea mai joasă a piramidei şi mai stilizate (pe care un critic de artă din zilele noastre le socotea ca făcând parte dintr-un curent „paleo-impresionist”...), ne dau impresia că ne aflăm în faţa boturilor unor animale fantastice, în parte şerpi şi în parte jaguari. Aşadar, din temelii şi până pe platformele superioare, piramida de la

Uaxactun formează un tot unitar, cu decoraţii de o concepţie poate neobişnuită, bizară, dar impresionantă şi plină de vigoare.

Edificiile ridicate de maiaşi, fie că este vorba de temple, de palate sau piramide, nu pot fi asemănate cu cele cunoscute în Lumea veche. Piramida maiasă şi piramida aztecă au o seamă de detalii similare, dar ele se deosebesc fundamental de piramida egipteană, care este un templu, un sanctuar sau un mormânt. Piramida americană nu este decât un soclu, uneori natural, care serveşte ca platformă edificiului de cult, ridicându-l (la propriu şi la figurat!) în ochii credincioşilor şi folosind în acest scop scări adesea îndrăzneţe, abrupte, ameţitoare. Aşadar, în loc să ascundă în măruntaiele ei secrete accesibile doar preoţilor, ca piramida egipteană, ea expune în lumina orbitoare a soarelui tropical lăcaşul de cult, ridicându-l însă pe o platformă unde nu aveau voie să urce decât cei aleşi.

Arhitecţii maiaşi nu cunoşteau nici arcul şi nici bolta; ei le înlocuiau prin aşa-zisa „boltă falsă” (termenul tehnic: *encorbellement),* din care pricină edificiile erau relativ înguste şi lungi, cu ziduri groase în care nu se puteau tăia decât ferestre foarte mici. În schimb, suprafaţa propice de a primi decoraţiile era destul de mare, ceea ce constituie una dintre explicaţiile abundenţei de fresce şi de basoreliefuri din centrele ceremoniale.

Arhitectura edilitară, deşi nici pe departe atât de dezvoltată ca aceea pusă în slujba cultului, se face simţită mai ales în epoca noului imperiu. Unele oraşe, situate în zone secetoase, aveau rezervoare din piatră sau din ciment, cu fundul plat. S-au scos la lumină sisteme complicate de canalizare pentru a se evacua apa din curţi şi din incinte. La Palenque, unui pârâu care şerpuia prin mijlocul oraşului i s-a schimbat cursul, fiind orientat către un apeduct subteran; în părţile care s-au păstrat intacte, cinci oameni pot înainta cot la cot. Canale venind de la temple şi palate vărsau aici apa scursă de pe acoperişuri şi din curţi. Mai jos, după ieşirea din albia artificială, peste pârâu s-a construit un pod curbat, pe care arheologii amatori de comparaţii s-au grăbit să-l asemene cu podurile din vechea Veneţie.

Nu cunoaştem nici măcar un singur nume de pictor sau de sculptor creator al acelor figuri ciudate şi în acelaşi timp pline de o excepţională vigoare, nu cunoaştem numele vreunuia dintre arhitecţii care au conceput palatele impresionante din vechiul Yucatan, nici numele vreunui constructor de piramide, deşi una

dintre ele, cea din Cholula, e mai înaltă decât celebra piramidă a lui Cheops din Giseh (care se număra, totuşi, printre cele şapte minuni ale lumii antice.) Mai mult, zadarnic va încerca lingvistul din zilele noastre să găsească într-una dintre multele limbi amerindiene un cuvânt pentru „artă”. „Este o noţiune necunoscută în vechea Americă. Un basorelief se numea simplu „zeii ploii” sau „zeul porumbului”, o stelă era „numărătoarea anilor”, o piramidă era „loc de sacrificiu” sau „clădire închinată soarelui”.

Istoricul de artă Ferdinand Anton, în *Alt-Mexic und seine Kunst* (Vechiul Mexic şi arta lui), Leipzig, 1965, arată pe bună dreptate că „artistul anonim care făurea podoabe de ceramică pentru cultul morţilor, sculptorul necunoscut care cu unelte de piatră cioplea chipuri de piatră zeilor săi, arhitectul fără nume care ridica temple şi palate de cult, toţi aceştia se aflau la un cu totul alt nivel de concepţie decât oamenii de astăzi care încercau să comenteze această lume apusă”. Iar în ceea ce priveşte ţelurile vechii arte mexicane cu formele ei atât de originale, el spune: „Ceramica policromă din morminte, podoabele de jad atârnate la gâtul preoţilor, măştile de obsidian pentru demnitarii decedaţi, sculpturile în piatră de la temeliile piramidelor, edificiile impresionante cu frescele lor şi cu inimile prizonierilor sacrificaţi, totul, arta ca şi cultul, avea o singură funcţie: să slujească zeilor, să menţină ordinea cosmică”.

Dacă arhitectura maya s-a stins o dată cu destrămarea noului imperiu, arta maya trăieşte până în zilele noastre; sculptorii, olarii şi ţesătorii din micile aşezări au continuat să lucreze în timpul războaielor fratricide, a ocupaţiei coloniale spaniole, a revoluţiei mexicane, păstrând tradiţia milenară a poporului lor.

DIVINITĂŢILE PLOII ŞI... BROAŞTELE

Principalele surse de care dispunem în legătură cu credinţele religioase ale vechilor maiaşi sunt: pe de o parte picturile, sculpturile şi inscripţiile păstrate pe monumente, precum şi codexurile hieroglifice, pe de altă parte scrierile spaniolilor din secolul al XVI-lea. La acestea trebuie adăugate şi unele observaţii ale etnologilor din zilele noastre cu privire la rămăşiţele cultului străvechi, menţinute în Guatemala şi Yucatan, rămăşiţe împletite cu ideile religioase aduse de europeni. Fără îndoială însă că mărturiile directe, păstrate pe monumente şi în codexurile originale, trebuie socotite ca fiind sursele cele mai autentice.

Vechii maiaşi credeau că cerul este susţinut de patru zei numiţi *bacabi,* aşezaţi la cele patru colţuri ale lumii, având fiecare altă culoare: bacabul de la răsărit era roşu, cel de la apus negru, la miazănoapte se afla bacabul alb, la miazăzi cel galben. De asemenea, la fiecare dintre cele patru colţuri ale lumii se afla câte un arbore sacru, *ceiba,* având culoarea corespunzătoare punctului cardinal şi reprezentând abundenţa. De pildă, arborele ceiba de la răsărit, de culoare roşie, ocrotea toate plantele cu fructe roşii, păsările comestibile (curcanii) cu gât roşu ş.a.m.d. Este probabil că maiaşii, ca şi alţi mexicani (de pildă aztecii), credeau că lumea se află pe spinarea unui enorm aligator, care, la rândul său, pluteşte pe apele unui lac nemărginit.

În general, vechii maiaşi nu aveau zei buni şi zei răi, fiecare dintre divinităţi putând fi favorabilă sau nefastă de la caz la caz. *Chacii,* de pildă, trimiteau atât ploaia binefăcătoare, cât şi grindina, de asemenea şi perioadele de îndelungată umezeală care făcea să putrezească recolta. Erau, prin urmare, fie bine

dispuşi şi, în consecinţă, binevoitori, fie supăraţi şi atunci îi pedepseau pe oameni, distrugându-le bucatele. În primul caz sunt reprezentaţi în basoreliefuri şi fresce cu feţe omeneşti blânde, înconjuraţi de frunze şi ştiuleţi de porumb, simbol al belşugului, iar în al doilea caz sunt încruntaţi, fioroşi, capul semănând cu o hârcă şi încadrat de simboluri sinistre. Această dublă reprezentare i-a indus multă vreme în eroare pe arheologi; care nu reuşeau să identifice divinităţile reprezentate în picturi şi basoreliefuri.

În alte regiuni, zeii chaci erau numiţi *itzamna* şi reprezentaţi (ca şi chacii) cu trup sau cu cap de şarpe, şopârlă sau aligator. De altfel, în yucatecă *itzam* înseamnă şopârlă.

În sfârşit triburile maya-chorti, aflate în regiunea golfului Honduras (cetăţile Quirigua şi Copan), îi numeau *chicchan* şi, deşi îi reprezentau ca pe nişte monştri, le atribuiau belşugul recoltelor şi hrana.

De zeii ploii se leagă numeroase legende; cei patru chaci uriaşi aflaţi în cele patru colţuri ale cerului varsă ploaia asupra pământului, golind nişte dovleci scobiţi (tiugi) plini cu apă. Ei sunt înarmaţi cu topoare de piatră pe care le agită uneori, provocând fulgerele. Uriaşii chaci au ca servitori bufniţele şi micile broaşte, numite *uo,* al căror orăcăit anunţă sosirea ploilor. Cum au reuşit chacii să împace bufniţele cu broaştele e greu de spus, ştiut fiind că bufniţele americane sunt aprige vânătoare nu numai de şoareci, ci şi de broaşte.

Broaştele au şi rolul de a-i distra pe zeii ploii în calitate de... muzicanţi. Se pare, aşadar, că orăcăitul micilor batraciene, care nouă ni se pare destul de dizgraţios, suna ca o dulce muzică în urechile chacilor.

O legendă amuzantă povesteşte că într-o bună zi oamenii au jertfit chacilor un băieţel cam slab de minte. Zeii ploii l-au luat ca servitor în locuinţa lor din cer şi i-au poruncit să măture. Băiatul cel prostuţ a măturat şi broaştele, neţinând seama de protestele lor pline de indignare. Pe urmă a răsturnat apa din tiuga uriaşă a unui chac, astfel că în anul acela pământul era cât pe-aci să fie înecat de potopul dezlănţuit astfel, iar broaştele erau mai numeroase ca oricând.

Zeii ploii făceau parte dintre divinităţile cele mai importante, deoarece de ei depindea recolta de porumb. Vechii maiaşi le aduceau numeroase ofrande, mai ales în preajma sezonului muncilor agricole. Uneori, în perioadele de mare secetă, li se

aduceau şi sacrificii omeneşti, care decurgeau după un anumit ritual.

Cele mai importante divinităţi ale cerului erau Soarele şi Luna, care, conform unor legende maiaşe, au fost primii locuitori ai pământului. Soarele patrona muzica şi ceramica şi era un vânător iscusit; Luna era zeiţa ţesătoriei şi a naşterilor. Legenda spune că Luna, fiind necredincioasă soţului ei, Soarele, acesta i-a scos un ochi şi de atunci strălucirea ei este mai slabă. Pe platourile înalte ale Guatemalei persistă şi astăzi credinţa că eclipsele se datorează luptei dintre „Soarele-tată” şi „Luna-mamă”. În fiecare seară, după ce a traversat bolta cerească, Soarele trece în „lumea inferioară”, lumea întunericului, a morţilor şi a zeilor care stăpânesc peste lumea morţilor, în decursul plimbării sale nocturne, el slăbeşte, nu mai are destulă vigoare pentru a coace bucatele şi atunci trebuie hrănit prin sacrificii, de preferinţă cu sânge omenesc.

Mai târziu, după cucerirea centrelor ceremoniale maya de către populaţiile venite din nord şi nord-vest, a fost adoptat şi zeul Quetzalcoatl, care în Yucatan a primit numele Kukulcan, fiind identificat cu planeta Venus. Ca şi vechiul zeu-soare, Kukulcan patrona viaţa de pe pământ şi mai ales lucrările agricole. De altfel, vechii maiaşi aveau şi un zeu al vegetaţiei; cele mai multe grupuri aveau o divinitate a porumbului, ceea ce este firesc la o populaţie a cărei hrană se baza îndeosebi pe cultura acestei plante. Se pare că în unele cetăţi zeii vegetaţiei şi porumbului erau priviţi ca încarnări ale zeului-soare, în altele ale luceafărului.

În arta maya, ei sunt reprezentaţi în general ca tineri cu trăsături regulate, cu capul împodobit de spice sau ştiuleţi de porumb. În unele regiuni era adorat şi un zeu al fasolei, dar cel al porumbului era totdeauna mai important, ocupând un loc de frunte în ierarhia divinităţilor.

Către sfârşitul epocii noului imperiu, zeul Jaguar, reprezentând interiorul pământului, capătă o importanţă din ce în ce mai mare alături de Mam, divinitate a pământului, reprezentat de cele mai multe ori cu o cochilie de melc pe spate. Legenda spune că zeului Jaguar i se datorau şi cutremurele, care în regiunea vulcanică locuită de populaţiile maya erau destul de frecvente.

În sfârşit, în diferite regiuni erau adorate divinităţi de origine animală (liliacul, bufniţa), în altele divinităţi ale tăişului de silex şi de obsidian. Acestea erau însă divinităţi de mâna a doua, dacă

se poate spune aşa, cele principale reprezentând întotdeauna, într-o formă sau alta, Soarele şi ploaia, legate de porumb şi de belşugul bucatelor (de porumb şi de însemnătatea lui covârşitoare în viaţa maiaşilor ne vom ocupa într-un capitol aparte). Nu posedăm nici o indicaţie despre o divinitate maya a focului, aşa cum se găsesc la majoritatea celorlalte populaţii mexicane; este probabil că vechii maiaşi socoteau focul ca o manifestare a zeului-soare.

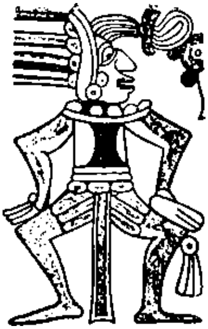

CLERUL ŞI SACRIFICIILE

Cultul zeilor era exercitat de către preoţi, în Yucatan, marele-preot al centrului ceremonial purta titlul *ah kin mai,* sau *ah kan mai* (numele înseamnă „care aparţine Soarelui”). El era ajutat de mai mulţi preoţi aflaţi în subordinea lui şi numiţi ah *kin. At*ribuţiile marelui-preot erau: să supravegheze desfăşurarea ceremoniilor conform ritualului, să efectueze calculele calendarului, să înveţe pe ceilalţi preoţi tainele scrierii hieroglifice; marele preot se ocupa cu studiile de astronomie, cu prezicerile şi conducea ritualul sacrificiilor.

În anumite perioade se observă un fel de dualitate a puterii în cetăţile maya: pe de o parte, marele-şef civil, *halach uinic,* conducător al treburilor politice, de altă parte marele-preot, *ah kin mai,* conducător al celor legate de ritualul religios. Variind după regiune şi perioadă istorică, se ivesc unele diferenţe în această organizare; la grupurile maya-cakchiquel existau doi mari-preoţi egali în rang: unul conducea ritualul sacrificiilor, celălalt avea în grija lui cărţile religioase şi astronomice, precum şi calculele legate de calendar. La grupurile maya-tzotzil din Chiapas, clerul se alegea exclusiv dintre fiii nobililor, astfel încât treburile politice şi cele religioase erau strâns împletite. De altfel şi în Yucatan marele-preot era consultat în toate chestiunile privitoare la administrarea cetăţii, iar marele-şef împlinea şi el anumite funcţii sacerdotale.

Preoţii care se ocupau în mod special cu prezicerile se numeau *chilani.* Ei cădeau într-un fel de transă, cu care prilej aveau viziuni, stăteau de vorbă cu zeii, primind poruncile acestora, apoi

comunicau mai departe mesajul la muritorii de rând.

Erau aceşti preoţi şarlatani? E greu de răspuns la asemenea întrebare. Este probabil că viziunile chilanului erau reale (în măsura în care o viziune poate fi reală...), deoarece el îşi provoca starea de transă cu ajutorul unor narcotice, de obicei printr-un amestec de tutun şi var, poate şi cu sucul cactusului *peyotl* sau *peyote (Datura stramonium).* Acesta conţine o substanţă despre care călugărul Sahagun scria în 1650 că provoacă indienilor un fel de beţie „care le dădea vigoare, făcea să dispară orice teamă şi-i cufunda în viziuni înfloritoare sau ridicole”.

Chilanii încercau să prevadă viitorul şi din studiul calendarului – vechii maiaşi erau încredinţaţi că unele evenimente se repetă la anumite perioade de timp (de obicei la 52 de ani) – precum şi a cărţilor sfinte. Înainte de a consulta cărţile, ei le stropeau cu apă *zuhuy,* adusă de la anumite izvoare din inima pădurii, din locuri unde femeilor le era interzis accesul, în unele limbi vorbite de maiaşi se găseşte până astăzi termenul zuhuy cu sensul „curat, pur, virgin”.

În sfârşit, o altă categorie de preoţi, *naconii,* erau specializaţi în ritualul sacrificiilor. Ei erau cei care smulgeau victimei inima, dând-o apoi lui *ah kin mai,* marele-preot, care o punea între buzele idolului-zeu. În timpul ritualului de sacrificiu, patru preoţi, numiţi *chaci* (ca zeii ploii), ţineau victima de mâini şi de picioare.

Printre ceremoniile obişnuite se număra implorarea zeilor de a se întoarce în regiunea unde se afla oraşul (când intervenea o perioadă secetoasă, de pildă, vechii maya erau convinşi că zeii plecaseră temporar.) în timpul ceremoniei, pe care o găsim şi la azteci, preoţii răspândeau făină de porumb în faţa templului; dacă zeul se întorcea, pe făină rămâneau amprentele paşilor săi. Cu privire la această ceremonie este interesantă o descoperire relativ recentă făcută la Palenque: trei tunele subterane, plecând de la un edificiu din centrul cartierului palatelor şi ducând la diferite temple. E de presupus că tunelele erau cunoscute numai de preoţi, care, încarnând pe zei, puteau să-şi facă astfel apariţii „miraculoase” în faţa laicilor şi să-şi lase amprentele pe făina presărată în faţa templului fără să fie observaţi.

Se pare că marele-preot, *ah kin mai,* era ierarhic superior conducătorului administrativ al cetăţii: el „vorbea” cu zeii, pe când acesta din urmă se ocupa mai mult cu treburi lumeşti. Cu toate acestea, în unele cetăţi se observă o oarecare împletire a celor două activităţi. De altfel, atât preoţii, cât şi militarii se

recrutau exclusiv din păturile conducătoare ale cetăţilor.

În ultima perioadă istorică, cea a decăderii cetăţilor maya, s-au produs unele schimbări în ierarhia religioasă şi în caracterul ceremoniilor, schimbări datorite influenţelor venite de la cuceritori. Se pare că religia practicată la Tuia şi introdusă apoi la Chichen-Itza avea un caracter mai puţin sacerdotal, iar războinicii – furnizori de prizonieri, prin urmare de victime pentru sacrificii – deveniseră oarecum egali în rang cu preoţii. Pe lângă clădirile vechi ridicate în scopuri rituale, se înalţă acum altele noi, mai spaţioase, unde se ţin reuniunile ordinelor militare ale jaguarilor şi vulturilor, după cum reiese din temele sculpturilor. Cuceritorii au acceptat şi o parte a vechilor divinităţi maya, cum dovedesc figurile zeilor ploii sculptate acum pe edificii. Asistăm astfel la un fenomen caracteristic şi pentru unele popoare din Lumea Veche: localnicii, deşi înfrânţi, aflându-se pe o treaptă superioară de cultură, impun până la urmă modul lor de viaţă cuceritorilor. Astfel se tace că, în ultima perioadă istorică, maiaşii au absorbit şi au contopit în cadrul civilizaţiei lor alte elemente din vecinătatea lor, îndeosebi aztece. Există dovezi incontestabile arheologice că o parte dintre invadatorii şi cuceritorii Yucatanului au devenit încetul cu încetul maya-yucateci, adoptând limba şi ritualurile maya; numai unele numiri au rămas de la cuceritori, de pildă Chichen-Itza, care înseamnă „malul puţului Itza”.

În perioadele de război, sacrificiile de oameni aduse zeilor erau mai frecvente; zeii trebuiau imploraţi pentru a se obţine victoria asupra duşmanului, iar capturarea de prizonieri procura cetăţilor victime omeneşti. Bineînţeles că luarea de prizonieri n-a fost singura raţiune de război din acea epocă, dar fără îndoială că a jucat un rol destul de însemnat, având în vedere importanţa pe care vechii maiaşi o acordau sacrificiilor de oameni aduse zeilor.

Numeroşi istorici şi arheologi înclină să creadă că vechii maiaşi au adoptat sacrificiile de oameni după invaziune toltecilor şi sub influenţa acestora. Este posibil însă că anumite ceremonii de sacrificii să fi fost influenţate de civilizaţia Teotihuacan. Este un fapt stabilit că aceste ceremonii, care se desfăşurau cu destulă cruzime, apar încă din prima perioadă a vechiului imperiu şi se menţin în tot decursul istoriei maya, fiind mai frecvente în ultima perioadă, după subjugarea cetăţilor maya de către azteci.

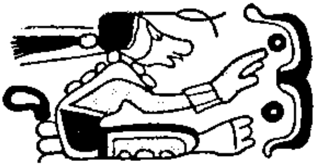

INIMILE CELOR CINCI SCLAVI

În interesanta lucrare a lui J. E. S. Thompson (despre care am mai vorbit aici) se află şi evocarea ritualului de sacrificiu într-un centru ceremonial din epoca noului imperiu, povestire simplă, zguduitoare prin realismul ei, realizată prin mijloacele notaţiei directe, reportericeşti, pe care o reproducem cu unele prescurtări.

„Tânărul Ah Balam îşi simţea întreg trupul chinuit de suferinţă. Limba îi era umflată; storsese atâta sânge din lobii urechilor, din braţe şi din alte părţi ale corpului, că întreaga lui fiinţă era îndurerată. Îi era şi foame, iar lipsa de somn îl tortura. De 80 de zile, adică de la 13 xul, postise, slujise la templu, veghease şi făcuse sacrificii cu sângele său. Totul se va termina în trei-patru ore, deoarece în clipa aceea fie că fiinţa sa va înceta să existe la fel ca tot restul lumii, fie că se va găsi aşezat la o masă, această ultima perspectivă îl obseda, deşi ar fi trebuit să se consacre unor gânduri mai puţin profane. Dar era greu să nu se gândească cu plăcere la curcanii şi la vânatul ce se va servi cu cartofi dulci, când de atâta vreme trăia cu câteva turte de mălai şi cu supă de porumb.

Era în ziua de 4 ahau 13 yax, trei ore înainte de apusul soarelui... O zi de sărbătoare. Excelent augur! În afară de asta, yax era luna planetei Venus şi acest zeu binefăcător va fi vizibil la apusul soarelui, strălucind în cerul vesperal. Apoi, timp de patru luni va dispărea printre razele solare mai înainte de a reapărea ca steaua dimineţii.

Fiecare ştia că lumea va fi distrusă la sfârşitul unui katun, chestiunea era de a şti dacă este vorba tocmai de acest katun, în care elementele favorabile şi cele nefavorabile păreau să se echilibreze. Dacă se vor respecta cu grijă deosebită toate riturile

cerute de ceremonie, dezastrul putea încă să fie evitat.

Prima dintre marile ceremonii urmează să înceapă. Astăzi, ca în toate zilele de 4 ahau, va avea loc marşul focului, ba mai mult, vor fi sacrificaţi oameni zeului Venus, fiindcă Venus era patronul lunii în care se încheia acest katun. Balam va juca şi el un rol în această ceremonie: el trebuie să constituie picioarele dinainte şi capul monstrului ceresc de la răsărit.

Din clădirea unde locuiau acum, în perioada de post şi de pregătire, văzuse împreună cu camarazii lui cum s-a aprins focul marelui rug ridicat în curte în faţa templului închinat zeului ploii şi a simţit înspăimântătoarea căldură a rugului. Cu prăjini lungi din lemn verde preoţii-servanţi tocmai sfârşiseră de întins jăraticul, alcătuind un câmp de foc. În interiorul templului, cei patru preoţi care trebuiau să îndeplinească marşul focului terminau rugăciunile şi ofrandele de copal şi de balche. Sub ochii lui Balam şi ai prietenilor lui, preoţii ieşiră unul după altul, încovoiaţi, ca măştile şi pieptănăturile lor înalte să nu se agate de pragul de sus al uşii. Apoi coborâră încet treptele scării.

Marele-preot – *ah kin mai* – mergea în fruntea micii procesiuni, îmbrăcat în roşu ca zeul ploii de răsărit, purtând masca cu nasul lung al zeului chac, împodobită cu pene verzi de quetzal, reprezentând verdeaţa porumbului tânăr şi a frunzelor noi ce vor creşte pe arbori datorită ploilor. În spatele său păşesc, în ordine, chacul de miazănoapte, de apus şi de miazăzi, toţi cu părul la fel împodobit, dar îmbrăcaţi respectiv în alb, în negru şi în galben, în mâna dreaptă, fiecare poartă un topor de piatră cu mâner de lemn conturat în forma unui cap de şarpe. În mâna stângă ţin câte un baston cioplit în zigzag şi simbolizând trăsnetul, iar pe un umăr atârnă o tiugă de dovleac plină cu apă, de unde zeii vor face să curgă ploaia.

Procesiunea se opreşte în marginea spaţiu lui acoperit cu jarul arzător; apar câţiva slujitori care-i descalţă pe preoţi de sandale. Din mâinile unui slujitor, marele-preot ia un vas de copal aprins şi o tiugă cu balche, apoi, întorcându-se spre răsărit, le oferă chacului roşu. Pe urmă ia un fel de sfeştoc făcut din piele cu solzi cornoşi ai şerpilor-cu-clopoţei şi păşeşte fără nici o ezitare pe stratul de jăratic, înmuind sfeştocul în tiuga cu balche şi scuturându-l în jurul său. La celălalt capăt se opreşte o clipă, apoi se întoarce. Şi iată că a ajuns iar la punctul de unde pornise, părând nevătămat, iar acum oferă încă o dată copalul şi balcheul către răsărit şi, în sfârşit, bea lichidul rămas în tiugă.

Reprezentanţii chacilor alb, negru şi galben îndeplinesc şi ei, pe rând, acelaşi ritual. Balam urmăreşte pe chacul alb cu o atenţie deosebită. Acest preot este urât de tinerii candidaţi la secerdoţiu, iar Balam n-ar fi de loc supărat să-l vadă alunecând şi mistuindu-se în flăcări. Dar tânărul alungă această idee nu prea potrivită pentru o zi atât de solemnă, cu atât mai mult cu cât o asemenea întâmplare ar avea drept urmare eşecul ceremoniei, drept care zeii, nemulţumiţi, ar refuza ploaia binefăcătoare pentru popor.

Balam nu mai poate urmări sfârşitul acestei scene rituale, deoarece trebuie el însuşi să se pregătească pentru rolul său. În interiorul clădirii se găsesc patru mari armături de lemn, acoperite cu scoarţă de copac şi cu pene, reprezentând divinităţile cereşti. Balam înaintează spre cea roşie, pe care trebuia s-o poarte împreună cu prietenul său Ah Tutz. Îşi înfundă tălpile în picioarele dinainte şi-şi strecoară capul în gâtul monstrului, până la botul deschis, atent să nu se zgârâie în colţii acestuia. Tutz face acelaşi lucru cu picioarele dinapoi. Beţe puse pe umerii celor doi tineri menţin rigiditatea de-a lungul corpului dragonului.

Preotul însărcinat cu accesoriile vine să inspecteze şi, satisfăcut, le potriveşte măştile. Tăieturi practicate în mască îi permit lui Balam să vadă unde păşeşte. Tutz nu are acest avantaj în partea dinapoi a monstrului.

La un semn al preotului, cele patru perechi de tineri se aliniază una în spatele celeilalte, cu Balam şi Tutz animând dragonul roşu, în frunte. Făcuseră mai multe repetiţii şi, când se dă semnalul de plecare, Balam ştie exact ce are de făcut.

Cei patru monştri ies pe rând din clădire şi, pornind pe cărarea deschisă printre spectatori, ajung la scara piramidei în vârful căreia se află templul lui Venus şi încep să urce. La fiecare câţiva paşi, tinerii scot un fel de lătrat care imită strigătul aligatorului. Ajungând pe platforma de sus, Balam şi Tutz se aşază spre est, în timp ce camarazii lor ocupă respectiv nordul, vestul şi sudul. Balam poate să urmărească ceremonia, în timp ce Tutz, în obscuritate, simte cum osatura de lemn devine din ce în ce mai apăsătoare pe umerii săi.

Marele-preot şi cei trei preoţi asistenţi îşi scot costumele de zei ai ploii şi păşesc în interiorul templului lui Venus, implorând zeul să cruţe lumea de distrugere. Slujitorii templului conduc în sus, pe scară, pe cei cinci tineri care trebuie sacrificaţi pe altarul

de piatră, în faţa sanctuarului. Victimele par resemnate, li se dăduse o mare cantitate de balche ca să se purifice şi ca să dea dovadă de curaj, în afară de aceasta, cei ce urmează a fi sacrificaţi sunt ferm convinşi că pleacă spre domeniile zeilor, cărora le aduc mesajele poporului.

Balam îi urmăreşte cu multă curiozitate. Trei dintre ei n-au trăsături maiaşe. Probabil că sunt sclavi olmeci sau zoque, cumpăraţi cu câtva timp înainte de la negustorii veniţi din regiunea golfului Mexic. Balam îl cunoaşte pe cel de-al patrulea, care crescuse ca sclav în casa tatălui său: este un tânăr cam slab de minte, de care îşi bătuse adesea joc. N-a fost nevoie de prea multă vreme ca să fie convins că va fi sacrificat pentru propria sa glorie; mintea lui foarte simplă accepta lesne orice situaţie şi se părea că priveşte cu râvnă onoarea ce i se face. Împrejurarea îi conferea o demnitate de care nu se bucurase niciodată până acum. Dar în ochii celei de-a cincea victime se citea teroarea; era un sculptor condamnat să plătească cu viaţa o greşeală pe care o comise la reproducerea glifelor, după modelul remis de preoţi, pe stela care trebuia să comemoreze evenimentele de astăzi.

După terminarea rugăciunilor, preoţii ieşiră din templu; preoţii servanţi aduc pe unul dintre străini şi-l aşază pe piatra de sacrificiu. Doi tineri preoţi chaci îi ţin picioarele, ceilalţi doi braţele. Alţi preoţi întreţin focul în vasele cu copal şi stropesc sanctuarul cu balche, în timp ce marele-preot, ţinând în mână cuţitul de silex – oamenii îl numesc «mâna zeului» – se apropie de victimă? Într-o ceremonie atât de importantă, numai el poate proceda la îndeplinirea ritualului. Balam este năpădit de un val de emoţii, în care se amestecă exaltarea, mila şi sadismul. Olmecul, cu spatele lipit de piatră, cu braţele şi picioarele ţinute în jos, se găseşte între Balam şi razele soarelui, care tocmai se apropie de orizont. Umbra prizonierului, luând forma unui arc bizar, atinge picioarele lui Balam.

Marele-preot se apleacă şi aplică o lovitură puternică la baza coastelor din stânga. Corpul victimei are o ultimă tresărire convulsivă. Marele-preot smulge inima şi o ridică deasupra capului, în faţa soarelui aflat către asfinţit. Poartă veşmintele roşii, iar sângele ţâşneşte pe faţa lui. Apoi inima este oferită în direcţia apusului, unde zeul lui Venus nu va întârzia să apară dacă lumea va fi cruţată. După aceea marele-preot înaintează până la marginea platformei, arată inima celor aflaţi în piaţă, de unde se ridică puternice aclamaţii.

Corpul neînsufleţit este aşezat alături, este adusă a doua victimă şi executată în acelaşi fel. Apoi a venit rândul celui de-al treilea prizonier. Urmează sclavul tatălui lui Balam. Vreme de o clipă, Balam încearcă un fel de ruşine la gândul că un tânăr simplu la minte, inofensiv, trebuie să moară. A fi sacrificat este o onoare, dar acest lucru ar fi fost mai lesne de îndurat dacă omul ar fi manifestat un fel de năucire sau dacă ar li simulat curajul; dar ardoarea credinţei sale este emoţionantă. Balam se fereşte să privească în ochii lui, fixând două muşte care zburau în jurul rănii deschise în pieptul unuia dintre cadavre. Nu-şi ridică ochii decât atunci când urletul mulţimii îi arată că totul s-a sfârşit.

Al cincilea om se zbate şi trebuie dus cu forţa până la piatră. Chiar după ce a fost ţintuit de ea şi menţinut solid, încearcă să se elibereze. Balam îşi încruntă sprâncenele sub mască. O asemenea atitudine este necuviincioasă; comportându-se atât de ruşinos, victima poate prejudicia întreaga colectivitate, căci un asemenea spectacol este de natură să ofenseze pe zeul lui Venus. Şi apoi mai avusese o comportare ruşinoasă, îngăduindu-şi să comită o eroare când sculptase glifele pe stelă. Iar acum tulbură din nou buna desfăşurare a ritualului. Lupta se sfârşeşte însă destul de repede şi corpul său este aşezat alături de celelalte. Ceremonia nu a durat decât câteva minute.

Balam şi Tutz înaintează pentru a-şi lua locul în procesiune. Marele-preot şi cei trei preoţi asistenţi păşesc în frunte. Vin apoi alţi cinci preoţi, purtând fiecare masca zeului lui Venus şi un vas în care se află inima unei victime. Urmează cei patru monştri ai cerului, precedând alţi preoţi care duc vasele cu copal arzând; cei mai tineri, împreună cu slujitorii templului, încheie cortegiul, purtând ofrandele consacrate noii stele.

Procesiunea coboară scara piramidei, traversează curtea templului lui Venus, defilează în fa|a terenului pentru jocul cu mingea şi pătrunde în marea piaţă a ceremoniilor. Ea se opreşte în faţa noii stele, înălţate pe latura de răsărit. Razele soarelui care apune mai luminează piaţa cu vasta ei suprafaţă, făcând să strălucească culorile albastre, roşii, galbene şi verzi ale stucului proaspăt aplicat. La picioarele monumentului, o adâncitură aşteaptă ofrandele.

Balam şi Tutz trebuie să urce mai multe trepte ale piramidei în faţa căreia se înalţă stela, pentru a-şi ocupa locurile situate spre răsărit. Din nou Balam poate urmări toată ceremonia; era mulţumit că totul se desfăşurase fără incidente; repetase mult

pentru a-şi coordona mişcările cu ale lui Tutz. Îndată ce monştrii au ajuns la locurile lor, preoţii, slujitorii templului şi mulţimea privitorilor se aşază. Fiecare scoate ace ascuţite de obsidian şi mănunchiuri de beţe tăiate toate în aceeaşi lungime. Tobele instalate la cele patru colţuri ale marii pieţe încep să bată în ritm lent, apoi din ce în ce mai repede. Inima lui Balam se potrivea acestui ritm; simţea dorinţa să ţipe, să danseze, îi era nespus de greu să rămână imobil. Acum se aud şi trompetele, fluierele, scoicile; carapacele de broaşte ţestoase răsună sub loviturile puternice date cu coarne de cerb.

Marele-preot ridică mâna dând un semnal, apoi, lăsând-o jos, îşi înfige pe rând câte un ac de obsidian în limbă, în lobii urechilor, în carnea mâinilor şi picioarelor. Toţi bărbaţii şi toate femeile îl imită, afară de cei opt novici din interiorul monştrilor cereşti. Apoi, beţişoarele de lemn sunt vârâte în găurile făcute de ace. Pe urmă marele-preot şi asistenţii lui înaintează rând pe rând până în faţa stelei şi aruncă în cavitate beţişoarele pătate de sânge; ceilalţi le depun pe pământ în faţa lor. Muzica se opreşte. În această clipă, umbra înserării cuprinse partea de jos a stelei.

Unul după altul, cei cinci preoţi încarnând pe zeul lui Venus se apropie cu vasele în care se află inimile. Marele preot le ia una câte una. Freacă prima de chipul zeului gravat pe stelă, apoi o aruncă în groapă. Cu celelalte patru procedează la fel, frecându-le de cele patru feţe ale monumentului. Mirosul de răşină se urcă din vasele aşezate în faţa preoţilor tineri şi, purtat de adierea serii, învăluie piatra. Slujitorii aduc ofrandele, pene de quetzal, jaduri gravate, lame de silex tăiate cu fineţe, balche, alimente şi grăunte de cacao. Marele-preot ridică fiecare ofrandă prezentând-o întâi către est, apoi către stelă, după care o aruncă în groapă. După ce sfârşeşte, slujitorii astupă cavitatea cu pământ, apoi zidarii acoperă totul cu îndemânare.

Soarele atinge acum linia orizontului. Balam vede strălucirea zeului lui Venus mărindu-se din clipă în clipă; omenirea a scăpat de distrugere pentru încă o perioadă de douăzeci de ani. Ziua de 5 imix a început. Balam ridică mâna pentru a mişca unul dintre beţe, semnul convenit cu Tutz ca acesta să afle că luceafărul este vizibil.

La un semn al marelui-preot, tobele reîncep să bată într-un ritm triumfal. Acum răsună şi fluierele. Preoţii aprind un rug în care cei de faţă vin să arunce beţişoarele însângerate şi

ofrandele de copal. Elevii şcolii de preoţi aprind torţele de pin şi se urcă în vârfurile tuturor piramidelor din cetate. Curând rugurile ard în faţa fiecărui templu şi a fiecărei stele, în faţa terenului pentru jocul cu mingea şi în piaţa comercială. Apar lumini în casele teocraţilor, aşezate în marginea centrului ceremonial.

Mulţimea începe să se împrăştie. Cei patru monştri cereşti se întorc la templu. După ce şi-a scos masca şi costumul, Balam simte un spasm la stomac şi se gândeşte la ospăţul ce va urma. Toată lumea e fericită. Cele optzeci de zile de tensiune au luat sfârşit, ceremoniile au fost încoronate de succes, ziua de 5 imix a început fără cel mai mic semn nefavorabil. Balam a uitat complet de sclavul tatălui său, a cărui inimă se odihneşte acum la piciorul stelei.

Tutz, care abia împlinise 17 ani, apucă în glumă capătul veşmântului lui Balam şi-l înfăşură în jurul piciorului, încercând să-l smulgă. Preotul însărcinat cu accesoriile îl dojeni cu blândeţe. Tutz ripostă, acuzându-l că are o inimă haină şi un chip „asemănător cu un trunchi de arbore”, cum sună o expresie maiasă. Toţi camarazii lui râseră, acel preot fiind iubit de toţi pentru bunătatea lui.

Când cei doi prieteni ieşiră, noaptea se lăsase pe deplin şi multe focuri începuseră să se stingă. Se îndreptară către cartierul unde se aflau casele nobilimii. Broaştele orăcăiau monoton, frunzele de palmier se conturau pe cerul argintat de o lună veche de zece zile. Trecând prin faţa unei case, simţiră mirosul de curcan prăjit cu sos condimentat. Şi atunci grăbiră paşii”.

Povestirea de mai sus este o reconstituire făcută de un om de ştiinţă pe baza unor date riguros verificate (schelete ale celor sacrificaţi au fost găsite la temeliile templelor, iar scene de sacrificii de sânge cu ace de obsidian sunt zugrăvite pe pereţii edificiilor de la Bonampak); ea poate să ne dea impresia că vechii maiaşi erau deosebit de cruzi şi de sângeroşi în ritualurile religioase. Fără îndoială că practicarea sacrificiilor de oameni presupune de la bun început o anumită cruzime, dar se cuvine să nu-i judecăm cu prea mare severitate, ci să ţinem seama de împrejurările economice şi sociale, de credinţele lor religioase. Şi apoi scena de mai sus, pe care am putea-o plasa în jurul anului 1000, poate că vădeşte mult mai puţină cruzime decât altele, petrecute cu patru sau cinci veacuri mai târziu, în ţări aflate pe o

treaptă mult mai înaltă de civilizaţie, de pildă în Spania, unde Ferdinand Catolicul (cel în numele căruia conchistadorii au trecut prin foc şi sabie Mexicul) a fost unul dintre cei mai aprigi promotori ai inchiziţiei, ai arderii pe rug de vrăjitoare şi eretici…

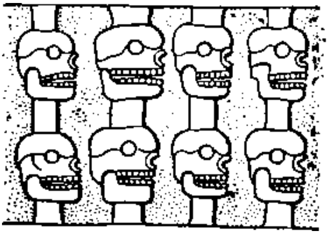

O PAGINĂ ÎNTUNECATĂ CONQUISTA...

La aproape un deceniu după prima acostare a corăbiilor castiliene pe pământul Lumii noi – „descoperire uriaşă născută dintr-o greşeală uriaşă”, cum spunea geograful J. B. Anville referindu-se la faptul că spaniolii căutau Indiile – în 1502 Columb pornea în a patra expediţie, cu o flotilă compusă din patru corăbii. La 30 iulie acosta pe mica insulă Guanaja din golful Hondurasului şi rămânea dezamăgit de sărăcia locuitorilor ei, dar la un moment dat apăru o pirogă lungă, făcută din trunchiul unui copac uriaş, la care vâsleau douăzeci şi cinci de oameni. Sub un fel de cort acoperit cu frunze, se găsea un cacic îmbrăcat în straie bogate; tot acolo se aflau ţesături colorate, şorţuri şi cămăşi fără mâneci, obiecte de bronz (topoare, oale, clopoţei), arme de lemn cu vârf de silex, precum şi o cantitate de boabe de cacao, despre care mai târziu spaniolii aveau să afle că slujeau de monedă.

Nici Columb şi nici fratele său Bartolomeu şi fiul său Hernando care-l însoţeau n-au dat vreo importanţă acestei întâlniri. N-au dat importanţă nici faptului că indigenii din pirogă rosteau foarte des cuvântul „maya”. Şi, totuşi, era primul indiciu al existenţei unei civilizaţii relativ avansate în interiorul continentului nou descoperit. Abia cu cincisprezece ani mai târziu, întâlnind primii maya-yucateci în regiunea capului Cotoche, Cordoba şi pilotul său, Alaminos, îşi vor da seama că au de-a face cu o populaţie aflată la un nivel net superior de cultură faţă de indienii caraibi întâlniţi până atunci.

Cucerirea „trapezului” maya a durat vreme destul de îndelungată. Cu prilejul călătoriei amintite (a patra), Columb a

explorat coasta Americii Centrale din Yucatan până în Panama; băştinaşii întâlniţi erau indieni de coastă, înrudiţi cu maiaşii, dar cu alt fel de viaţă (ocupaţia lor principală era pescuitul). De altfel această călătorie s-a desfăşurat în condiţii nespus de grele, iar Columb scria mai târziu: „... Oamenii erau bolnavi şi abătuţi... Avuseseră deseori prilejul să înfrunte furtuni, dar niciodată atât de îndelungate şi de cumplite... Suferinţele fiului meu, care se afla cu mine, îmi sfâşiau inima, mai ales când mă gândeam că nu are decât 13 ani... Eram grav bolnav şi nu o dată am simţit apropierea morţii”.

A urmat expediţia lui Cordoba şi Alaminos, care, după cum am văzut, au avut câteva ciocniri sângeroase cu maiaşii. De altfel Cordoba a murit după zece zile de la întoarcerea în Cuba, din cauza rănilor căpătate la Champoton. Dar mirajul aurului era puternic: o noua flotilă, condusă de Juan de Grijalva şi având ca pilot pe acelaşi Alaminos şi printre ostaşi pe Bernal Diaz, cronicarul de mai târziu al expediţiilor, porneşte chiar în anul următor (1518) spre Yucatan. La gurile râului Tabasco (astăzi râul Grijalva) s-au întâlnit cu numeroşi maiaşi. Prin intermediul tălmacilor, Grijalva a început tratative: s-au aşezat pe nisipul plajei „spaniolii au adus mărgele şi oglinzi, indienii peşte, păsări, fructe, turte de mălai şi – la insistenţele lui Grijalva – câteva obiecte mici din aur de calitate inferioară. Mai mult nu aveau, dar arătau spre vest, unde s-ar afla o ţară cu mult aur. Şi fiindcă repetaseră de câteva ori cuvântul *mejico,* ţara respectivă îşi primi şi numele: Mexic (în spaniolă: Mexico, citeşte „Mehico”). Grijalva n-a mai pierdut vremea şi, după alte câteva zile de navigaţie, ajunse la gura unui râu mai mare (probabil Usumacinta), unde îl aşteptau solii lui Monteczuma, regele aztecilor.

Câtăva vreme, spaniolii au fost prea ocupaţi cu aztecii ca să se mai gândească la maiaşii sărăciţi de aproape un veac de ocupaţia aztecă. Abia în 1524, Pedro de Alvarado, ofiţer al lui Cortez, porneşte către sud-est, în lungul ţărmului scăldat de apele „Mării de Sud” (Oceanul Pacific) spre ţara muntoasă a Guatemalei. Demn discipol al superiorului său, Alvarado se foloseşte de duşmăniile dintre grupurile băştinaşe şi, cu ajutorul celor din şes, le supune pe cele de pe platourile înalte. Deoarece cu doi ani înainte (1522) expediţia lui Gil Gonzalles de Avila, venind din direcţia opusă, dinspre Panama, cucerise Nicaragua, atingând extremităţile sudice ale „trapezului”, din teritoriul locuit

de vechii maiaşi nu mai rămăseseră independente decât regiunile răsăritene, cuprinzând valea râului Motagua şi Hondurasul.

Cortez auzise că acolo s-ar afla o ţară bogată în aur şi în argint, că „indienii din aceste locuri folosesc la pescuit greutăţi făcute din aur curat”. Expediţia porni din Mexic în octombrie 1524, de-a lungul ţărmului, apoi prin Guatemala. Drumul a durat peste şase luni, desfăşurându-se în condiţii extrem de anevoioase. Zeci de spanioli şi sute dintre aliaţii lor indieni au pierit în timpul trecerii prin mlaştinile din „ţara Peten”, unde au trebuit să muncească în apă până la brâu, tăind copaci, bătând piloni, construind poduri. De aur nici urmă… Cortez s-a îmbolnăvit şi el de friguri tropicale şi, ajungând în oraşul Trujillo – întemeiat de spanioli pe ţărmul sud-estic al golfului Honduras – a rămas acolo doi ani, apoi s-a întors în Mexic, de unde, după cum se ştie, ca urmare a unor intrigi, a fost expulzat în Spania.

Toate aceste expediţii, mai mult sau mai puţin încununate de succes, au încheiat teoretic cucerirea regiunilor locuite de maiaşi, teoretic, fiindcă ţinuturi întinse au rămas necercetate de spanioli. Cucerirea completă a Yucatanului nu s-a încheiat decât după şaisprezece ani, în 1541, iar în adâncul regiunii Peten şi în nord-estul statului mexican Chiapas spaniolii n-au pătruns decât cu peste un veac mai târziu, din pricina dificultăţilor enorme ridicate de drumul prin mlaştini şi prin pădurea tropicală, precum şi faptului că erau regiuni sărace în resurse naturale şi nu prezentau interes pentru soldaţii maiestăţii-sale catolice.

Ultimul refugiu al indienilor itza, goniţi din nordul peninsulei Yucatan (unde întemeiaseră înfloritoarele aşezări din epoca noului imperiu), a fost Tayasal, o insulă mică pe lacul Peten, în inima regiunii. Supravieţuitorii masacrelor de la Chichen-Itza şi-au păstrat aici independenţa şi felul de viaţă până în 1697, când insula lor a fost cucerită de spanioli. Unul dintre ostaşii care au participat la cucerirea Tayasalului semnalează prezenţa pe insulă a unui bărbat cu părul roşu, căsătorit cu o indiană itza; străinul, care se bucura de vază printre băştinaşi, avea o carte, probabil o *Biblie,* pe care o socotea ca pe un lucru de preţ. Se bănuieşte că bărbatul cu părul roşu ar fi fost un pirat englez, refugiat aici din vechiul port de flibustieri Belize (în Hondurasul Britanic) probabil ca să scape de spânzurătoare. Din păcate, flibustierul din Tayasal (despre care avem serioase temeiuri să credem că a fost unul dintre marii aventurieri ai vremii) n-a lăsat nici o relatare

despre viaţa de pe mica insulă din Peten, ultim refugiu al indienilor itza, după cum nici celălalt mare aventurier, Gonzalo Guerrero, soldat spaniol devenit şef militar maya-yucatec, nu şi-a scris interesantele memorii. Dar probabil că nici unul, nici celălalt nu ştiau să scrie, îndeletnicire care pe vremea aceea era un apanaj al clerului. În această privinţă, soldatul Bernal Diaz del Castillo constituie, desigur, o excepţie.

Cucerirea Yucatanului şi a Guatemalei a fost înlesnită de duşmăniile dintre diferitele grupuri maya. În Guatemala, de pildă, cei din grupul cakchiquel au luptat alături de mercenarii lui Alvarado împotriva vechilor lor duşmani din grupurile quiche şi zutuhil. Cu câţiva ani mai înainte, în timpul expediţiei spaniole în Mexic, diferite grupuri maya – îndeosebi tlaxcalanii – au luptat alături de Cortez împotriva asupritorilor lor, aztecii. În general, printre indienii mezoamericani nu exista sentimentul solidarităţii cu grupurile înrudite; atât în Guatemala, cât şi în Mexic, conquista, inevitabilă până la urmă (datorită, printre altele, concepţiei de luptă şi armamentului mult mai modern), ar fi fost mult întârziată dacă n-ar fi beneficiat de duşmăniile dintre maiaşi şi azteci, pe de o parte şi diferitele grupuri maya pe de altă parte.

Între cucerirea militară a Americii Centrale de către spanioli şi instalarea puterii politice administrative treceau adesea zeci de ani. Mercenarii ajungeau într-o localitate şi – fie că erau primiţi în mod paşnic, fie că se dădea o luptă în care jumătate (sau mai mulţi) dintre indienii înarmaţi cu lănci şi praştii erau masacraţi – ritualul care urma era acelaşi: în mijlocul aşezării se înfigea steagul Spaniei, un notar întocmea un act prin care pământurile şi locuitorii intrau în proprietatea regelui Spaniei, iar un preot îi creştina pe indieni, apoi oficia o slujbă şi ordona nimicirea idolilor păgâni. După aceea, detaşamentul pleca mai departe, iar indienii se întorceau la viaţa dinainte şi la credinţa în vechile divinităţi.

Mai târziu, prin anii 1540-1560, se instalară în principalele aşezări maya garnizoane spaniole şi administratori, în atribuţia cărora intra mai ales încasarea impozitelor; se clădiră biserici, comerţul de sclavi luă proporţii şi, alături de numele – odioase ale unor căpitani de mercenari, ca Alvarado şi Montejo, indienii rosteau cu ură pe cele ale negustorilor de sclavi, între care un anume Alonso de Hojeda se bucura de o tristă celebritate. La Champoton, de pildă, la puţină vreme după ce călugării franciscani au confiscat idolii, a apărut o trupă de vreo douăzeci

de mercenari care, în schimbul sclavilor, ofereau indienilor… idoli. În faţa băştinaşilor revoltaţi au trebuit să se retragă în grabă nu numai mercenarii, dar şi călugării, iar instalarea administraţiei spaniole în regiune a mai întârziat mulţi ani.

În 1623, puţină vreme după ce preotul Diego Delgado înfiinţa aşezarea Zaclum şi atrase în jurul ei numeroşi itza pe care-i creştină, apăru un detaşament spaniol, comandat de căpitanul Mirones, care începu să încaseze impozite; actele arbitrare ale mercenarilor sfârşiră prin a-i exaspera pe băştinaşi, care se revoltară şi-i uciseră pe toţi spaniolii, inclusiv pe preotul Delgado. Legile spaniole introduse în aşezările maya din Yucatan şi Guatemala prevedeau că apostazia (întoarcerea la vechile credinţe păgâne) se pedepseşte cu moartea; în schimb, multă vreme comerţul de sclavi a fost tolerat, iar în unele regiuni chiar sprijinit de autorităţi.

Unii dintre cacicii maiaşi, urmaşi ai vechilor familii Cocom şi Tutui Xiu, au primit favorabil pe spanioli, trecând la creştinism şi recunoscând autoritatea lui Carol Quintul, regele Spaniei. Alţii au luptat cu îndârjire împotriva invadatorilor; printre aceştia din urmă sunt cei din Tihoo, Zotuta, Kupul, Tzitzimin şi Ahkinchel. Revoltele au continuat şi după numirea primului guvernator al Yucatanului, Quijada, în 1566.

O revoltă a maiaşilor din Bakhalal, izbucnită în 1636, a dat de furcă spaniolilor vreme de peste douăzeci de ani, deoarece indienii se obişnuiseră cu tactica de luptă a mercenarilor şi-şi procuraseră arme de foc şi cai. Nici aşezarea El Prospero din valea râului Usumacinta n-a putut fi supusă multă vreme după revolta din 1646 şi a rămas, după cum spune expresia latină-catolică, *in partibus infidelium* (în ţinuturile locuite de necredincioşi). În Guatemala, revoltele n-au încetat nici după căderea insulei Tayasal. În 1697 au fost distruse numeroase edificii, clădindu-se în locul lor o biserică. Ultimii maiaşi liberi s-au refugiat în regiunea centrală, greu accesibilă, colindând în grupuri mici pădurea tropicală şi mlaştinile din Peten.

Până în zilele noastre, asemenea grupuri rătăcitoare de indieni (lacandoni) sunt descoperite mai mult sau mai puţin întâmplător; despre aceste grupuri, moştenitoare directe ale unei uimitoare civilizaţii care a înflorit aici cu un mileniu în urmă, ziarişti amatori de senzaţional scriu reportaje în care vorbesc de „triburi” şi de „epoca de piatră”…

CARTEA CHILAM BALAM DIN CHUMAYEL

Din perioada conquistei şi din deceniile următoare ne-au rămas o seamă de scrieri foarte interesante pentru istoria, credinţele şi viaţa de zi cu zi a grupurilor maya. Multe dintre aceste lucrări sunt redactate chiar de spanioli. Aşa este celebra lucrare a lui Bernal Diaz del Castillo, soldat al lui Cortez, apoi al lui Alvarado, intitulată *Historia verdadera de la Conquista de la Nueva Espana* (Istoria adevărată a cuceririi Noii Spanii), lucrare întocmită destul de obiectiv, care rămâne până astăzi sursa principală pentru istoria Lumii noi din anii imediat următori epocalei descoperiri a lui Columb.

Cronologic îi urmează lucrarea lui Diego de Landa, *Relacion de las cosaş en Yucatan* (Relatare despre situaţia din Yucatan) apărută în 1566; fost călugăr franciscan, apoi episcop, înzestrat cu darul observaţiei şi cu talent literar, Diego de Landa a fost unul dintre cei mai aprigi distrugători de idoli şi de vechi manuscrise maya; spre bătrâneţe, cuprins poate de remuşcări şi-a redactat interesanta lui lucrare, unde dă ample informaţii despre obiceiurile şi credinţele religioase ale yucatecilor, precum şi o descriere amănunţită a calendarului şi a scrierii, însoţită de ilustraţii.

Pentru a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi cele următoare, interesante sunt următoarele lucrări: Sanchez de Aguilar, *Informe contra idolorum cultores del Obispado de Yucatan* (Rechizitoriu împotriva adoratorilor de idoli din

episcopatul Yucatan), apărută la Madrid în 1639; D. L. Cogolludo, *Historia de Yucatan,* redactată în 1656 şi apărută în 1688 la Madrid; Bernardino de Sahagun *Historia General de las Cosaş de Nueva Espana;* B. De Lizana, *Historia de Yucatan.* Redactate în spaniolă sau în latină (unele în spaniolă cu numeroase citate latineşti), în general de pe poziţiile clerului catolic, aceste lucrări conţin totuşi numeroase informaţii de ordin istoric şi etnografic, despre folclorul şi mitologia religioasă a vechilor maiaşi, despre obiceiurile şi viaţa de zi cu zi a aşezărilor indigene din Yucatan.

În vremurile mai noi, o activitate deosebit de rodnică a desfăşurat misionarul Brasseur de Bourbourg, care a încercat să recupereze ceea ce se mai putea recupera după distrugerile făcute de predecesorii lui. El a descoperit (şi în unele cazuri a împiedicat să fie distruse) câteva dintre cele mai bune izvoare scrise, printre care o parte a unuia dintre cele trei codexuri care mai există azi; de asemenea a salvat de la distrugere o seamă de manuscrise când ordinele monastice din Mexic au fost dizolvate. Preocupat de istoria populaţiilor maya, Bourbourg colinda bibliotecile, mănăstirile, anticarii; într-o zi a cumpărat pentru patru pesos de la un anticar din oraşul Mexic manuscrisul celui mai bun dicţionar maya-spaniol, aşa-zisul dicţionar *Motul,* lucrare de bază pentru descifrarea scrierii maya. Lui îi datorăm şi publicarea celebrului *Popul Vuh,* cartea miturilor eroice ale indienilor maya-quiche.

Este regretabil că oamenii de ştiinţă sunt nevoiţi să se adreseze unor surse scrise de origine străină, când civilizaţia maya, care avusese o scriere, ar fi fost în măsură să ne dea datele cele mai directe şi mai exacte. Dar dacă vechile texte au fost aproape toate distruse, în vremurile mai recente populaţiile maya ne-au dat alte texte: începând din secolul al XVI-lea şi până aproape de vremea noastră, anonimi din Yucatan şi Guatemala au transcris în limba lor, dar utilizând scrierea spaniolă cu caractere latine, numeroase informaţii privitoare la vechea civilizaţie maya; texte vechi, astăzi distruse, dar transmise prin tradiţie orală, par să constituie sursa unei părţi a acestor transcrieri, mai ales a acelora care se referă la miturile religioase.

Dintre toate aceste transcrieri de după conquista, deosebit de interesantă este cartea *Chilam Balam* din Chumayel, o culegere de scrieri populare în limba maya, dar cu litere latine, care este interesantă, deoarece conţine numeroase pasaje de revoltă

împotriva nedreptăţii şi afirmă voinţa indienilor de a supravieţui ca entităţi naţionale. Asupra acestei culegeri se cuvine să ne oprim mai mult.

Scrierile care alcătuiesc culegerea au circulat în micile aşezări yucatece vreme de veacuri sub formă de manuscrise (sunt cunoscute optsprezece versiuni). Ele au luat naştere în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar abia în al doilea pătrar al secolului al XIX-lea un savant mexican, Pio Perez, a adunat o parte dintre ele, după care s-au publicat şi câteva pagini de interes istoric. O altă culegere, compilată după manuscrise care circulau la Chumayel, un sat yucatec, este astăzi mai celebră decât culegerea lui Perez (care nu trebuie confundată cu *Codex Peresianus,* aflător în Biblioteca Naţională din Paris, unul dintre cele trei manuscrise cu glife maya care au scăpat de furia incendiară a misionarilor din secolul al XVI-lea). Culegerea din Chumayel a fost tradusă în spaniolă de savantul yucatec Mediz Bolio (în 1930) şi în engleză de arheologul american Ralph L. Roys (în 1933). Celelalte culegeri, care poartă numele aşezărilor unde au luat naştere, există astăzi numai în copii-manuscrise sau în fotocopii, deoarece majoritatea originalelor au dispărut în cursul evenimentelor revoluţionare din Mexicul anilor 1912-1915? Traducerile au fost făcute fie de pe copii scrise de mână (culegerea Perez), fie de pe fotocopii (culegerea din Chumayel).

Manuscrisele dispărute au început însă să reapară încetul cu încetul. De pildă, originalul culegerii din Chumayel se află în posesiunea unui particular din Statele Unite, care în 1945 a vrut să-l vândă pentru „modesta” sumă de 5 000 de dolari; mai înainte, în 1938, ceruse 7 000 de dolari, dar, negăsind amatori, lăsase mai ieftin…

Savantul mexican Barrera Vasquez, specialist în problemele civilizaţiei maya, în colaborare cu soţia sa Silvia Rendon au redactat o lucrare (apărută în 1948) în care rezumă studiile lor comparative asupra diferitelor culegeri *Chilam Balam.* În yucatecă *chilam* înseamnă „marele preot-profet”, iar *balam* înseamnă „jaguar” şi în acelaşi timp „vrăjitor”, „magician”, „vraci”. Prin urmare, „Cartea marelui preot-profet”. Culegerea grupează un material variat: texte religioase şi rituale, profetice, astrologice, medicale, istorice. Interesante sunt părţile care oglindesc atitudinea faţă de cuceritorii spanioli; anonimii autori condamnă atitudinea „colaboraţionistă” a unor nobili maiaşi care aspiră la asimilarea cu *hidalgos* spanioli, vor să se îmbrace ca

aceştia, să poarte sabie, să călărească şi, în ultimă instanţă, să împileze pe oamenii de rând din propriul lor popor, pe cei care lucrează pământul şi se revoltă împotriva stăpânului spaniol.

Unul dintre marii specialişti în problemele indienilor din America Latină, Alexander Lipschutz, este de părere că autorii textelor cărţii *Chilam Balam* sunt „foştii «intelectuali», preoţii şi savanţii, care, deşi au făcut ei înşişi parte din casta nobililor şi au devenit creştini, au rămas totuşi fideli vechilor tradiţii culturale maya. Este de presupus că ei sunt aceia care au compus scrierile atribuite preotului-profet Chilam Balam şi că ei au fost şefii rezistenţei spirituale. Ei cunosc şi deplâng suferinţele poporului aservit”.

În cele ce urmează redăm câteva fragmente din cartea *Chilam Balam* (în traducerea apărută în revista „în apărarea păcii”, nr. 49, din 1955), însoţite de unele comentarii.

De-abia sosiţi şi iată-i
Ei stăpânesc acest pământ.
Sunt albii…

Fiţi gata!… De la distanţa
Unei chemări, de la o leghe,
Le veţi simţi toţi apropierea.
Nenorocire!
Sosirea lor
Va fi momentul agoniei noastre!
Vulturi albi,
Ei ne despăduresc pământul şi piatra toată o adună.
Ţâşneşte foc din mâna lor,
Unde-şi ascund otrava şi funiile
Cu care vă vor spânzura părinţii!…

Ah, frăţiorii mei…
Se-apropie povara suferinţei
Şi-asprimile mizeriei,
Tributul…
De-abia născuţi,
Mlădiţe-ale copacului de mâine,
Şi vă strivesc corvoadă, greutatea
Tributului…
Fiţi gata
Să înduraţi amarul greu

Ce-o să se desfăşoare
De-a lungul viitorului katun,
Timp de tristeţe,
Timp de domnie
A diavolului…
Cu vărsări de sânge,
Şi sifilis şi boli ucigătoare,
Şi secete şi-invazii de lăcuste,
Abisuri de mizerie…
Pământu-n flăcări
Şi cercuri albe-n ceruri…
Pământu-n flăcări,
Război de opresiune,
Copleşitoare trudă pân' la capăt…

Epoca de durere,
De plânset şi mizerii…
Cuvântul sclav,
Copacii sclavi,
Pietrele sclave,
Umanitate sclavă,
Robia-njositoare va veni,
O veţi vedea…
Mizeria pentru toţi…
Vor spânzura pe suverani,
Regii pământului de-aici,
Pe cei ce stăpânesc oraşe,
Pe preoţii maya. Va fi sfârşitul
Ştiinţelor şi-nţelepciunii…
Morţi prin spânzurătoare fără număr,
Preţ şi bilanţ
Al viitorului katun…
Gigantice furnici
Din trei mari furnicare
Vor năpădi pământul…
Asprime a durerii,
Asprime a vrajbei.
Cacici vulpoi,
Cacici pisici sălbatice,
Cacici ploşniţe, băutori de sânge,
Nenorocire a popoarelor!

(În cortegiul fără sfârşit al suferinţelor, cântăreţii durerilor poporului nu şi-au pierdut nădejdea. Ei văd posibilă o renaştere a poporului maya prin răscoala împotriva asupritorilor. De remarcat cum se îmbină pe alocuri străvechile credinţe cu terminologia nouă, creştină.)

Dacă guvernatorul
Pământului acestuia
Ar fi dus la spânzurătoare,
S-ar pune pentru maya capăt
Mizeriei…
Nimicitorii
Ar fi loviţi toţi de justiţia
Tatălui nostru Dumnezeu,
Vulturi albi ai popoarelor,
Paiaţe-mpestriţate,
Canalii gâlcevitoare!
Se va vorbi atunci într-alt fel,
Într-un fel deosebit,
Vor fi alte cuvinte…
Va-ncepe atunci
Războiul împotriva
Vulturilor albi ai popoarelor.
Robii vor opări
Cu apă clocotită
Moliile pământului,
Canalii gâlcevitoare,
Vulturi albi ai popoarelor,
Pisici sălbatice…
Pedeapsa
Va pogorî din ceruri Pentru toţi,
Va fi o luptă cruntă cu cuţite…
Nimeni nu va scăpa de sub tăişul Războiului…

Aurul n-o să se mai ducă
La Anticrist…
Acest pământ o să renască…
Vor fi atunci judecători drepţi, iar săracii
Vor fi bogaţi…
Şi secerişuri, secerişuri

Vor fi limbajul
Acestui nou katun,
Ani de prosperitate,
Belşug...

(La un moment dat, însuşi Chilam Balam, marele-preot şi profet pare să fie cuprins de descurajare şi îndeamnă la colaborare cu cei sosiţi de peste mare. Într-adevăr, în ultimul capitol, autorul anonim îl pune să vorbească în felul preoţilor-misionari:)

Uitaţi pe zeii voştri şubrezi,
Toţi zeii voştri-s muritori!...

Întâmpinaţi pe oaspeţii bărboşi,
Sosiţi de prin ţinuturi
Răsăritene.
Sunt purtătorii semnului
Adevăratului părinte-al nostru
Dumnezeu...

(Dar până la urmă autorul anonim nu este de loc convins de adevărul credinţei celei noi, nu vede în ea izbăvirea de suferinţele şi lipsurile aduse de cuceritori. Şi *Cartea profeţiilor* lui Chilam-Balam se sfârşeşte cu o întrebare care denotă scepticismul:)

Nu-i adevăr
În vorba
Străinilor...

Cine poate fi profetul
Şi cine preotul,
Capabil să interpreteze
Cu dreptate şi cinstit
Cuvintele scripturilor?

AVENTURIERI AI ARHEOLOGIEI ŞI CĂUTĂTORI DE COMORI

Arheologia maya a început sub auspicii ciudate.

În pofida lucrărilor, destul de numeroase, redactate de autori spanioli în secolele XVI-XVII, interesul ştiinţific pentru ruinele din America Centrală s-a trezit destul de târziu, poate fiindcă amintitele lucrări aveau un caracter ecleziastic, deşi nu numai preoţii, ci şi laicii care scriau rapoarte către administraţia spaniolă se arătau impresionaţi de arhitectura vechilor oraşe maya. Pe de altă parte, multe dintre aceste rapoarte nici nu erau publicate, ci rămâneau în arhivele prăfuite ale administraţiei.

Abia în 1785 o comisie compusă mai mult din militari a vizitat ruinele, pe atunci recent descoperite, de la Palenque, întocmind un raport însoţit de ilustraţii, care a fost trimis regelui Spaniei Carol al III-lea, împreună cu „mostre” de sculptură; conform unei tradiţii nefericite, raportul a luat drumul celor precedente şi a fost îngropat în arhive. Mulţi ani mai târziu, o copie conţinând fragmente ale acestui raport a ajuns la Londra, unde a fost publicată în 1822; este prima lucrare despre arheologia maya, deşi caracterul ei ştiinţific este destul de discutabil.

Printre altele, în copia respectivă căpitanul de artilerie Antonio del Rio raporta cu mândrie suveranului său: „Cu perseverenţă am făcut tot ce era necesar, astfel încât să nu mai existe o singură fereastră sau poartă blocată, un singur zid care să nu fie străpuns, vreo încăpere, coridor, curte, turn sau pasaj subteran unde să nu se fi făcut o excavaţie adâncă...”

Totuşi, interesul pentru ciudatele ruine fusese trezit; curând, contele Juan Frederic de Waldeck, niţeluş aventurier, pictor şi...

arheolog amator, vizita şi el Palenque, unde rămase vreme de doi ani, ridicând planuri, efectuând desene de pe fresce şi sculpturi, desene pe care le… stiliza cu mult talent. Waldeck avusese o viaţă aventuroasă: participase la expediţia din Egipt cu Bonaparte, apoi luptase alături de amiralul-lord Thomas Cochrane în Chile în războiul de eliberare de sub dominaţia spaniolă. La 66 de ani, vârstă la care mare parte a arheologilor ies la pensie, a început să se ocupe de civilizaţia maya. Rezultatul cercetărilor întreprinse de el sunt consemnate în lucrarea *Voyage pittoresque et archeologique dans la province d'Yucatan* (Paris, 1838), socotită a doua lucrare despre arheologia maya. Waldeck a murit la vârsta de 109 ani, la Paris, în 1875, nu de vreo boală, ci într-un accident de stradă (se zice că din vina lui, fiindcă întorsese capul să privească o femeie frumoasă…). De fapt nici nu era conte şi tot atât de false ca şi titlul său de nobleţe erau şi unele schiţe pe care le-a făcut la Palenque, unde a desenat, printre altele, un personaj maya în bonetă frigiană şi într-o poză clasică de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi a transformat jaguarii pur americani de pe alte sculpturi maya în… elefanţi.

Iată aşadar, că arheologia maya pornise cu stângul: del Rio distrusese o parte din ce mai rămăsese în picioare (la Palenque se mai văd şi astăzi tristele rezultate ale tacticii lui de artilerist), iar Waldeck dăduse culturii maya trăsături neoclasiciste şi elefanţi. Nici în continuare arheologia maya n-a avut o soartă mult mai bună. Lordul Kingsbrough, un bogătaş cam excentric din Anglia de pe vremea regenţei, convins că vechile popoare din Mexic şi restul Americii centrale descindeau din… cele zece triburi biblice ale lui Israel, îşi consacră timpul şi averea ca să dovedească asta. Lucrarea lui *(Antiquities of Mexico,* Londra, 1831-1848) cuprindea nouă volume enorme, fiecare dintre ele atât de greu că trebuiau doi oameni să-l deplaseze; până la urmă, bătrânul lord îşi cheltui toată averea şi nu reuşi să plătească tipografia pentru ultimele volume, fiind aruncat în închisoarea pentru datornici. Cu toate acestea, unele materiale adunate de el sunt şi astăzi interesante, mai ales textele vechi care între timp s-au pierdut. Lucrarea lui conţine şi prima reproducere a manuscrisului de la Dresda *(Codex Dresdensis),* cea mai bine păstrată dintre cele trei cărţi hieroglifice maya.

Primele două lucrări strict ştiinţifice despre maiaşi au fost publicate de către John L. Stephens, care, împreună cu pictorul

englez Frederic Catherwood, a vizitat mai mult de patruzeci de aşezări maya; între 1839 şi 1841 ei au colindat pădurea mlăştinoasă din valea Usumacinta şi au scos la iveală vestigiile maya de sub vegetaţia bogată care le invadase; în regiunile aşezărilor Copan şi Quirigua studiază basoreliefurile şi stelele sculptate, iar pe drumul de la Copan la Palenque întocmesc o hartă arheologică, notând principalele monumente; rezultatele cercetărilor sunt consemnate în două lucrări: *Incidents of Travels în Central America, Chiapas and Yucatan* (Londra, 1841) şi *Incidents of Travels în Yucatan* (Londra, 1843). În nouă luni, prima dintre aceste cărţi a cunoscut 12 ediţii; în mai puţin de zece ani au fost vândute 25 000 de exemplare, ceea ce pentru vremea respectivă constituie o cifră excepţională. Totuşi, nici Stephens n-a scăpat de tentaţia de a emite unele ipoteze fantastice: el este primul care vorbeşte de afinităţile civilizaţiei maya cu cea a… Atlantidei.

Spre sfârşitul secolului arheologul P. A. Maudsley întreprinde amănunţite cercetări mai ales în regiunile oraşelor Tikal şi Uaxactun. Rezultatele acestor cercetări, efectuate între anii 1881 şi 1894, sunt adunate în cinci volume, conţinând un mare număr de reproduceri, hărţi şi planuri. Spre deosebire de predecesorii săi, Maudsley a beneficiat de o descoperire pe atunci recentă: aparatul fotografic; aşa se face că reproducerile lui sunt cele mai precise.

Totuşi, nici în vremurile mai noi arheologia maya n-a scăpat de… fanteziştii ei; astfel, călătorul şi arheologul Le Plongeon, după ce reia teoria lui John L. Stephens că maiaşii veneau din Atlantida, încearcă să demonstreze că vechiul alfabet grec este de fapt un imn maya care relatează scufundarea miticei ţări atlantice. De altfel, găsind nişte rădăcini subţiri lângă un perete sculptat din Chichen-Itza, Le Plongeon le-a luat drept… fire telegrafice şi bineînţeles că a ajuns la concluzia că vechii maiaşi cunoşteau telegrafia în urmă cu un mileniu.

În veacul nostru, câteva instituţii ştiinţifice sunt specializate în cercetări privind vechile civilizaţii americane (Universitatea Havard, Muzeul Peabody şi îndeosebi Institutul Carnegie din Washington) şi întreprind expediţii în Peten, Yucatan, Chiapas şi Campeche după un program sistematic şi cu mijloacele cele mai moderne.

Cercetările din vremurile noastre sunt îngreuiate de faptul că multe dintre vechile aşezări maya se află în regiuni mlăştinoase,

invadate da vegetaţie, munca arheologilor desfăşurându-se în condiţiile nefavorabile ale climei tropicale. Uneori vina deteriorării mărturiilor materiale o poartă primii europeni care au trecut pe acolo: vânători de idoli, ofiţeri zeloşi în genul lui Antonio del Rio, colecţionari de antichităţi şi alţii. La Bonampak, cu prilejul primelor expediţii, pentru a fotografia în culori frescele care acopereau pereţii templului „specialiştii” le-au spălat cu benzină ca să înlăture stratul de calcar care le proteja. Benzina a atacat culorile, a făcut ca ele să se prelingă pe pereţi, transformând frescele în pete multicolore.

Unele descoperiri arheologice de pe aria „trapezului” maya se datorează întâmplării. Numeroase monumente din Peten au fost descoperite în cuprinsul pădurii tropicale de către *chicleros,* căutătorii de *chicle,* o răşină de tip latex, materie primă la fabricarea gumei de mestecat. În jurul oraşului Guatemala, unde vegetaţia este mai puţin densă, descoperirile se ţin lanţ de când a început înfăptuirea programului de construcţii de locuinţe? Ce-i drept, buldozerul şi automacaraua nu sunt în mod obişnuit instrumente ale arheologului, dar uneori pot da indicaţii interesante…

Într-un interviu pe care savantul mexican Barrera Vasquez l-a acordat unui ziarist sovietic (în „Znanie-Sila” nr. 12 din 1965) se relatează cum au fost descoperite în 1958 ruinele unui mare oraş maya de către câţiva copii care se jucau pe o colină în apropiere de Merida; unul dintre copii a căzut, dislocând o piatră acoperită cu muşchi şi dezvelind o porţiune de zid cu ornamente. Arheologii au descoperit aici vechiul oraş Tzibilchaltun *(tzibil* „scris” şi *chaltun* „piatră masivă”, „stâncă”), unul dintre cele mai mari şi mai vechi din Yucatan (3000 de ani, 50 000 de locuitori). Deşi s-au scurs aproape opt ani de la descoperirea lui, până acum nu s-a putut studia nici a zecea parte a bogatului material aflat acolo.

Numeroasele legende ţesute în jurul vechii civilizaţii maya atrag până în zilele noastre oameni mai mult sau mai puţin pregătiţi să întreprindă cercetări arheologice. Una dintre aceste legende este cea legată de „calul de aur din Tayasal”, care, ca multe alte legende, se bazează pe un fapt istoric real. Cronicile vremii arată că în 1524, în drumul său prin regiunea Peten, Cortez a pătruns în oraşul Tayasal, unde l-a creştinat pe regele Kanek, care a recunoscut şi suveranitatea regelui Spaniei, Carol Quintul. La plecare, Cortez şi-a lăsat aici calul, care se pare că

îmbătrânise şi nu mai putea face faţă dificultăţilor drumului. După plecarea spaniolilor, indienii din Tayasal au uitat de creştinare şi de Carol Quintul şi au început să adore… calul, pentru ei o fiinţă fabuloasă, venită din alte lumi. Bietul cal, care nu putea trăi din ofrande de copal şi balche, s-a stins de foame… Aici se sfârşeşte istoria şi începe legenda: temători să nu-şi atragă mânia zeului-cal, indienii din Tayasal au făurit un cal de aur, pe care l-au aşezat pe un postament în templul lor. La asediul oraşului de către spanioli, câţiva preoţi au reuşit să scape cu calul de aur, pe care l-au ascuns într-o peşteră din fundul unui lac.

De mulţi ani, legenda calului de aur al vechilor maiaşi exercită un fel de fascinaţie asupra amatorilor de… arheologie (câteva sute de kilograme de aur reprezintă o sumă mai mult decât respectabilă). Unul dintre cei mai recenţi căutători ai calului de aur din Tayasal este francezul Pierre Ivanoff, care prin anii 1950-1952 trăise o vreme printre indienii guaharibi, la graniţa dintre Venezuela şi Brazilia, în 1960, înarmat cu un costum de scafandru şi un compresor demodat, însoţit de câţiva băştinaşi – care până la urmă îl părăsiră fiindcă nu mai avea cu ce să-i plătească – Pierre Ivanoff întreprinde cercetări în lacul Peten-Itza, dar nu găseşte decât fragmente de ceramică din secolul al XVI-lea. După indicaţii primite de la un chiclero, se deplasează apoi la Petenbatun, imensă mlaştină situată într-o regiune pustie, unde-şi continuă cercetările; în peşterile de aici nu descoperă decât lilieci… Până la urmă, nimereşte într-o regiune de pădure, unde descoperă unul dintre cele mai interesante oraşe maya, îngropat de aluviuni şi năpădit de vegetaţie.

Întors în capitala Guatemalei, găseşte cu mare greutate banii necesari organizării unei expediţii, dar… nu ştie cum să se mai întoarcă. Numai graţie sprijinului acordat de un prieten, pilot francez în Guatemala, reuşeşte să recunoască din avion locul unde doborâse copaci în preajma ruinelor. O a doua expediţie, întreprinsă în 1963, a dus la descoperirea… bineînţeles că nu a legendarului cal de aur, dar a altor interesante ruine, încă în curs de cercetare.

„Cum am reuşit? – explică P. Ivanoff într-un interviu acordat revistei pentru tineret «Vaillant» – am reuşit datorită concepţiei mele despre explorare. Trei oameni cu rucsacuri în spate, care pătrund în inima naturii şi o cercetează de aproape, au o rază de acţiune de-a dreptul fantastică, pe care nu o poate avea o

expediţie clasică, prea grea, sclavă a alimentării ei şi, prin însăşi forţa lucrurilor, lentă într-o regiune unde sezonul propice nu durează decât patru luni”.

Este, fără îndoială, un punct de vedere interesant. Iar Pierre Ivanoff, chiar dacă n-a reuşit să descopere calul de aur din Tayasal, a descoperit interesante vestigii maya, despre care a scris o carte şi a turnat un film documentar, ale căror venituri vor folosi la o nouă expediţie.

Ceea ce se cuvine să desprindem, printre altele, din cele de mai sus, e mai întâi faptul că în zilele noastre mai există căutători de comori, în al doilea rând că nu totdeauna comoara găsită este şi cea căutată… (în această privinţă, interesantă este şi păţania a trei tineri canadieni, care, în aprilie 1966, căutând o corabie de piraţi încărcată cu prăzi bogate scufundată în largul insulei Cap-Breton, au descoperit epava goeletei franceze *Le Chameau,* naufragiată în 1725; în cabina căpitanului se găsea solda destinată garnizoanei franceze din fortul Louisbourg, o „comoară” evaluată astăzi la 700 000 de dolari…).

Pentru adevăraţii arheologi, „comoara” nu este de obicei, cea evaluată în bani sau în aur, ci cu totul altceva. O astfel de comoară a descoperit în 1956 arheologul mexican Alberto Ruz în Templul inscripţiilor de la Palenque. Din întâmplare, el a observat că o dală mare din duşumeaua încăperii interioare avea câteva orificii potrivite pentru introducerea degetelor şi ridicarea plăcii. Era un fel de trapă, de la care pornea o scară ducând în inima edificiului. O ramură a scării ducea până la un palier, altă ramură cobora la o adâncime de optsprezece metri până la o intrare blocată de un perete în faţa căruia se găseau osemintele a şase tineri, probabil sclavi sacrificaţi. După ce au deblocat intrarea, arheologii s-au găsit într-o sală mare semănând cu o peşteră, plină de mici stalactite şi stalagmite provocate de apa infiltrată printre dalele calcaroase. Pe pereţi se aflau nouă basoreliefuri în stuc, reprezentând zei. Cea mai mare parte a încăperii era ocupată de un enorm sarcofag, cu un capac sculptat cu deosebită artă. Greutatea sarcofagului a fost evaluată la cinci mii de kilograme. Glife gravate în părţi menţionau funeraliile în jurul anului 700. În interior se găsea scheletul unui şef maya, cu podoabe de jad, o perlă în formă de pară lungă de 2,50 cm şi numeroase alte obiecte preţioase.

O asemenea descoperire, precum şi altele asemănătoare ce se fac destul de frecvent pe cuprinsul „trapezului” maya,

constituie adevăratele „comori” ale arheologiei.

„TRAPEZUL” ASTĂZI...

În decursul ultimelor veacuri, flora şi fauna ţinuturilor locuite de maiaşi au rămas neschimbate, exceptând, bineînţeles, plantele de cultură şi animalele domestice „importate” de europeni.

Trăsături caracteristice ale peisajului formează arborii acaju sau mahon *(Swietenia mahagoni),* care dau un lemn preţios de culoare roşie, dur, foarte bun pentru confecţionarea mobilei, apoi diferite conifere cu siluetele lor specifice, uriaşul *ceiba* sau *ceibo (Ceiba pentandra),* al cărui fruct dă un fel de lână lucioasă, numită *kapok,* folosită ca umplutură în saltele, arbore pe care vechii maiaşi îl socoteau sacru (câte un ceiba se găseşte şi acum în piaţa centrală a oricărei aşezări guatemaltece), diferite varietăţi de palmieri, arborele-de-pâine *(Artocarpus incisa),* al cărui fruct sferic, de mărimea unui dovleac, băştinaşii îl mănâncă fiert sau copt. Printre arborii folositori se numără şi unele varietăţi de *Hevea,* înrudite cu arborele de cauciuc brazilian şi care aici cresc sălbatice, apoi *sapotayerul* sau *sapodillul,* arbust gumifer, al cărui latex, *chicle,* furnizează materia primă pentru guma de mestecat, arbori de vanilie şi de cacao. În păduri cresc numeroase soiuri de *orhidee,* unele căţărându-se până în vârful celor mai înalţi copaci.

Vegetaţia tropicală luxuriantă stă mărturie pentru munca deosebit de grea pe care au trebuit s-o depună vechii maiaşi pentru a câştiga loturi de cultură; ei ardeau copacii mai înalţi, apoi tăiau cu uneltele lor primitive – topoare de piatră şi de

obsidian – rădăcinile, iar la începutul anotimpului ploios semănau în cenuşa pădurii; după doi sau trei ani productivitatea scădea în asemenea măsură, încât trebuiau să abandoneze terenul vegetaţiei sălbatice şi să ia munca de la capăt pe altă porţiune de pădure (sistemul acesta de cultură, care a primit numele de origine indochineză *ray,* se mai practică azi în Madagascar şi unele regiuni din Africa şi din America de Sud).

În pădurea tropicală viaţa este foarte intensă, călătorul se întâlneşte la tot pasul cu felurite insecte, păsări, şopârle. Jaguarul *(Felis onca)* şi tapirul *(Tapirus americanus)* sunt încă destul de bine reprezentaţi; ei se arată rar călătorului, dar urmele lor se văd în mod frecvent. Mai des pot fi zăriţi cerbi, *pecari* (specie de porc sălbatic, cu carne gustoasă), mistreţi, *agouti* (un mamifer rozător de mărimea unui iepure), leneşi *(Bradypus),* precum şi două varietăţi de maimuţe: maimuţa-păianjen (numită astfel pentru membrele ei lungi şi subţiri) şi maimuţa urlătoare; aceasta din urmă umple pădurea cu ţipetele ei ciudate, în special noaptea şi în zori. America Centrală este patria *ocelotului* (în maya *thalocelotl),* o pisică sălbatică cu blana presărată cu puncte întunecate.

Dintre păsări, mai numeroşi sunt papagalii *ara* şi cocoşii sălbatici ocelaţi, cu pene de un verde bronzat, împodobite cu ochi ca aceia ai păunilor de la noi. Pasărea *hocco,* o galinacee foarte graţioasă, cu o creastă ciudată în spirale, este apreciată de băştinaşi mai puţin pentru frumuseţea ei şi mai mult pentru carnea gustoasă; este o pasăre ventrilocă şi, domesticită, păzeşte celelalte păsări de curte, jucând rolul câinelui de stână. Printre păsările pădurii tropicale, se numără *tucanul,* cu ciocul gros şi puternic şi *curucul,* cu gâtul roşu, rude de ale quetzalului; acesta nu se găseşte în pădure, ci preferă altitudinile mai mari, ca şi cocoşul de munte de la noi, cu care are comun şi raritatea.

Ploile sunt foarte abundente în această regiune tropicală; în sud precipitaţiile pot atinge trei metri pe an. Există şi un sezon uscat, care ţine de la sfârşitul lui ianuarie până în mai; în tot restul anului, regiunea centrală devine impracticabilă, iar călătorii povestesc că obiectele de piele se acoperă cu un mucegai din pricina umidităţii. Din păcate, sezonul propice pentru colectarea latexului de sapodil este cel ploios, pe care chicleros îl petrec în pădure, în aşezări primitive temporare. Călătorii relatează că pe distanţe de zeci şi chiar sute de kilometri prin inima acestui ţinut nu se întâlneşte nici un sat,

numai câte o cabană de chicleros (*jacal* „colibă” sau *bajereque* „cocioabă, bordei”) sau o mică aglomeraţie temporară de *lacandos,* populaţie rătăcitoare, astăzi pe cale de dispariţie.

Statul Chiapas, unde se găsesc înălţimi până la 1 500 m se prezintă ca un platou acoperit cu pini şi cu ierburi; la sud-est, în apropierea vechiului Copan, relieful este muntos, ca şi anumite părţi ale Hondurasului Britanic.

Calcarul, care se găseşte aproape peste tot, a furnizat o piatră de bună calitate pentru construcţii şi pentru sculptură? În unele regiuni, silexul şi alte roci dure au înlocuit cu succes obsidianul din regiunea vulcanică. În Hondurasul Britanic, câteva grupuri maya îşi pot procura granit pentru confecţionarea de metate, care se folosesc şi astăzi pe scară largă. Tot aici se găseşte şi aurul (care în Peten lipseşte cu totul), dar în cantităţi modeste; de altfel, vechii maiaşi nu l-au prelucrat decât foarte târziu, spre marea dezamăgire a primilor conchistadori.

Regiunea Peten producea încă din vechime cacao de excelentă calitate şi exporta în alte regiuni pene de păsări, piei de jaguar, lemn de campeche pentru vopsele, mirodenii, răşină de copal folosită în scopuri de cult sau pentru prepararea vopselelor, mici cantităţi de vanilie, cauciuc din care se confecţionau mingi, de asemenea măduvă de palmieri, înlocuitor foarte apreciat al ţelinei, în ciuda gustului ei amar.

În regiunile nordice, în Yucatan şi Campeche, clima e mai uscată (precipitaţiile ating aproximativ 46 cm pe an), iar vegetaţia este reprezentată mai ales prin arbuşti şi tufişuri. Calcarul este mai poros ca în regiunea centrală, cursurile de apă rare, locuitorii fiind nevoiţi să folosească puţurile naturale (cenote). Totuşi, bumbacul dă aici recolte bogate, iar băştinaşii sunt mari meşteri în ţesături colorate, care reproduc vechile motive maya.

Lemnul de campeche *(Haematoxylon campe-chiarum),* care a dat numele său regiunii, constituie astăzi un important obiect de export; este un lemn greu, dur, de culoare roşie, cu un lustru foarte frumos. O parte a maiaşilor din nord-vestul peninsulei Yucatan lucrează în industria forestieră, prelucrând cu oţeluri dure lemnul pe care strămoşii lor îl lucrau cu silex şi cu obsidian...

URMAŞII: LACANDOS, CHICLEROS

Descendenţii vechilor maiaşi trăiesc şi astăzi pe acelaşi teritoriu pe care a înflorit vechea lor civilizaţie. Numai în unele regiuni, mai ales în preajma marilor centre industriale, ei au fost absorbiţi de populaţia latino-americană.

În urmă cu şaizeci de ani, geograful Karl Sapper (în *Wirtschaitsgeographie von Mexico,* Halle, 1908) aprecia că aproximativ 1 250 000 de persoane vorbeau idiomuri maya, dintre care trei cincimi foloseau variantele sudice. Statistici din 1965 arată că astăzi în Mexic şi în Hondurasul Britanic, 363 000 de persoane vorbesc yucateca şi 304 000 alte limbi maya, iar în Guatemala 1 800 000 de locuitori se exprimă în circa patrusprezece limbi maya, cele mai importante fiind grupurile mam (310 000), quiche (580 000) şi cakchiquel (360 000); pe malurile râului Panuco se vorbeşte huasteca. În afară de limbi, aceste grupuri au păstrat numeroase tradiţii în economie şi în viaţa socială şi mar cu seamă în arta populară. Mulţi indieni mezoamericani vorbesc două limbi; alţii, metisaţi cu creolii spanioli, au adoptat definitiv limba spaniolă, dar continuă – măcar în parte – să trăiască potrivit modului de viaţă indian.

Dat fiind că, în ceea ce priveşte populaţia maya precolumbiană, aprecierile oamenilor de ştiinţă variază între 1 500 000 şi 3 000 000, înseamnă că în ultimele cinci veacuri populaţia maya n-a suferit o creştere sau o descreştere apreciabilă (2 500 000 în 1965); dar această „rămânere pe loc” constituie, de fapt, un regres, dacă avem în vedere că indicii demografici ai Americii Latine (îndeosebi cei legaţi de mişcarea

naturală a populaţiei) înregistrează o creştere continuă a populaţiei. În Mexic, de pildă, ritmul mediu anual de creştere (31 la mie) este printre cele mai ridicate din lume.

Astăzi, pe cuprinsul „trapezului”, dialectele maya sunt în continuă descreştere. Două dintre ele s-au stins de curând, în primii ani ai secolului nostru.

În zona de nord şi în partea nordică a regiunii centrale se vorbeşte numai yucateca, pe care unii specialişti o socotesc limba maya propriu-zisă. Pe măsură ce coborâm din Yucatan spre sud, trecem treptat de la yucateca la limbile maya sudice, iar diferenţele se măresc pe măsură ce ne depărtăm către baza sudică a „trapezului”. Tranziţia se face progresiv, pe nesimţite; Andrade, unul dintre marii specialişti în limbi maya, remarcă pe bună dreptate că pentru a întocmi o hartă lingvistică a teritoriului maya nu trebuie folosite culori bine diferenţiate, ci culori estompate, cu nuanţe abia sensibile.

Limba maya este muzicală, agreabilă auzului. Ea nu are sunetele pe care noi le desemnăm prin semnele *d* şi *f*; în schimb are un sunet pe care îl putem exprima cel mai bine prin semnele *dz* alăturate. Sunetul *i* este rar, el apare frecvent numai într-una dintre limbile din nordul Guatemalei. Se spune că limba maya este uşor de învăţat.

Aspectul fizic al maiaşilor este destul de omogen. Ei sunt voinici, deşi de statură mică (1,56 m înălţime medie), cu picioarele foarte musculoase. Faţa e lată, cu umerii obrajilor ieşiţi. Trăsăturile sunt armonioase; în general trec drept oameni frumoşi. Sunt inteligenţi şi îndemânatici.

Maiaşii yucateci se numără printre populaţiile cele mai brahicefale din lume; indicele cefalic mijlociu (lungimea capului împărţită la lăţime) este 85, iar în unele cazuri poate atinge chiar 93.

Populaţiile maiaşe au părul negru, în general neted şi lucios, mai rar larg ondulat; ochii sunt de cele mai multe ori căprui-închis. Pleoapele superioare au câteodată o cută uşor accentuată, dând ochilor forma de migdală.

Nasul este cărnos, ascuţit, cu spinarea dreaptă sau uneori acvilină, buza inferioară groasă.

Obiceiurile şi caracterele spirituale ale neomaiaşilor prezintă unele mici deosebiri, întocmai ca şi limba.

Maiaşii-yucateci au format obiectul unui studiu amănunţit în anii 1950-1951, când un grup de etnologi, arheologi şi misionari

americani au trăit printre ei. Oamenii de ştiinţă au ajuns la concluzia că yucatecul mijlociu are spiritul social dezvoltat, îi place să muncească în grup? Este foarte ataşat de familia sa, dar găseşte că nu trebuie să arate această afecţiune. Este prietenos şi nu se supără decât rareori, îi plac mult glumele. Este de inteligenţă mijlocie, fără să aibă spiritul deosebit de inventiv şi nici imaginaţia dezvoltată. Este în general econom şi de o cinste excepţională. Foarte curat, face baie dimineaţa şi seara. Soţia lui este o gospodină excelentă. În ceea ce priveşte credinţele religioase există deosebiri destul de accentuate de la individ la individ, în colectivităţile yucatece, ucigaşii şi cerşetorii sunt excepţii.

Maiaşii-kekchi sunt descrişi, de asemenea, ca oameni blânzi şi liniştiţi, foarte cinstiţi, muncitori. Geograful şi etnologul german Karl Sapper, care a trăit multă vreme printre indienii kekchi din regiunea Alta Verapaz, relatează în Dos *nordliche Mittelamerika* (Nordul Americii Centrale), Braunschweig, 1897, că ei educă pe tineri să fie calmi, cumpătaţi, să respecte autoritatea părintească; ei socotesc gesturile bruşte şi tonul ridicat al unora dintre europeni sau nord-americani o dovadă a lipsei de educaţie; mai presus de orice pun cinstea şi, în doisprezece ani cât a stat printre ei, savantului german nu i s-a furat vreodată un obiect cât de mic.

Maiaşii-lacandos au fost descrişi cu multă simpatie de cercetătorul american Alfred M. Tozzer (în *A Comparative Study of the May as and the Lacandones,* New York, 1907); el arată că lacandonii, printre care a trăit o vreme, duc o viaţă familială fericită, rareori tulburată de neînţelegeri sau certuri; ei sunt cinstiţi, generoşi, ospitalieri şi au simţul onoarei foarte dezvoltat. Sunt calmi, îşi ies rareori din fire, dar atunci mânia lor este cumplită.

În satele yucatece din sud şi din marginea pădurii Peten, colindate de agenţii companiilor care achiziţionează chicle, au pătruns, printre alţi negustori şi cârciumarii. Indienii maya, obişnuiţi cu balche şi atole, băuturi uşor alcoolizate, suportă greu *aguardientes,* rachiurile comercializate în *cantinas* (termenul cantină are în America Latină înţelesul de bodegă, cârciumă) şi în satele de chicleros se iscă atunci certuri, scandaluri, dispute care se sfârşesc adesea cu vărsare de sânge. Aguardiente constituie încă una dintre plăgile pe care „civilizaţia” le-a adus pe aceste meleaguri.

O soartă ciudată a avut grupul lacandonilor care, după ce a trăit o vreme în aşezări stabile, s-a împrăştiat în grupuri mici, izolate, în pădurile de pe malurile râului Usumacinta, ducând o viaţă nomadă. În 1965 un redactor al revistei franceze *Sciences ei Voyages* a reuşit, după câteva luni de peregrinări, să dea în sfârşit de urmele unui grup de lacandoni, a trăit printre ei mai multă vreme şi i-a fotografiat. Un grup, de obicei o familie, îşi schimbă „domiciliul” de cinci, şase ori pe an. Umblă îmbrăcaţi în halate lungi de bumbac. Bărbaţii fumează, începând din copilărie, ţigări groase din foi de tutun sălbatic. Mâncarea lor preferată: dimineaţa – flori de pădure (aşa zisele „flori de Yucatan”, cu sucuri narcotice), iar peste zi carne de maimuţă şi de papagal. Băutura obişnuită: *kaye,* un suc de porumb, uşor fermentat, combinat cu diferite mirodenii. Şeful grupului are de obicei 3-4 neveste şi 15-20 de copii, iar când se întâlnesc două grupuri, şefii îşi schimbă între ei o parte din femei şi-şi vând „plusul” de fete pe care le au, acestea fiind socotite bune de măritat la vârsta de zece ani…

Chaan-Anin Obregon, un lacandon care a părăsit viaţa nomadă şi a primit de la autorităţile mexicane slujba de „păzitor al templului de la Bonampak”, conduce acum turişti pe cărările cunoscute numai de el; de la micul aerodrom aflat în mijlocul pădurii până la „Casa Jaguarului” din Bonampak, drum de cinci ore, poţi afla de la Obregon povestea tristă a „stafiilor”, cum sunt numiţi lacandonii, a „oamenilor care păşesc fără zgomot”; aceşti descendenţi ai celor care au ridicat oraşe şi palate, care au cunoscut mişcarea aştrilor şi scrierea şi au creat o artă care uimeşte prin concepţia ei îndrăzneaţă, se numără astăzi printre cele mai înapoiate populaţii ale globului.

O bună parte dintre locuitorii pădurilor din Peten şi vestul Hondurasului Britanic practică o profesiune unică pe lume: cea de chiclero. În timpul sezonului ploios, când *sapotayerii* „arbuşti gumiferi” sunt plini de sevă, chiclero porneşte în pădure, crestează trunchiul arborilor cu un cuţit de formă specială *(macheta),* apoi pune la rădăcina lui un dovleac scobit, unde se adună latexul, aşa-zisul *chicle* sau guma mastică, un suc lăptos asemănător cu gutaperca.

Culegerea gumei de mestecat în pădurile mlăştinoase, ocupaţia principală a unei mari părţi a populaţiei maya din Peten, a creat şi un anumit mod de viaţă, care deosebeşte fundamental pe chiclero de fraţii săi de sânge. Iată cum se desfăşoară

lucrurile la Socotz, un sat din apusul Hondurasului Britanic, în marginea marii păduri din Peten.

În perioada premergătoare sezonului ploios, numeroşi agenţi ai societăţilor nord-americane sosesc la Socotz pentru a recruta chicleros. Ei plătesc drept avans sume importante şi vreme de o săptămână sau două prosperitatea domneşte în sat. Împreună cu agenţii sosesc negustorii, care vând băutură, fulare de mătase vegetală în culori ţipătoare care se vor decolora curând, bocanci şi îmbrăcăminte, toate de calitate inferioară, precum şi echipamentul necesar chicleroului în timpul muncii în pădure. Cele câteva zile de aparentă prosperitate trec repede şi cei care au semnat angajamente şi au primit avansuri pornesc pe potecile de pădure ştiute de ei, unde vreme de câteva săptămâni înfruntă umezeala şi frigurile, animalele sălbatice şi şerpii veninoşi, mlaştinile şi lianele cu spini ascuţiţi, prostind o muncă epuizantă în căutarea sapotayerului şi a latexului de chicle.

Între timp, familia chicleroului, rămasă în sat, are grijă de milpa, ogorul de porumb, pregătind însămânţările ce se vor face imediat după încetarea ploilor; femeile se ocupă de ţesătorie şi de alte treburi casnice, băieţii mai răsăriţi colindă pădurile apropiate în căutarea fagurilor de albine sălbatice pentru a culege miere şi ceară neagră pentru lumânări sau pun capcane pentru păsări şi animale. Întoarcerea chicleroului şi predarea baloturilor de chicle aduce din nou o scurtă perioadă de prosperitate, după care începe munca, nu mai puţin epuizantă, pe ogorul de porumb.

Nu se poate închipui viaţă mai grea şi mai chinuită decât cea a chicleroului în pădure. În afară de jaguari şi de alte animale sălbatice, la tot pasul se găsesc muşuroaie de furnici a căror înţepătură produce umflături şi o paralizie temporară, şerpi veninoşi – printre care şerpele-de-piatră, cu muşcătură mortală – care nu pot fi lesne descoperiţi în vegetaţia înconjurătoare; la acestea se adaugă arbuştii *pitahaya,* prevăzuţi cu spini ascuţiţi ca vârful de lance şi numeroase specii de insecte, printre care *tique,* o insectă acariană care produce mâncărimi groaznice. Pierre Ivanoff descrie *colmoyotele* care infectează dureros pielea: „Sunt viermi albi, de mărimea unui sfert de unghie, cărora li se vede numai capul şi cilii şi care prosperă sub epidermă. Vânătoarea colmoyotelor de sub piele este originală; tehnică chiclero: după ce viermele s-a îngrăşat cât trebuie, apropii de piele vârful ţigării aprinse, capul iese, îl arzi şi poţi trage viermele

afară…”

Chicleroul nu poate căra cantităţi mari de merinde, astfel că hrana lui obişnuită este carnea tare de maimuţă şi de papagal, iar în loc de pâine, miezul amar de palmier. Găsirea unui stup de miere „sălbatică” este un eveniment fericit, care aduce variaţie în meniu. În regiunile secetoase, chicleroul trebuie să găsească liana care conţine apă (în regiunea de stepă, cactusul „de apă”) ca să scape de chinurile setei.

Astăzi meseria de chiclero este pe cale de dispariţie. Din pricina exploatării intense, sapotayerul a devenit rar, întocmai ca şi *hule* sau *holquahitl (Castilloa elastica),* purtător de latex de cauciuc, din care vechii maiaşi îşi confecţionau mingile, iar guma sintetică a început să înlocuiască pe scară tot mai mare pe cea naturală. Foştii chicleros se deplasează încetul cu încetul către sud, angajându-se zileri pe plantaţiile de bananieri din Guatemala. Parte dintre ei buni cunoscători ai tainicelor poteci de pădure, servesc de ghizi expediţiilor arheologice pornite să descopere uimitoarele edificii ridicate de strămoşii lor.

„PĂMÂNTUL NE HRĂNEŞTE...”

Porumbul care constituie baza economică a civilizaţiei maya era obiectul unui cult ale cărui urme se găsesc până în zilele noastre la ţăranii indieni, îndeosebi la cei din regiunile de şes ale Americii Centrale. Fără îndoială că dragostea pentru pământul care hrăneşte o găsim mai mult sau mai puţin la toţi ţăranii din lume, dar nicăieri ea nu îmbracă asemenea forme mistice ca în regiunile agricole mezoamericane. Un călugăr nota în urmă cu două veacuri despre ţăranii maya: „Tot ce fac şi ce spun este în asemenea măsură legat de porumb, încât îl consideră aproape ca un zeu. Încântarea lor când îşi contemplă milpa este atât de mare, încât uită de copii, de nevastă şi de toate celelalte plăceri, de parcă milpa ar fi scopul final al existenţei lor şi sursa fericirii lor”.

Un maya-mam din Guatemala occidentală îşi exprima faţă de un călător european dispreţul lui pentru albii care-şi înmormântează morţii în cavouri de piatră sau de ciment. Indienii, spunea el, preferă să hrănească pământul cu cadavrele lor drept răsplată pentru bucatele primite pe când erau în viaţă. „Pământul ne hrăneşte, se cuvine să-l hrănim”.

Importanţa pe care o prezintă porumbul în viaţa indianului reiese şi din faptul că, deşi astăzi se cultivă în America Centrală numeroase plante alimentare aduse din Lumea veche, statisticile arată că 80% din alimentaţia populaţiei o constituie porumbul, care nu lipseşte de la nici o masă. În toate oraşele cu populaţie indiană se află aşa-zisele *tortillerias,* brutării în care porumbul se macină încă între două pietre (asemănătoare acelor metate ale vechilor maiaşi) apoi mălaiului i se adaugă... calcar, care dă turtelor o culoare deschisă, un gust ales şi-i fereşte pe cornii

mâncătorilor de tortillas de rahitism şi avitaminoză (care prin partea locului se numeşte, nu se ştie de ce „boala englezească”). Calciul adăugat mălaiului contribuie, se pare şi la păstrarea dentiţiei; indienii au dinţi sănătoşi până la bătrâneţe, caria dentară fiind un fenomen rar.

În statele indiene mai răsărite, în locul metalelor se foloseşte astăzi *molino de nixtamal* adică o moară de porumb, care funcţionează cu un motor cu gazolină *(nixtamal* este un cuvânt de origine indiană, probabil aztecă, preluat de maya încă din perioada precolumbiană). În schimb, nu se află nici o „tortilleria”; fiecare gospodină pregăteşte acasă delicioasele tortillas pentru întreaga familie. În zori se urcă în *cincolote* – patului înalt, împletit din coceni şi ridicat pe pari ca să nu se poată urca şoarecii – scoate boabele pentru ziua respectivă, le duce la molino de nixtamal, unde se macină, apoi se întoarce acasă să pregătească de mâncare. La prânz, când se întorc cei plecaţi la câmp, masa e gata.

Vorbind de porumb ca bază a alimentaţiei indienilor din America Centrală, se cuvine să ne oprim o clipă asupra variatelor feluri de mâncare ce se prepară aici din făina de porumb, cu atât mai mult cu cât şi ţara noastră se numără printre puţinele unde făina de porumb se consumă ca aliment (în Europa mai sunt numai două: U.R.S.S. şi Italia).

În primul rând se consumă *elote,* ştiuletele de porumb, fiert sau fript pe cărbuni, întocmai ca şi la noi. Numai că mexicanii nu-i adaugă numai sare, ci şi ardei iute, pisat sau măcinat (boia). De altfel, nici unul dintre variatele feluri preparate din mălai nu se consumă fără ardei. Prin partea locului, ardeiul iute se numeşte „piper de Chile”, în alte părţi „piper de Cayenne” sau „piper spaniol”, nume nu prea potrivit, având în vedere că această plantă din familia solanaceelor (C*apsicum annuum) es*te originară din Mexic şi din Guatemala, prin urmare chiar de la faţa locului... Elote *este î*ncă un cuvânt de origine indiană, care a îmbogăţit limba spaniolă; în America Centrală există şi expresia *pagar los elotes* („a plăti ştiuleţii”), cu sensul „a plăti oalele sparte”. În Spania însă se spune *pagar el pato* „a plăti raţa”; aşadar, fiecare popor cu alimentaţia lui... în oraşele mexicane este un spectacol obişnuit să întâlneşti la colţuri de stradă femei indiene cu un mic grătar de cărbuni, pregătind *cocuma* „porumb copt”.

Printre felurile de mâncare pregătite din mălai, patru sunt mai

răspândite: *tamales,* turte moi din porumb măcinat, cu carne de porc, învelite într-o pănuşă (ca sarmalele noastre în foi de varză) şi fierte în abur; *enchiladas,* turtite făcute sul şi umplute cu carne (de obicei de curcan) sau cu brânză, gătite cu sos de roşii şi ceapă; *tacos,* două tortillas subţiri, având la mijloc fasole, diferite legume sau carne; *quesadillas,* o tortilla cu carne, cârnaţi, brânză sau cu *flor de calabaza* (floare de dovleac), fiartă în grăsime.

În sfârşit, porumbul constituie şi principalul aliment pentru prepararea unei supe, *pozole,* o mâncare naţională mexicană. Ea se pregăteşte din boabe uscate de porumb, fierte de preferinţă cu cap de porc, ceapă roşie şi diferite mirodenii. Şi tot din porumb se prepară o băutură, *atole,* un rachiu ieftin, tulbure, din mălai şi sucuri de fructe; este băutura indianului sărac şi se zice că nu este întâmplător faptul că numele lui derivă din spaniolul *atolondrado* care înseamnă „zăpăcit", „buimăcit"...

Modul variat de pregătire a mâncărurilor de porumb, condimentele şi grăsimile adăugate fac ca în rândurile populaţiei mezoamericane pelagra – boala datorată lipsei unor vitamine – să fie foarte rară. Europenii însă, care au preluat porumbul din Lumea nouă fără a prelua şi modul de preparare a mâncărurilor din mălai, au avut mult de suferit de pe urma acestei boli (în 1910 o statistică oficială menţiona în ţara noastră 58 000 de cazuri). De altfel, multă vreme pelagra (în italiană *pella agra* „piele aspră") purta în Europa numele „boala lui Columb".

Porumbul, baza alimentaţiei păturilor sărace din Mexic şi America Centrală, este şi astăzi obiectul unui anumit cult care aminteşte de ritualurile vechilor maiaşi. În această privinţă, deosebit de interesante sunt cele relatate de savantul american J. E. S. Thompson (despre care am mai vorbit) cu privire la ceremoniile celebrate de către maiaşii mopan din partea răsăriteană a Hondurasului Britanic în perioada însămânţării porumbului.

În noaptea dinaintea ieşirii la câmp, sacii cu boabele de sământă sunt puşi pe o masă unde se află o cruce şi patru lumânări aprinse. Apoi se aprinde răşină aromată, de cele mai multe ori răşina balsamică a copayerului *(Copaiiera officinalis),* străvechiul copal, care serveşte astfel şi noua religie, după cum vreme de milenii a servit-o pe cea veche. În zori, ţăranul iese la câmp, aruncă patru pumni de grăunţe spre cele patru puncte cardinale şi rosteşte o rugăciune: „O Dumnezeule, străbun şi străbună, zeu al munţilor, zeu al văilor, zeu sfânt. Îţi aduc

ofranda aceasta din toată inima. Fii răbdător cu mine, cu ceea ce fac. Dumnezeule adevărat şi sfântă Fecioară. Am nevoie să-mi dai porumb mult şi bun, oriunde voi semăna pe acest câmp, locul meu de muncă. Supraveghează-l pentru mine, păzeşte-l pentru mine, fă să nu i se întâmple nimic din clipa în care îl seamăn şi până în clipa când voi recolta”.

Ceremonii asemănătoare, în care străvechile credinţe în zei se împletesc cu elemente creştine, se găsesc şi la grupurile maya-mam, maya-chorti şi maya-kekchi. La unele dintre aceste grupuri, ţăranii postesc câte treisprezece zile înainte de a porni la însămânţatul porumbului. În dimineaţa primei zile de însămânţat se ridică un fel de altar pe câmp, iar primarul satului indian oferă treisprezece tiuqi pline cu balche în cinstea chacilor, zeii ploii, precum şi a zeilor care păzesc milpa, după care se taie câteva păsări, stropindu-se pământul cu sângele lor. Un băieţel din sat este legat de altar şi imită din când în când zgomotul tunetului şi orăcăitul broaştelor, în timp ce tinerii dansează în jurul lui. Tunetul şi broaştele sunt, după cum am văzut, simboluri ale zeilor ploii.

Şi J. E. S. Thompson conchide pe bună dreptate: „Aceste rituri nu trebuie considerate ca simple documente etnoloaice; ele exprimă cât de puternic preocupaţi sunt maiaşii de porumbul cel viu şi de zeii care-l hrănesc şi-i dau umezeală”.

*

Printre plantele alimentare tradiţionale în cuprinsul „trapezului” se cultivă cartoful, acest „dar făcut de Lumea nouă omenirii”, despre care se spune că Walter Raleigh l-a adus în 1584 în Irlanda, iar Frances Drake în 1586 în Anglia (în realitate, încă din anii 1560-1570 cartoful se cultiva în Spania şi în Italia). Cartoful cultivat astăzi în Europa (Solanum tuberosum) este originar de pe platourile fertile ale Anzilor, din Peru şi Chile? În America Centrală s-au cultivat vreme de multe veacuri şi se mai cultivă încă diferite soiuri înrudite de *batate* sau *pătata (Ipomoea batatas),* cu tulpini târâtoare şi tuberculi care pot ajunge până la douăzeci de kilograme (actualmente se fac şi în ţara noastră încercări pentru aclimatizarea batatei, bogată în amidon, vitamine şi zahăr).

Ca şi cartoful, fasolea *(Phaseolus vulgaris)* este originară din America de Sud. În Guatemala se cultivă fasolea neagră *pito,* care constituie unul dintre alimentele de bază ale indianului mezoamerican. O specie de pito se cultivă în Europa ca plantă

ornamentală *(Phaseolus multiflorens).*

Dintre celelalte plante autohtone se cuvine să menţionăm tiuga sau tigva *(Lagenaria vulgaris)* şi dovleacul *(Cucurbita pepo maxima),* cu tulpină agăţătoare. Fructul scobit în interior al unei specii de dovleac cunoscute şi folosite din cele mai vechi timpuri de către maiaşi a primit în vremurile mai noi numele *jicara,* cuvânt care în spaniolă înseamnă „ceaşcă”, ceea ce arată şi utilizarea ce i se dă. Floarea dovleacului constituie o mâncare apreciată.

Printre plantele industriale, primele locuri le ocupă bumbacul (specie americană, originară din Mexic, cunoscută în industrie sub numele *„bumbac upland”*, iar în ştiinţă sub numele latinesc *Gossypium hirsutum)* şi agava. Aceasta din urmă, cultivată în Europa numai ca plantă ornamentală, a avut şi are în cuprinsul „trapezului” multiple întrebuinţări. Cele trei specii *(Agave americana, A. Mexicana* şi *A. Atrovirens,* dintre care prima, numită şi *maguey,* este mai răspândită) dau fibre foarte rezistente folosite în industrie, precum şi un suc bogat în zahăr şi care, fermentat, dă *pulque,* băutura naţională mexicană. Prin distilarea bobocului de floare şi a frunzelor tinere se obţine un rachiu: *mescal.* Alături de balche, străvechea băutură uşor alcoolizată obţinută din fermentarea mierei „sălbatice” şi care, după cum am văzut, era şi pe placul zeilor – alături de posol şi de atole, obţinute din porumb în combinaţie cu sucul de fructe – pulque şi mescal completează gama variatelor băuturi alcoolice mezoamericane, foarte puţin cunoscute la noi.

Cultivarea magueyului este una dintre îndeletnicirile principale ale ţăranilor indieni din Mexic. În perioada de coacere, în mijlocul plantei se formează un fel de ştiulete în formă de popic, care conţine mult căutatul suc. Cultivatorul de maguey, numit *tlachiquero* (termenul este, se pare, de origine aztecă, dar actualmente se foloseşte şi în idiomurile maya nordice şi chiar în spaniola mexicană), crestează „popicul” şi pune la baza lui o jicara sau un dovleac scobit, unde se va scurge sucul dulce, numit *aguamiel* (*agua* „apă” şi *miel* „miere”), o băutură răcoritoare foarte apreciată, mai ales amestecată cu sucul fructelor unui anumit cactus. De trei ori pe zi, vreme de patru până la şase luni, tlachiqueroul adună sucul strâns în dovleci, având grijă să cureţe planta de paraziţi. Între aceştia, aşa-zişii „viermi de agavă” – *gusanos de maguey* – sunt apreciaţi ca o delicatesă de sezon; se mănâncă de obicei prăjiţi în ulei (cererea

este atât de mare, încât în ultimii ani fabricile din industria alimentară mexicană achiziţionează mari cantităţi de gusanos, pe care le comercializează sub formă de conserve).

În Mexic şi în alte ţări din America Centrală, agava se cultivă îndeosebi pentru pulque – în alte părţi ale lumii, mai ales în Indonezia şi în răsăritul Africii, au fost amenajate plantaţii întinse de *Agave sisalana,* care dau fibrele de *sisal (pita* sau „cânepa de Tampico”), foarte rezistente, folosite la confecţionarea de sfori, funii şi diferite ţesături.

Dacă America Centrală a dat Lumii vechi câteva plante deosebit de utile, în schimb a importat altele, de pildă susanul şi bananierul. Totuşi se pare că indienii mezoamericani continuă să rămână la alimentaţia strămoşilor, bazată pe porumb.

„PREOŢII ZODIACULUI” ŞI CÂTE CEVA DESPRE CURANDERO

În partea unde vorbeam despre preoţii vechilor maiaşi arătam că una dintre atribuţiile lor era prevederea viitorului. După cum relatează unii călători, astăzi, după mai mult de un mileniu de la perioada de mare înflorire a vechilor cetăţi, se mai păstrează în satele maya numeroase tradiţii care amintesc de acele procedee. Astfel, câte un bătrân al satului (pe care unii autori îl numesc „şaman”, cu un termen neadecvat, după numele dat vraciului de unele populaţii din nordul Asiei) este consultat pentru a descoperi cauza unor boli şi numele celor care le provoacă prin magie neagră, a regăsi obiecte pierdute, a ghici dacă o tânără se va mărita curând şi ce fel de soţ va găsi.

După cum vedem, activitatea bătrânilor vraci maiaşi se aseamănă oarecum, prin obiect, cu cea a unor babe doftoroaie din satele noastre, care până cu câţiva ani în urmă ghiceau „de boală”, „de dragoste” etc. Numai că pe platourile înalte ale Guatemalei operaţia este efectuată totdeauna de un bărbat, care în graiul indienilor se numeşte „preot al calendarului” (sau „al zodiacului”).

Dar şi metodele prezintă unele asemănări. Instrumentele cele mai obişnuite ale vraciului maya se află într-un săculeţ: boabe de *pita* (specie de agavă), de fasole, de porumb şi uneori câteva pietricele. Vraciul le aruncă, apoi le aşază pe grupe de două sau de patru. În orăşelul Chichicastenango, locuit de maiaşii guiche, boabele se aşază câte patru; dacă rămân desperecheate una sau

două, obiectul căutat va fi găsit, dacă rămân trei nu va fi găsit, în unele sate vraciul foloseşte boabe de porumb aşezate într-un anumit fel pentru a afla direcţia în care a fugit o fată sau tânărul care a răpit o fată. Iată, aşadar, procedee asemănătoare cu „datul în bobi” de prin părţile noastre.

Numeroase alte forme de „ghicit” şi de „semne” sunt descrise de diferiţi etnografi şi călători din America Centrală. Astăzi, la maiaşii mam, contracţia pulpei piciorului stâng este semn rău, a celei de la piciorul drept este aducătoare de bucurie. Lacandonii, când vor să afle rezultatul unei acţiuni viitoare, îşi unesc cu un gest brusc degetele mâinilor: dacă unghiile unor degete intră sub ale celorlalte, răspunsul este negativ, dacă rămân aliniate – afirmativ. În regiunea Amatitlan din Guatemala, maiaşii pokomam încearcă să prevadă viitorul după cum se adună vitele în ţarcuri, după cum zboară păsările, ce fel de pasăre cântă în apropierea casei. Maiaşii kekchi „ghicesc” după felul în care moare curcanul tăiat pentru ospăţul de sărbătoare.

Şi alte numeroase superstiţii au supravieţuit până în zilele noastre. În satele din Yucatan, de pildă, sculptorii în lemn care fabrică diferite obiecte de uz casnic şi jucării pentru copii se feresc să utilizeze cedrul acaju, deşi acesta dă unul dintre lemnele cele mai frumoase pentru sculptat. Motivul: cedrul acaju este „copacul-zeu” (din el se sculptau idolii vechilor maiaşi) şi utilizarea lui ar putea să aducă nenorocirea sau chiar moartea artistului sau a vreunui membru al familiei lui. Credinţa locală pretinde că nu poate fi folosit decât cu respectarea anumitor rituri sub supravegherea vraciului şi stropit cu balche (sau rachiu aguardiente), iar meşterul respectiv trebuie să ia preventiv unele leacuri care să-l ferească de influenţele malefice.

Farmacopeea maya este excepţional de bogată şi este neîndoielnic că utilizarea a numeroase plante medicinale are o origine foarte veche. Acest lucru este dovedit şi prin câteva documente din secolele XVIII-XIX în yucatecă, redactate în alfabetul latin; ele au fost studiate printre alţii, de Ralph L. Roys în *The-Indian Background of Colonial Yucatan* (Fondul indian din Yucatanul colonial), Washington, 1943, care demonstrează că sunt compilate după surse mai vechi; aceste documente vorbesc de tratamentul diferitelor boli şi efectul anumitor plante asupra organismului omenesc. Aproape toate se mai folosesc şi astăzi în satele din Yucatan, iar unele dintre ele, care s-au dovedit a fi deosebit de eficace, au fost adoptate nu numai în nomenclatura

farmacopeii americane, dar şi a celei europene.

Vraciul maya care se ocupă cu administrarea acestor medicamente vegetale se numeşte, cu un termen mai nou, postcolumbian, *curandero* (astfel se numeşte şi vraciul rătăcitor care colindă satele cu sacul plin de ierburi de leac în spinare; curandera se numeşte şi negustoreasa indiană care, în pieţele târgurilor, are o tarabă cu plante medicinale, unele foarte rare, pe care le vinde muşteriilor). Curanderoul îşi administrează leacurile sub diferite forme: amestecuri şi alifii, emulsii, infuzii şi ceaiuri, ierburi de fumat, frecţii, clisme. El este uşor de recunoscut: aşa cum medicii europeni aveau ca simbol (de la Hipocrat încoace) şarpele încolăcit pe toiag, iar farmaciştii diferite animale împăiate sau conservate în spirt, tot aşa un curandero mexican care se respectă va avea (în încăperea de „consultaţii” sau în sacul cu ierburi ori pe taraba din piaţă) un cap de aligator cu colţi fioroşi sau o piele de tatu cu blindajul ei de plăci cornoase sau… şi una şi alta.

Printre plantele medicinale cea mai folosită este *sarsaparilla (Smilax ornată),* plantă căţărătoare Spinoasa, care trece drept foarte eficace la răceli şi la diferite forme de reumatism. Efectul ei curativ a fost verificat cu veacuri în urmă de două capete încoronate: Carol al V-lea şi Filip al II-lea, regi ai Spaniei din secolul al XVI-lea, ambii suferind de gută; declaraţia lui Carol al V-lea: „Noua Spanie (Mexicul – H.M.) e mai preţioasă datorită sarsaparillei decât aurului ei”, nu este istoriceşte verificată, dar fapt este că, de câte ori acosta în porturile Spaniei o corabie venită de la Veracruz, trebuia descărcat mai întâi pachetul cu rădăcini de sarsaparilla şi purtat în galopul cailor până la palatul Escurial.

Curanderoul are printre leacurile lui şi lemnul răşinos de *guajaka* sau *guajacan (Guajacum oficinale),* folosit la infuzii în caz de răceală. Pe vremuri însă lemnul de *guajaka* era reputat pentru eficacitatea lui în vindecarea… sifilisului, fapt care nu va reuşi decât să smulgă un zâmbet medicilor din zilele noastre, dar acum patru veacuri şi jumătate poetul şi umanistul Ulrich von Hutten (1488-1523) a fost atât de entuziasmat de tratamentul cu „ceai de guajaka”, încât a scris şi o carte despre acest miraculos leac: *De guajaci medicina ei morbo gallico* („gallico” fiindcă pe vremea aceea sifilisul se numea „boala franceză”, deşi primii europeni care au contractat-o au fost… primii europeni care au pus piciorul în Lumea nouă: marinarii lui Columb).

Dacă arborelui guajaka nu i se mai dă astăzi întrebuinţarea pe care i-o dădeau vechii maiaşi (şi umanistul von Hutten), în schimb unele specii *(Guajacum sanctum)* dau *lin* lemn preţios, cunoscut sub numele de „lemn franţuzesc”, iar altele (*Bulnesia sarmienm*), bogate în răşini, dau prin distilare un ulei eteric, folosit în industria parfumurilor şi săpunului. Farmacopeea europeană şi-a însuşit şi ea uleiul de guajaka şi-l foloseşte în compoziţia unor medicamente recomandate la afecţiunile pulmonare şi la bronşită (cele mai cunoscute au denumirile comerciale „Duotal”, „Sirolin” şi „Guakalin”), de unde putem trage concluzia că unele dintre cunoştinţele empirice moştenite de modestul curandero maya din Yucatan sunt foarte utile.

În secolele XVI-XVII, după ce în Europa s-a răspândit zvonul despre „ierburile miraculoase”, din Lumea nouă, numeroase corăbii încărcate cu rădăcini, frunze, flori, coajă, răşini soseau în porturile spaniole, franceze şi engleze. Nobilimea îşi tămăduia rănile căpătate în război cu un balsam extras din coaja copacului *tamahaca,* tuberculele de manioc erau folosite la tămăduirea eczemelor şi a… cancerului, rădăcina de *jalapa* era eficace în tratamentul constipaţiei, iar despre *elemi,* răşina balsamică a unui arbore asemănător măslinului, se spunea că închide în câteva ore orice rană.

Toate aceste leacuri, care fac şi acum parte din arsenalul curanderoului, sunt folosite şi de europeni, dar altfel: maniocul *(Manihot edulis)* cu feculele lui *(cassave)* nu s-a dovedit de loc eficace în tratamentul cancerului, în schimb făina feculelor *(tapioca)* s-a dovedit foarte hrănitoare şi maniocul se cultivă astăzi ca plantă alimentară; răşina de elemi (numită astfel după o substanţă asemănătoare extrasă din arborele *Canarium luzonicum* din Filipine) dă un ulei eteric folosit astăzi la fabricarea lacurilor, parfumurilor şi săpunurilor fine; în sfârşit, numai rădăcina jalapa *(Exogonium purga),* conţinând principii active purgative, se foloseşte astăzi şi în farmacopeea europeană.

O altă plantă mezoamericană care a stârnit senzaţie în Europa secolului al XVIII-lea este *sassafrasul,* un arbust din familia lauraceelor, prin urmare rudă bună cu laurul mediteranean, cu care cei vechi încununau frunţile poeţilor şi ale învingătorilor. Sassafrasul era socotit un fel de panaceu, un leac care vindecă orice boală; un text vechi de două veacuri ne spune că „această uimitoare plantă goneşte podagra din oase, celor cu boală frâncească le curăţă sângele, iar cheliile cele mai lucioase le

acoperă cu plete buclate...”. Chimiştii, care n-au încredere decât în analizele de laborator, s-au ocupat şi de sassafras şi au ajuns la concluzia că nu vindecă nici guta, nici boala franţuzească şi nici chelia, în schimb are proprietăţi narcotice, calmante şi antispasmodice, pe care industria farmaceutică le poate utiliza din plin.

O soartă asemănătoare a avut şi o altă plantă mexicană, *higuerilla (higuerillo* sau *higuereta),* cu puternic efect purgativ? Câtăva vreme ea a fost foarte modernă şi în Europa, care îi dădea aceeaşi întrebuinţare ca şi preoţii maiaşi din Yucatan... până ce botaniştii au descoperit că higuerilla (*Ixodes ricinus*) nu este altceva decât o specie de ricin (*Ricinus comunis*), una dintre cele mai vechi euforbiacee cunoscute în Lumea veche, despre ale cărei proprietăţi ne vorbeşte şi Herodot, părintele istoriei, cu circa 2 400 de ani în urmă. Dar cu aceasta cariera higuerillei nu s-a sfârşit: după ce s-a retras o vreme în sacul curanderoului mai as (unde stătuse şi mai înainte vreme de vreo două milenii) şi-a făcut o reapariţie strălucită la începutul veacului nostru, când chimiştii au descoperit că uleiul de ricin este trebuincios motoarelor de avion. Aşa se face că astăzi higuerilla nu mai creşte sălbatică, aşteptând să fie culeasă de curandero, ci se cultivă pe mii de hectare în Mexic, care exportă anual zeci de mii de tone ulei de ricin în S.U.A.

„În taraba cu plante de astăzi – scrie ziaristul Egon Erwin Kisch – se află aceleaşi medicamente ca pe vremuri, fiindcă încă de pe atunci existau cele mai multe boli care există astăzi”. Şi tot Kisch, în *Entdeckungen în Mexico* (Descoperiri în Mexic), Viena, 1947, descrie o metodă... originală de tratament folosită de indieni: „Cine a fost înţepat de un scorpion trebuie să danseze ca să se vindece. La San Miguel de Allende, oraş atât de bogat în palate clădite în stilul colonial, o grupă de *mariachi* (muzicanţi) s-a specializat în asemenea cântece, variante mexicane ale *tarantellei.* Unul dintre ei, pe care l-am cunoscut acolo, mi-a povestit că sunt solicitaţi destul de des şi chiar alaltăieri au cântat vreme de şase ceasuri tarantela pentru o fată înţepată de un *alacran* negru. Fata a dansat fără întrerupere până s-a prăbuşit, epuizată şi scăldată în sudoare, încă de ieri era vindecată”.

Ar fi greşit să-l socotim pe vraciul maya – pe curandero – un fel de savant înarmat cu vaste cunoştinţe, fie ele chiar empirice. El este mai degrabă un continuator de vechi tradiţii şi nu arareori

de tot atât de vechi superstiţii. El culege anumite plante numai în anumite zile sfinte, leşinurile şi bătăile de inimă le „goneşte” cu bătăi de tobă, pentru unele boli are amulete ocrotitoare, iar împotriva reumatismului scoate bolnavul într-o noapte ploioasă şi vântoasă pe câmp deschis şi-i descântă, fiindcă reumatismul şi alte boli asemănătoare sunt date de… zeii ploii. O interesantă reminiscenţă a vechiului cult maya este întreruperea oricărui tratament în ultimele cinci zile ale anului, socotite ca zile nefaste.

În sacul vraciului rătăcitor se găseşte totdeauna o pietricică în formă de inimă, care, atârnată cu o sfoară de gâtul copiilor, îi fereşte de muşcătura păianjenilor veninoşi; iar aşa-zisul *ojo de venado* „ochi de cerb”, de fapt sâmburele unui fruct tropical, îi fereşte pe copii de deochi. „împotriva acestui fetiş idolatru – relatează E. E. Kisch – s-au ridicat cu înverşunare misionarii şi urmaşii lor, explicând că împotriva deochiului ajută numai un medalion sfinţit. Urmarea acestei lămuriri: în dispensarele de copii, jumătate dintre sugari au numai amuletă indiană, păgână, cealaltă jumătate au doua: nu lipseşte nici medalionul sfinţit.”

Totuşi, curanderoul din zilele noastre ştie la nevoie să treacă peste unele superstiţii; astfel, el foloseşte răşina de copal şi în scopuri foarte puţin religioase şi anume în tratamentul blenoragiei…

În ciuda superstiţiilor, fetişurilor şi amuletelor, este cert că vraciul maias e un bun cunoscător al plantelor tropicale mezoamericane şi proprietăţilor lor curative. Mărturie pentru aceasta stau cercetările chimiştilor, care au confirmat multe dintre aceste proprietăţi şi înainte de orice faptul că industria chimică-farmceutică modernă şi-a însuşit aceste plante.

Şirul surprizelor pe care ni le aduc plantele medicinale cunoscute din vechime de maiaşi este departe de a fi epuizat. Recent, medicul francez Escoffier-Lambiotte expunea (în „Le Monde” din 22 aprilie 1966) studiile sale şi ale altor oameni de ştiinţă asupra efectelor mescalinei, substanţă extrasă din cactusul mexican numit de vechii maiaşi *peyotl* (sau *peyote*) şi despre ale cărui ciudate efecte halucinante relata încă din 1650, după cum am văzut, călugărul Bernardino de Sahagun; cercetările au dovedit că, administrată în doze potrivite, mescalina poate aduce ameliorări sensibile în anumite maladii psihice socotite incurabile, aceeaşi mescalina care dădea preoţilor maya viziuni fantastice, iar victimelor destinate sacrificiului un curaj plin de exaltare.

CÂND SFINŢII SE ÎNTÂLNESC CU IDOLII...

Faptul că maiaşii din regiunile mai izolate ale Yucatanului şi Guatemalei şi-au păstrat nu numai limba, dar în parte şi vechile credinţe se datoreşte în bună parte şi unor împrejurări de ordin istoric. Încă din prima perioadă de după conquista se manifesta adesea un antagonism între militari şi preoţi, apoi între diferitele ordine călugăreşti catolice, îndeosebi între dominicani şi franciscani. Această primă fază a colonizării spaniole s-a soldat cu un eşec aproape total. În secolul al XVI-lea Francisco de Montejo, Alonso Davila, Diego de Contreras şi o seamă de guvernatori regali în Yucatan, care administrau teritoriul mână în mână cu reprezentanţii clerului spaniol, erau neputincioşi în faţa rapacităţii militarilor veniţi să se îmbogăţească. Cum puteau indienii din Chichen-Itza, de pildă, să creadă în „zeii” noilor ocupanţi, în zeii care predicau milostenia şi dragostea faţă de aproape, când raziile pentru capturarea de sclavi se ţineau lanţ: douăzeci de indieni valorau cât un cal, iar fiica unui prinţ a fost schimbată pe un calup de brânză..? Cum puteau maiaşii din regiunea Peten să îmbrăţişeze religia oamenilor albi când în oraşul lor, Tayasal, execuţiile se ţineau lanţ, când apostazia era pedepsită, conform legii, cu moartea, când preoţii nu se mulţumeau numai cu sfărâmarea idolilor, dar violau şi mormintele „păgânilor” spre a le răspândi cenuşa în cele patru vânturi?

În aceste condiţii, atracţia pe care vechii zei o exercitau asupra populaţiei din Yucatan, Honduras şi Guatemala era foarte puternică. Mai mult, din secolele XVI-XVII, când revoltele maiaşilor împotriva administraţiei spaniole erau frecvente, se cunosc cazuri de spanioli care au adoptat parţial credinţele religioase ale vechilor maiaşi. Am vorbit de Gonzalo Guerrero,

care a ajuns căpetenie peste câteva grupuri maya din regiunile Chectumal şi Bakhalal? Un alt caz este cel al căpitanului Juan de Bilbao, un metis pe care expediţia spaniolă pornită în 1646 din Campeche spre districtul El Prospero l-a găsit la Nohaa căsătorit cu o indiană după ceremonialul local. După cum relatează cu indignare preoţii care însoţeau expediţia, căpitanul Bilbao avea în coliba lui un idol de lemn, în onoarea căruia se îmbăta cu balche; el oficia slujbe religioase în care ritualul catolic se împletea cu străvechile ritualuri maya.

Un anume Exquemelin, care a scris în 1678 o cronică a boucanierilor (negustori care traficau pe coastele Golfului Mexic şi în Mareei. Caraibilor, ocupându-se şi cu pirateria), relata despre coasta răsăriteană a Yucatanului: „Pe vremuri regiunea era foarte populată de indieni, dar spaniolii i-au distrus atât de mult, că astăzi n-au mai rămas decât foarte puţini şi sunt tributarii lor sau mai bine zis sclavii lor, fiindcă n-au nici o libertate… Cei din celălalt capăt (al peninsulei – H.M.) sunt obligaţi să primească, în anumite perioade ale anului, un preot spaniol trimis să-i convertească… Atâta vreme cât preotul stă cu ei, nu îndrăznesc să-şi exercite religia, fiindcă aceste popoare sunt idolatre…”

Această împletire ciudată a ritualului creştin cu cel păgân este ilustrată deosebit de limpede de istoria orăşelului Santa Cruz. În 1848 indienii revoltaţi au ocupat oraşul, alungind pe ceilalţi locuitori; până în 1902, când generalul Bravo de Bacalar a reuşit să restabilească prin forţă autoritatea guvernului mexican, orăşelul a fost centrul unui cult ciudat: era adorată crucea (Santa Cruz) bisericii spaniole şi se celebrau de către preoţii indieni rituri în care misterele creştine se confundau cu tradiţiile idolatriei. Crucea de lemn avea darul vorbirii, pronunţa condamnări la moarte şi i se aduceau jertfe umane, în special inimi însângerate, pentru a-i câştiga favoarea…

Mexicul, Guatemala şi Hondurasul, ca şi celelalte republici ale Americii Latine, sunt ţări catolice. Cu toate acestea, între credinţele religioase ale creolilor (urmaşi ai cuceritorilor spanioli) şi ladinilor (metişii hispano-amerindieni), de o parte şi acelea ale amerindienilor, de altă parte, se cuvine să facem o deosebire; în această privinţă ni se par deosebit de semnificative aprecierile făcute de Adalberto Jimenez (în *Orizonturi* nr. 120, mai, 1961) despre populaţia din Guatemala:

„… Indianul crede în general în puterea creatoare a lucrurilor,

pentru că el trăieşte în mijlocul naturii: ea constituie, în sensul adânc, puterea şi izvorul credinţelor sale. Ladinul (care se trage din europeni) este abstract, monoteist şi idealist: credinţa sa religioasă îl îndepărtează adesea de natură...” Şi mai departe Jimenez arată că indianul are „propriile sale asociaţii cu caracter religios, sfinţii săi, precum şi zeii săi din piatră pe înaltele platouri sau în peşteri. De cinci veacuri se fac sforţări de a convinge aceşti oameni simpli că puterea creatoare pe care ei o atribuie forţelor naturii este în cer...”

Maiaşii au acceptat creştinismul, dar fără să-l substituie vechilor lor zei; ei au împletit cele două religii, adaptându-le gustului lor. „Zeii maya şi sfinţii creştinismului s-au contopit într-un panteon maleabil”, după cum se exprimă plastic J. E. S. Thompson. În Yucatan, zeii ploii au început să fie reprezentaţi călare pe caii spaniolilor şi au fost rebotezaţi cu nume de arhangheli; zeiţa Luna s-a contopit cu Fecioara Maria, iar pe platourile Guatemalei rugăciunile sunt adresate, pe rând, sfinţilor catolici şi zeilor care sălăşluiesc în munţi şi ape. În unele regiuni se face chiar o diferenţiere precisă: sfinţii creştini ocrotesc oraşele şi viaţa din oraşe, unde se află şi bisericile, iar zeii strămoşeşti veghează asupra munţilor, pădurilor şi câmpurilor de porumb.

Interesant este că maiaşii supun încă unui anume cult vechile divinităţi ale ploii. De altfel, în regiunea muntoasă a Guatemalei, ţesăturile, broderia şi unele produse de artizanat amintesc şi astăzi de motivele religioase vechi de milenii reprezentând pe zeii ploii.

Diferiţi călători relatează că la maiaşii-chorti, care locuiesc în regiunea golfului Honduras şi pe teritoriul unde se află ruinele cetăţilor Quirigua şi Copan, trăiesc până în zilele noastre legendele despre cei patru *chicchani,* monştri ai cerului, jumătate oameni şi jumătate şerpi, divinităţi ale ploii şi recoltelor. Asemănarea de nume (chicchanchac) şi de... funcţii ne arată limpede că avem de-a face cu variante ale vechilor credinţe, perpetuate de-a lungul mileniilor la aceste populaţii cultivatoare de porumb, în viaţa cărora ploaia şi seceta constituie o chestiune de cea mai mare însemnătate.

Dintre toate populaţiile maya, se pare că lacandonii rătăcitori şi-au păstrat până în zilele noastre intacte vechile ritualuri, cucerindu-şi din partea clerului catolic mexican supranumele „ultimii idolatri”.

În 1946 savantul Giles G. Healey, care a trăit mai multă vreme în regiunile sudice ale Mexicului, relata că gazdele lui, lacandonii, dispăreau din când în când în junglă, întâlnindu-se într-un loc tăinuit pentru a practica anumite ritualuri. Făcând cercetări, Healey a descoperit că mai multe grupuri de lacandoni se întruneau în apropierea ruinelor unui templu impunător, construit lângă Bonampak, clădire botezată de arheologi „Casa Jaguarului” şi împodobită cu numeroase fresce bogat colorate, unde practicau vechile ritualuri în cinstea zeilor, aducând ca ofrande fructe şi arzând răşină de copal în vase de piatră.

Uneori învăţăturile căpătate de maiaşi la şcolile de misionari au drept rezultat o furie distrugătoare de idoli, care a păgubit arheologia de numeroase piese de cultură materială. Dar şi această manifestare se bazează pe superstiţii, pe credinţa în duhuri aducătoare de nenorociri, cu rădăcini adânci în vechile credinţe păgâne. Astfel, la diferite grupuri maya din Yucatan exista credinţa că străvechile stele cu hieroglife, vasele în care se ardeau răşini parfumate (şi care, în general, au forme de figuri umane), precum şi alte mărturii ale trecutului, adăpostesc spirite rele care se însufleţesc noaptea, aducând boală şi moarte; drept urmare, ele au fost sfărâmate sau aruncate în fundul mlaştinilor. Minunate picturi murale aflate la Santa Rita, în nordul Hondurasului Britanic, au fost distruse de localnici scurtă vreme după ce au fost descoperite, din păcate înainte de a se putea lua fotografii sau reproduceri în desen. În alte cazuri însă, de pildă pe coloanele de] a Piedras Negras, imaginile zeilor n-au fost distruse, ceea ce a făcut pe arheologi să presupună că stricăciunile nu provin nici de la invadatorii spanioli şi nici de la indienii superstiţioşi din zilele noastre, ci de la ţăranii revoltaţi, care spre sfârşitul perioadei vechiului imperiu au atacat simbolurile sclaviei lor, respectând însă reprezentarea zeilor în care credeau.

Credinţa în duhuri şi spirite este mai răspândită, se pare, printre maiaşii de pe platourile înalte ale Guatemalei. În orăşelul Solola, de pildă, situat în apropierea lacului Atitlan, trăiesc până astăzi câteva legende despre duhuri, printre care cele mai frecvente sunt cele despre *ciguanaba,* care iese în nopţile cu lună în apropierea fântânii; despre „asinul fără cap”, care îşi face simţită prezenţa printr-un zgomot de lanţuri pe pietrele drumului; despre *sombreron,* care apare pe ulicioarele întunecoase şi despre „cloşca cu pui”, care face pe călători să se rătăcească.

Muntenii din Guatemala cred în duhuri ale apei, ale colinelor, ale arborilor, animalelor şi plantelor. După cum arată Jimenez, „toată această lume de mituri, de legende, de credinţe este prezentă în viaţa cotidiană, se amestecă cu cele mai mărunte activităţi şi se confundă cu imaginea însăşi a lucrurilor obişnuite. Oamenii trăiesc în acest univers supranatural şi totodată real... o lume populată cu fiinţe fantastice şi lucruri minunate, plină de comori, de sunete şi de culori”.

Astăzi, ca în urmă cu multe veacuri, dansurile maiaşilor sunt strâns legate de ceremonialul religios, fapt pe care agenţiile de turism îl exploatează în reclamele lor („Vizitaţi Guatemala, ţara străvechilor dansuri maya!”). Despre caracterul „păgân” al acestor dansuri, cel mai potrivit este să lăsăm să vorbească raportul întocmit de preotul spaniol din Mazatenango despre un vechi dans al maiaşilor-quiche: „El” (dansul – H.M.) reprezintă sacrificarea unui indian prizonier de război, aşa cum se practica altă dată, după cum mi-au declarat chiar dansatorii. Patru oameni atacă şi încearcă să ucidă un al cincilea, legat de un stâlp. Aceşti patru oameni sunt deghizaţi, respectiv într-un jaguar, un puma, un vultur şi un animal de care nu-mi mai amintesc. Ei spun că aceste animale sunt rudele lor. Dansează acompaniaţi de strigăte şi de sunete oribile, înfricoşătoare, pe care le produceau cu nişte trompete lungi şi răsucite..

Cam din aceeaşi perioadă ne-a rămas descrierea unui dans din Yucatan: „Indienii pregătesc o litieră şi aşază deasupra un fel de mic turn înalt de şase picioare (circa 1,95 m – H. M.), destul de asemănător cu un scaun. Totul este acoperit de sus până jos cu pânză de bumbac vopsită, cu câte un steag de fiecare parte. Un indian destul de bine îmbrăcat stă vârât până la brâu în acest turn. Într-o mână ţine un fel de hârâitoare de lemn, destul de obişnuită prin partea locului, iar în cealaltă o pană. Se agită fără să se oprească nici o clipă, suflând în hârâitoare, în sunetele unei tobe pe care o bate un alt indian de lângă litieră. Aşezaţi într-un şir lung, numeroşi alţi indieni se agită în acelaşi fel, suflând în nişte fluiere cu sunete stridente. Şase dintre ei ridicară apoi litiera pe umerii lor şi înaintară cântând, dansând, agitându-se în ritmul tobei... Ei numesc dansul acesta *zono* şi spun că l-au moştenit din vremurile foarte vechi”.

Caracterul religios al acestor dansuri reiese şi din faptul că ele se execută în anumite perioade ale anului, iar dansatorii sunt obligaţi ca în prealabil să postească şi să îndeplinească anumite

rituri. În unele regiuni, maiaşii continuă să-şi execute vechile dansuri, introducând elemente religioase creştine; astfel Thomas Gage, un dominican englez care a trăit multă vreme la Amatitlan în Guatemala, relatează despre un vechi dans al maiaşilor-pokomam, în care au fost introduse ca personaje… sfântul Ioan Botezătorul şi Irod; dansul se pare că mimează tăierea capului sfântului Ioan într-o manieră care împleteşte relatarea scenei din Noul testament cu vechile ritualuri maya.

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

La prima vedere, civilizaţia maya ne apare ca o îngrămădire de fapte bizare, ciudate, pline de contradicţii. Contradicţii în timp şi în spaţiu: în timp, fiindcă unii dintre urmaşii celor despre care există temeiuri serioase să credem că au fost primii din lume care au folosit cifra zero în calculul matematic şi au practicat chirurgia pe creier cu cuţite de obsidian şi oase de peşte – unii dintre urmaşii lor, anume lacandonii, se numără astăzi printre cele mai înapoiate populaţii ale globului nostru; în spaţiu, fiindcă pe cuprinsul teritoriului locuit de ei găsim astăzi o pădure tropicală nemişcată în sălbăticia ei de milenii şi, în acelaşi timp, curse aeriene cu avioane moderne – de pildă între oraşele Guatemala şi Tikal – care decolează şi aterizează pe piste de beton stropite cu DDT pentru a feri pe turişti de înţepăturile insectelor.

Pentru a face să retrăiască în paginile unei cărţi fenomenul care a fost civilizaţia maya, nu este de ajuns să descriem ceea ce a produs ea în domeniile suprastructurale, precum şi în viaţa cotidiană a vechilor şi actualilor locuitori ai „trapezului” maya. Trebuie să studiem şi să înţelegem concepţiile lor, filosofia lor a existenţei, trebuie să studiem şi să înţelegem mediul în care aceste manifestaţii atât de spectaculoase ale culturii lor au încolţit şi şi-au dat roadele.

Cel ce scrie o lucrare de acest gen – şi, implicit, cititorul căruia i se adresează – se simte în mod firesc atras de aspectele mai puţin obişnuite: modul de viaţă al lacandonilor, de pildă, cu ciudăţeniile lui, sau activitatea culegătorilor de chicle, aspecte

care nu se găsesc nicăieri în altă parte a lumii. Nu trebuie să uităm însă că lacandonii numără astăzi (1965) abia două sute de suflete, iar urmaşii vechilor maiaşi sunt aproape două milioane şi jumătate. Ei nu sunt doar chicleros în pădurile tropicale sau tlaehiqueros pe câmpurile de maguey ale Mexicului; ei sunt şi ţărani pricepuţi în cultivarea porumbului, zileri pe plantaţiile de bananieri din Guatemala, crescători de vite în nordul Yucatanului, muncitori forestieri în Honduras şi Campeche, mineri în minele de plumb şi de zinc de la Coban şi Quezaltenango. Ei sunt meşteşugari şi artişti preţuiţi: în olărie, în ţesături şi pălăriile de pai împletite recunoaştem străvechile motive ornamentale de pe temple, piramide şi stele.

Fără îndoială că viaţa grupurilor rătăcitoare din valea râului Usumacinta are aspecte interesante, pitoreşti, dar în acelaşi timp zguduitoare prin destinul tragic al acestor oameni, urmaşi ai unei vechi şi înfloritoare culturi. Se cuvine însă să nu cădem în greşeala de a socoti valorile culturale create de vechii maiaşi ca dispărute o dată pentru totdeauna. Urmaşii lor încep să ocupe un loc din ce în ce mai însemnat în viaţa politică şi culturală a Americii Centrale. Guvernator al Yucatanului vreme de mulţi ani a fost Felipe Puerto Carrillo, mexican în vinele căruia curge şi sânge maias. Alberto Jimenez, secretar al UNESCO, este un indian maya născut la Solola, pe platoul înalt al Guatemalei. Iar scriitorul şi poetul Miguel Angel Asturias, cel care în *Legendele Guatemalei* a reuşit să îmbine cu atâta măiestrie fantasticul cu realul, este şi el, parţial, de origine indiană maya. Lista e lungă şi cuprinde nume de revoluţionari şi oameni politici progresişti, poeţi şi folclorişti, oameni de ştiinţă şi activişti pe tărâmul social, nume care ne îndreptăţesc să socotim că urmaşii uimitorilor constructori de la Chichen-Itza, Copal şi Uaxactun trăiesc actualmente o perioadă în care se întrevăd zorile unei renaşteri politice şi sociale.

INDICE etnografic şi de cuvinte în limbile maya vechi şi moderne

A

ACTUN: palat clădit din piatră; peşteră.
AGOUTI: mamifer rozător, de mărimea unui iepure.
AGUAMIEL: sucul dulce de agavă.
AGUARDIENTE: rachiu.
AHAU: zi din calendarul venusian.
AH KAN MAI: v. AH KIN MAI.
AH KIN MAI: marele preot al centrului ceremonial; „care aparţine soarelui”.
AH KAN: preot aflat în subordinea marelui preot.
AKBAL: zi din calendarul venusian.
ALACRAN: scorpion ARA: papagal american ATOLONDRADO: ameţit, buimăcit.
ATOLE: rachiu din mălai fermentat cu sucuri de fructe.
AZTECI: veche populaţie mexicană.

B

BACABI: cei patru zei susţinători ai cerului.
BACAL: pănuşe de porumb.
BAJAREQUE: cocioabă, bordei.
BALAM: jaguar.
BALCHE: un fel de rachiu din suc de agavă fermentat.
BAT ATA: plantă legumicolă *(Ipomoea batatas)* cu tulpini târâtoare şi tuberculi.
BATUN: mlaştină, smârc.
BEN: zi din calendarul venusian.

C

CABAN: zi din calendarul venusian.
CACIC: căpetenie indiană.
CAKCHIQUEL: grup maya din regiunea lacului Atitlan.
CALABAZA: dovleac.

CAMPECHE: copac *(Haematoxylon campechiarum)* cu lemn preţios, de culoare roşie.

CAN: şarpe.

CANTINA: bodegă, cârciumă.

CARACOL: melc.

CARAIBI: populaţie indiană din America Centrală.

CASABE: un fel de pâine (turtă) preparată din tapioca (făină de manioc).

CASSAVE: fecule de manioc, v. CASABE.

CAUAC: zi din calendarul venusian.

CAZABE: v. CASABE.

CEH: lună din calendarul lung.

CEIBA: cei patru arbori sacri aflaţi la cele patru colţuri ale lumii; copac *(Ceiba pentandra)* ale cărui fructe dau un fel de lână.

CEIBO: v. CEIBA.

CENOTE: puţ natural din Yucatan, format prin prăbuşirea bolţilor calcaroase de deasupra lacurilor subterane.

CHACI: zeii ploii (în număr de patru); preoţi specializaţi în ritualul sacrificiilor.

CHALTUN: piatră masivă, stâncă.

CHEN: lună din calendarul lung.

CHIAPANEQUE: limbă veche, mexicană, vorbită de un grup amerindian din statul Chiapas.

CHICCHAN: zi din calendarul venusian; alt nume dat chacilor.

CHORTI: grup maya din valea râului Motagua.

CHICLE: latexul sapotayerului, materie primă pentru fabricarea gumei de mestecat.

CHICLERO: culegător de chicle CHICOMUCELTEC: grup maya din Guatemala.

CHIL AM: v. CHIL AN.

CHIL AN: marele preot care se ocupa cu prezicerile; vrăjitor, vraci.

CHOL: grup maya locuind pe malul stâng ai râului Usumacinta.

CHONTAL: grup maya locuind pe malul stâng al râului Usumacinta.

CHORTI: grup maya din valea râului Motagua.

CHUCH: grup maya din Guatemala.

CHUEN: zi din calendarul venusian.

CIB: zi din calendarul venusian.

CIGUANABA: duh al nopţii la indienii maya din Guatemala.

CIMI: zi din calendarul venusian.
CINCOLOTE: patul de porumb.
COATL: şarpe.
COCOM: conducător, şef militar.
COCUMA: porumb copt.
COLMOYOTE: viermi tropicali care infectează dureros pielea.
COPAL: răşina copayerului.
COPAYERO: arbore *(Copaifera officinalis)* cu răşină balsamică.
CUMHU: lună din calendarul lung.
CURANDERO: vraciul satelor maiase; negustor de plante medicinale.
CURUCU: pasăre cu gâtul roşu, înrudită cu quetzalul.

E

EB: zi din calendarul venusian.
ELEMI: răşină balsamică folosită de vechii maya la vindecarea rănilor.
ELOŢE: ştiulete de porumb.
ENCHILADAS: fel de mâncare compus din tortillas făcute sul şi umplute cu carne sau brânză.
EZNAB: zi din calendarul venusian.

F

FLOR DE CALABAZA: floare de dovleac (comestibilă).

G

GUAJACAN: v. GUAJAKA.
GUAJAKA: plantă *(Guajacum oficinale)* folosită în farmacopeea maiasă împotriva răcelilor.
GUSANOS DE MAGUEY: viermi (comestibili), paraziţi ai agavei.

H

HALACH UINIC: conducător civil al unui centru ceremonial având şi unele funcţii sacerdotale.
HAN: anul solar de 365 de zile.
HIGUERILLA: plantă *(Ixodes ricinus)* folosită în farmacopeea maiasă ca purgativ.

HIGUERILLO: v. HIGUERILLA.
HIGUERETA: v. HIGUERILLA.
HOCCO: pasăre ventrilocă din ordinul galinaceelor.
HOLQUAHITL: v. HULE.
HUASTECI: v. HUAXTECI.
HUAXTECI: grup amerindian, probabil înrudit cu maiaşii, locuind în nordul actualului stat mexican Veracruz şi pe malurile râului Panuco.
HULE: arbust *(Castilloa elastica)* purtător de latex de cauciuc.

I

IK: zi din calendarul venusian.
IMIX: zi din calendarul venusian.
ITZA: alt nume al toltecilor sau a unei ramuri a toltecilor.
ITZAM: şopârlă.
ITZAMNA: alt nume dat zeilor chaci.
IX: zi din calendarul venusian.
IXIL: grup maya din regiunea cursului superior al Usumacintei.

J

JAC AL: colibă.
JAC ALTEC: grup maya din regiunea cursului superior al Usumacintei.
JALAPA: plantă *(Exogonium purga)* a cărei rădăcină era folosită în farmacopeea maiasă împotriva constipaţiei.
JICARA: specie de dovleac (tiugă) cu fructul scobit în interior.

K

KAN: zi din calendarul venusian.
KANKIN: lună din calendarul lung.
KAPOK: un fel de lână vegetală, obţinută din fructele arborelui ceiba.
KATUN: ciclu de 7200 de zile (20 de ani de câte 360 zile).
KAYAB: lună din calendarul lung.
KAYE: băutură fermentată, preparată din porumb cu adaus de mirodenii.
KEKCHI: grup maya din regiunea cursului superior al Usumacintei.

KIN: zi.
KUKUL: pană de pasăre; numele yucatec al păsării quetzal.

L

LACANDOS: grupuri rătăcitoare de indieni maya din regiunea Peten (lacandoni).
LAMAT: zi din calendarul venusian.

M

MAC: lună din calendarul lung.
MACEHUAL: slugă, om de rând.
MACHETA: un fel de cuţit curbat, folosit în pădurea tropicală.
MAGUEY: specie de agavă *(Agave americana).*
MAM: grup maya din Guatemala.
MANCHE-CHOL: grup maya din valea râului Motagua.
MANIK: zi din calendarul venusian.
MANIOC: plantă *(Manihot edulis)* cu fecula bogată în substanţă hrănitoare.
MARIACHI: muzicanţi mexicani cu instrumente populare.
MEN: zi din calendarul venusian.
MESCAL: rachiu obţinut prin distilarea bobocului de floare şi a frunzelor tinere de agavă.
METATE: pietre pentru măcinatul boabelor de porumb.
METATL: v. METATE.
MILPA: ogor cultivat cu porumb.
MOL: lună din calendarul lung.
MOLINO DE NIXTAMAL: moară de porumb.
MOPAN: grup maya din valea râului Motagua şi răsăritul Hondurasului Britanic.
MU AN: lună din calendarul lung.
MULUC: zi din calendarul venusian.

N

NACON: preot specializat în ritualul sacrificiilor.
NAHUATL: familie de limbi vechi mexicane, între care cea mai răspândită era azteca.
NINAL: lună de 20 de zile.
NIXTAMAL: porumb.

O

OC: zi din calendarul venusian.

OCELOT: pisică sălbatică, cu blană presărată cu puncte întunecate.

OJO DE VENADO: „ochi de cerb”, un fel de amuletă.

OLMECI: populaţie amerindiană din actualul stat mexican Veracruz.

P

PĂTATA: batată.

PAX: lună din calendarul lung.

PECARI: specie de porc sălbatic, cu carnea comestibilă.

PETEN: insulă.

PIPIL: grup amerindian din sudul Mexicului.

PITA: agavă; fibre de agavă.

PITAHAYA: arbust tropical cu spini foarte ascuţiţi.

PITO: fasole neagră.

POKOMAM: grup maya din Honduras.

POKOMCHI: grup maya din Guatemala.

POP: lună din calendarul lung.

POSOL: băutură din miere fermentată cu adaus de mălai.

POZOLE: un fel de supă din boabe de porumb fierte cu carne.

PULQUE: băutură obţinută din sucul de agavă fermentat.

Q

QUESADILLAS: fel de mâncare compus din tortillas cu carne sau cu brânză şi floare de dovleac.

QUETZAL: numele unei păsări cu pene codale viu colorate.

QUICHE: grup maya situat în regiunea lacului Atitlan.

S

SAPODILL: v. SAPOTAYER.

SAPOTAYER: arbust gomifer al cărui latex, chicle, formează materia primă pentru fabricarea gumei de mestecat.

SARSAPARILLA: plantă *(Smilax ornată)* folosită în farmacopeea maya împotriva răcelilor.

SASAFRAS: arbust din familia lauraceelor, folosit în farmacopeea maiasă.

SIZAL: fibră de agavă.

SOMBRERON: duh al nopţii la maiaşii din Guatemala.

T

TACOS: fel de mâncare compus din două tortillas având la mijloc legume sau carne.

TALE: ogor de manioc.

TAMAHACA: copac din a cărui coajă se extrăgea o răşină folosită la vindecarea rănilor.

TAMALES: turte de mălai umplute cu carne.

TAPIOCA: făină de manioc.

TARANTELLA: dans popular italo-spaniol, cu variante mexicane.

TARASCI: populaţie indiană din America Centrală.

TECPAN: colectivitate mare, palat.

TENAMITL: oraş fortificat, cetate.

TEPAL: v. TEPUAL.

TEPEN: măreţie, fast, glorie.

TEPUAL: stăpân, proprietar de sclavi.

THALOCELOTL: v. OCELOT.

TIQUE: Insectă acariană tropicală, a cărei înţepătură produce mâncărimi.

TLACHIQUERO: cultivator de agave.

TLALOCI: zeii tolteci ai ploii.

TLAXCALANI: populaţie înrudită cu maiaşii, locuind în statul mexican Oaxaca.

TOLTECI: populaţie amerindiană din centrul actualului stat mexican Hidalgo.

TORTILLA: un fel de turtă de mălai.

TORTILLERIA: moară, brutărie, magazin unde se vând tortillas.

TOTONACI: populaţie amerindiană situată, probabil, în centrul actualului stat mexican Veracruz.

TUCAN: pasăre cu ciocul foarte gros.

TUN: Calendarul de 360 de zile.

TZEC: lună din calendarul lung.

TZELTAL: grup maya locuind pe malul stâng al râului Usumacinta.

TZIBIL: scris.

TZOMPANTLI: rastelul cu hârci al toltecilor şi aztecilor.

TZOTZIL: liliac; grup maya locuind pe malul stâng al râului Usumacinta.

U

UAYEB: cele cinci zile complementare din calendarul lung.

UIC: floare mică.

UO: broască, lună din calendarul lung.

UPLAND: bumbac american *(Gossypium hirsutum).*

USPANTEC: grup maya din regiunea cursului superior al Usumacintei.

X

XUL: lună din calendarul lung.

Y

YAX: lună din calendarul lung.

YAXKIN: lună din calendarul lung.

YUCATECA: limba vorbită în nordul Peninsulei Yucatan.

YUCCA: manioc *(Manihot utilissima, M. Edulis).*

Z

ZAC: lună din calendarul lung.

ZAPOTECI: populaţia amerindiană din actualul stat mexican Oaxaca.

ZIP: lună din calendarul lung.

ZONO: dans al maiaşilor din Yucatan.

ZOQUE: limbă veche, mexicană, vorbită de un grup amerindian din actualul stat mexican Tabasco.

ZOTZ: lună din calendarul lung.

ZUHUY: curat, pur; apă sfinţită.

ZUTUHIL: grup maya din Guatemala.

CUPRINS

„CASTILA!” „CASTILA!”..4
„TRAPEZUL” MAYA..9
MISTERUL ORAŞELOR PĂRĂSITE...................................14
NOUL IMPERIU AL „ŞARPELUI CU PENE”....................19
O PASĂRE „NOBILA”: QUETZALUL.................................25
LEGENDELE DESPRE „IARBA ZEILOR”..........................29
IX BACAL ŞI AH PETZ UIC..33
CALENDARUL: CALCULE DE O PRECIZIE UIMITOARE. 44
DESCIFRAREA UNEI ENIGME: SCRIEREA MAYA..........50
O ARHITECTURA MONUMENTALĂ, O ARTĂ STRANIE...
....55
DIVINITĂŢILE PLOII ŞI... BROAŞTELE...........................61
CLERUL ŞI SACRIFICIILE..65
INIMILE CELOR CINCI SCLAVI......................................68
O PAGINĂ ÎNTUNECATĂ CONQUISTA...........................75
CARTEA CHILAM BALAM DIN CHUMAYEL...................80
AVENTURIERI AI ARHEOLOGIEI ŞI CĂUTĂTORI DE
COMORI...87
„TRAPEZUL” ASTĂZI..93
URMAŞII: LACANDOS, CHICLEROS...............................96
„PĂMÂNTUL NE HRĂNEŞTE...”..................................102

„PREOŢII ZODIACULUI” ŞI CÂTE CEVA DESPRE CURANDERO..108
CÂND SFINŢII SE ÎNTÂLNESC CU IDOLII...................114
ÎN LOC DE ÎNCHEIERE...120
INDICE etnografic şi de cuvinte în limbile maya vechi şi moderne...122
CUPRINS..130

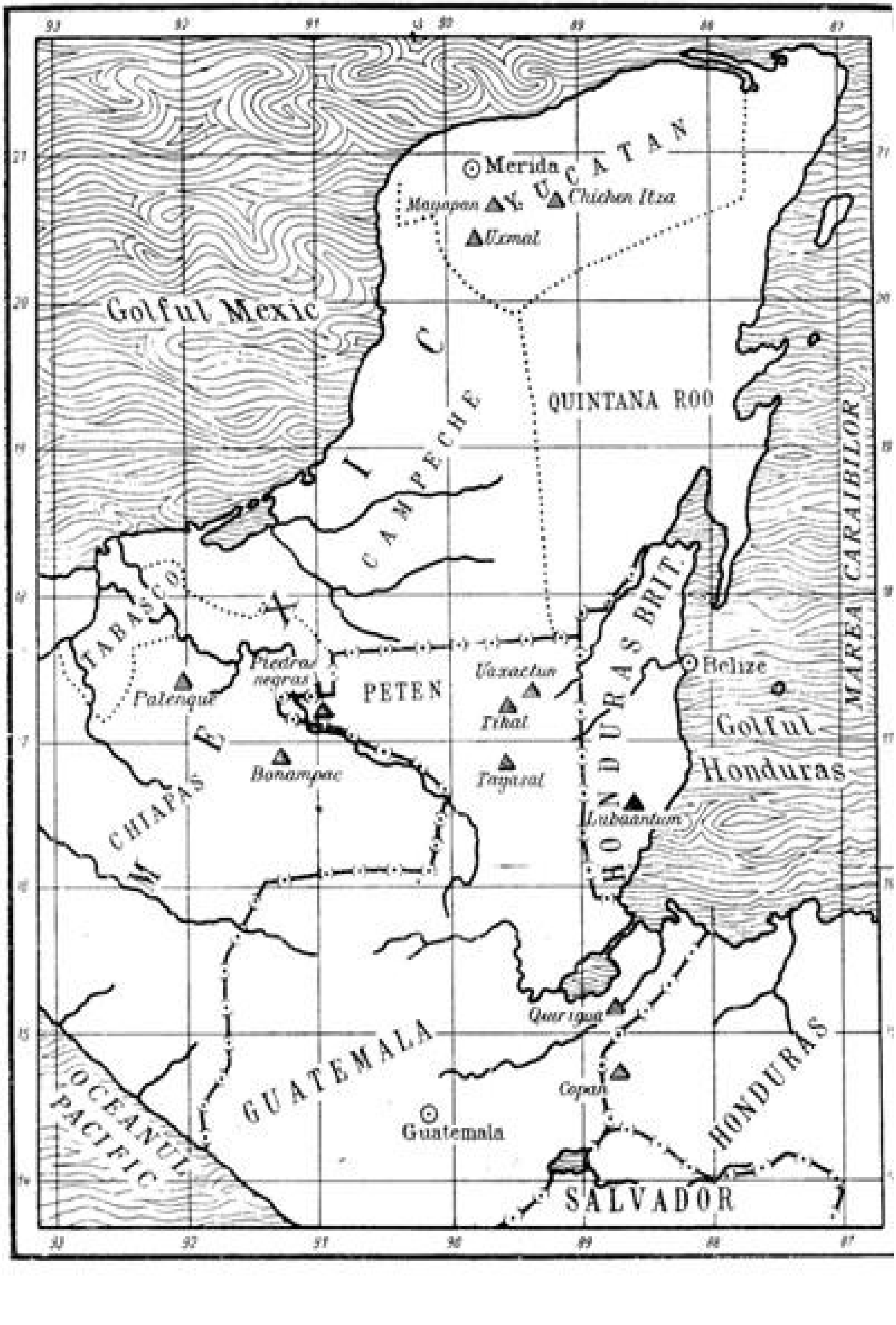
Golful Mexic
YUCATAN
Merida
Mayapan
Chichen Itza
Uxmal
CAMPECHE
QUINTANA ROO
MAREA CARAIBILOR
TABASCO
MEXIC
Piedras negras
PETEN
Uaxactun
Tikal
Palenque
Bonampac
Tayasal
CHIAPAS
HONDURAS BRIT.
Belize
Golful Honduras
Lubaantun
Quirigua
Copan
GUATEMALA
Guatemala
HONDURAS
SALVADOR
OCEANUL PACIFIC

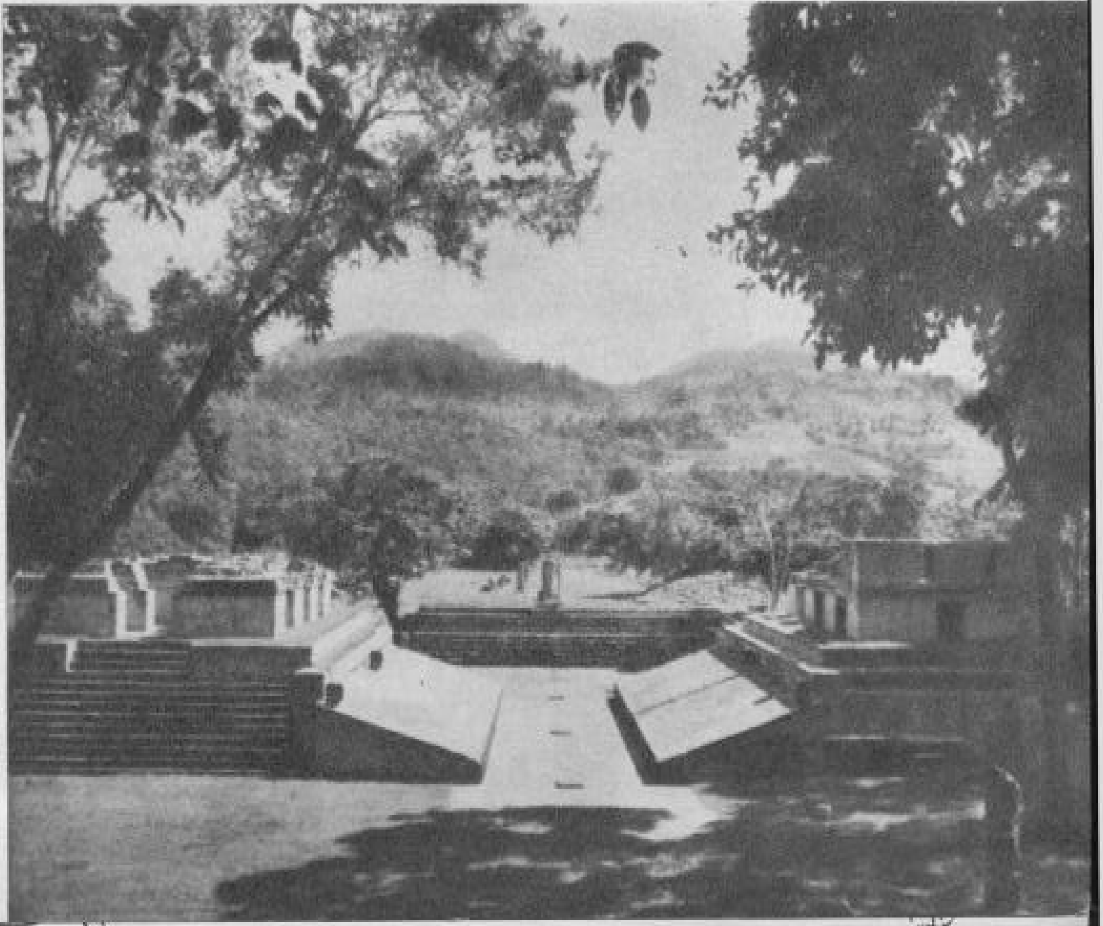

Copan:
terenul
pentru jocul
cu mingea
(înfățișarea actuală).

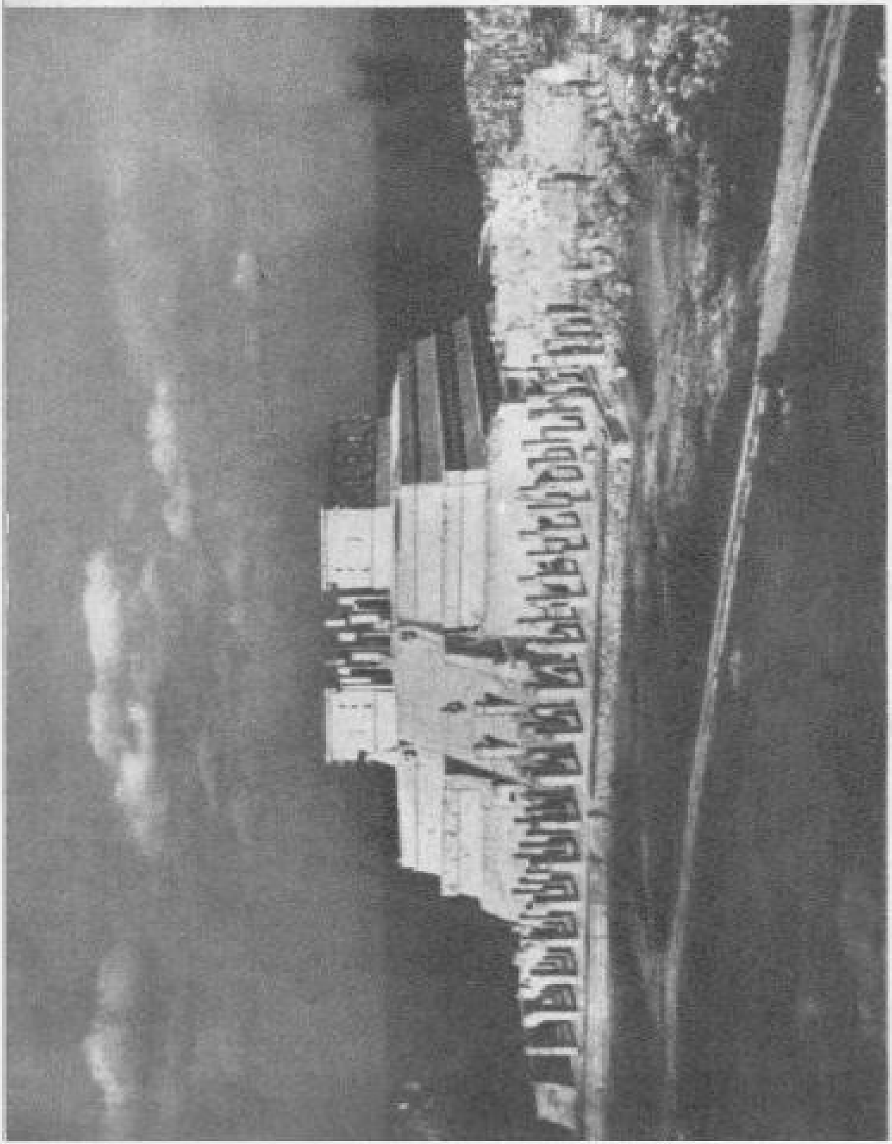

Chichen Itza:
Templul
Războinicilor.

Palenque: sculptură in piatră (circa 700 e.n.).

Slujitor maya
(pictură pe un vas din Nebaj — El Quiche).

Şef maias cu mască
(pictură pe un vas
din Chama —
Alta Verapaz).

EDITURA TINERETULUI

Lei 3,–